

1973|1

Vita a városi értelmiségről

A munkahelyi légkör

Riport
az államosítások évfordulóján

Papp Lajos versei

Szervátiusz Tibor Petőfiről

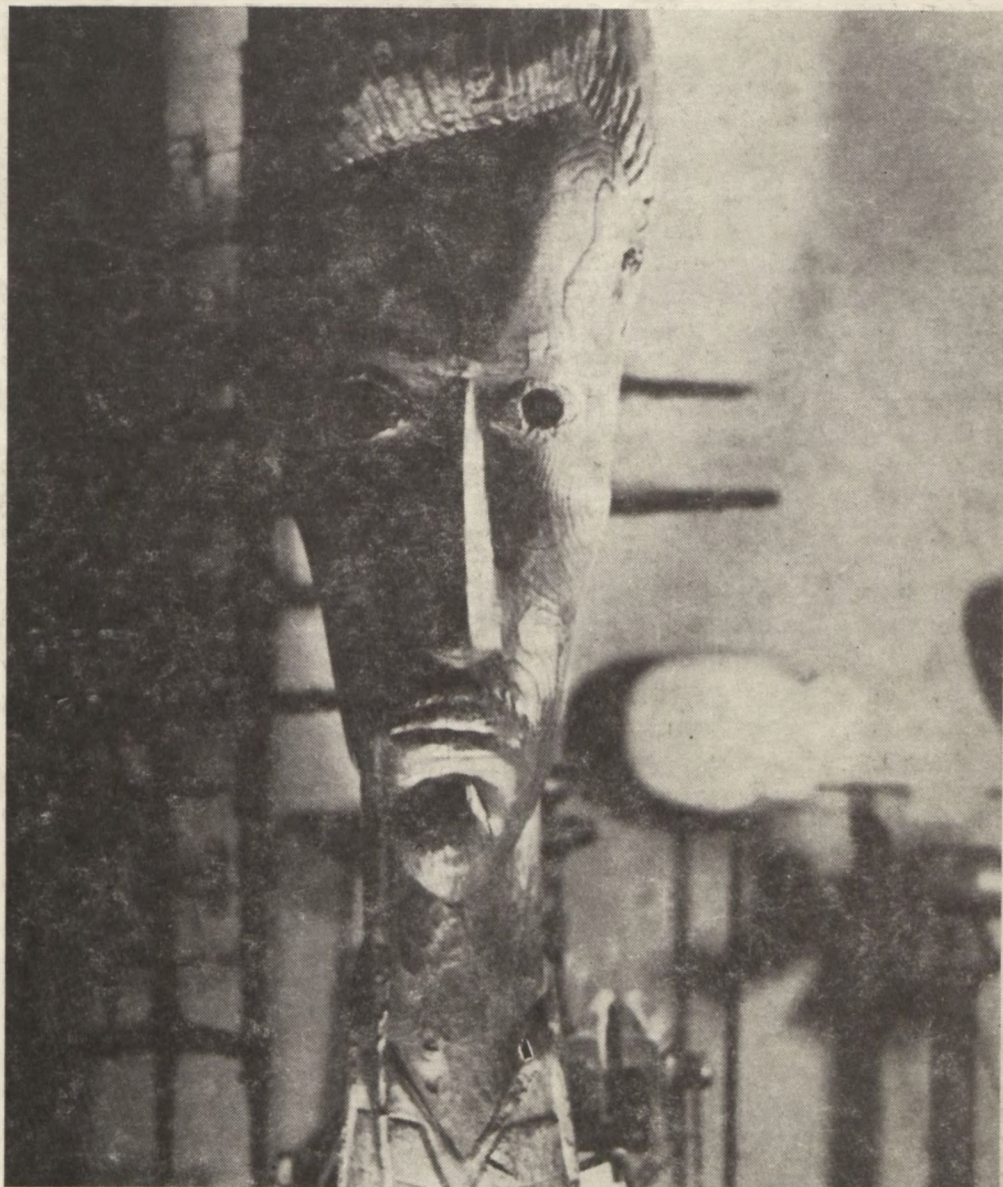
Czinke Ferenc
Bátki Józsefről

Kő Pál Chagall-szobra
születéséről

Nógrád megye 1848-ban

Rózsavölgyi - évforduló

Szocialista országok
I. festészeti biennáléja

PALOCFÖLD

Szeretettel köszöntjük a Tisztelt Olvasót – a fejlődésének most újabb szakaszába lépő Palócföld minden eddigi és majdani olvasóját. Mindazokat, akik lapunkat – erényeit dicsérve és fogyatékoságait felróva – pártoló figyelemmel kísérték máig megtett útja során. S mindazokat, akiknek már ez az, új tartalmi és formai törekvéseinket tükröző lap válik – reméljük, hasznos – újtársává.

Megújulásunk lényege az a törekvés, hogy közvetlenebbül, következetesebben megfeleljünk a társadalmi életünket, közgondolkodásunkat most és itt jellemző igényeknek. Szerves része, szervező, erjesztő ereje kívánunk

lenni annak a folyamatnak, melynek során szellemi életünkben mind jobban megizmosodik a közös dolgainkat fejlesztő őszinteséggel vizsgáló és kollektívan elrendező nyílt eszmecserék gyakorlata – társadalmi fejlődésünk egyik főpillére: a szocialista demokrácia. S hogy „ezüben” mi a feladatunk? Pártos meggyőződéssel nyilvánosság elé tárni társadalmunk mai valóságos kérdéseit: közéletünk követendő és kritikát kihívó jelenségeit egyaránt. Azt a valóságot, amelyben előrehaladásunk záloga a szocialista eszmék és alkotás melletti következetes állásfoglalás. Magánéletben és közéletben, munkában és művelődésben.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Lapunk – irodalmi, művészeti társadalompolitikai folyóirat. A kultúra fogalmát lehető legtágabban értelmezve, foglalkozni kívánunk irodalmi-művészeti életünk és a megyei iparfejlesztés, a közoktatási reform és a korszerűsödő mezőgazdaság, a közművelődés és az urbanizáció, a fizikai és a szellemi munka elvi és gyakorlati kérdéseivel egyaránt. Helyt adunk minden, eszmei biztonságot és művészi igényességet bizonyító alkotásnak; különösen, ha az a közösségi élet, a felelősséggel végzett munka kérdéskörével ismerteti meg olvasóit. Következésképpen támogatjuk a szocialista hagyományainkat feltáró kutatómunka eredményeinek bemutatását, dokumentumok közlését. És – minden eddigénél jobban – igényeljük az Olvasó aktív támogatását: publikációinkkal kapcsolatos írásos és szóbeli észrevétel, eszmecsere formájában.

Nógrád – a dinamikus átalakulások megyéje, s mint ilyen: a fejlődés nagyszerűségének érzékletes példázásával egyidőben szembeötlően mutatni képes múlt–jelen–jövő együttlétezésének hátrányait is. És Nógrád az a megye, amelyre – hiányos, sőt káros kulturális öröksége okán – joggal-jogtalanul még ma is elmarasztaló jelzőket aggat a köz véleménye; gyakorta híján a megalapozottságnak, hiszen ezeken a végeken is egyre erősebbek a szocialista kultúra új várai. Éppen ezért nyomatékosan szép felelősség éppen most és itt hitet tenni egy olyan orgánus megformálása mellett, mely mai valóságunk feltárására összpontosítva erőit, az olvasók minél több rétegének érdekeit tartva szem előtt – egyforma természetességgel igényelheti a pedagógus és a kétkezi munka, a mérnök és az alkalmazott érdeklődését. Ideálunk – s törekvéseink szerinti – a folyóiratnak az az állapota, amikor a Palócföld közéletünknek egyik valóságos fórumaként – tekintet nélkül nemre, korra, foglalkozásra – a legkülönbözőbb egyének és kiskollektívák számára válik mértékadó, tájékoztató befolyásoló útítárrá. És ideális – s törekvéseink szerinti – a folyóiratnak az az állapota, amikor a Palócföld oldalairól a ma emberében élő világnak és a mai valóságban vélt vagy elfoglalt helyének minél hitelesebb rajzolata néz vissza ránk. Okulásul mindenfajta továbblépéshez.

S új elképzeléseink együtt járnak néhány külsődleges változással is. Ezévi első számunk máris ebben az új formában került az olvasó kezébe: hogy e – hitünk szerint – vonzóbb külalakban nagyobb lehetőséget teremtsünk minél több és praktikusabban elrendezett információ továbbítására. És tehetjük ezt mátol kezdve – évi hat alkalommal: kéthavonként.

Hogy terveink helyesek voltak, s hogy nem tévesztettünk irányt – mindegyik végül is az olvasói közvélemény ad választ. Céljaink megvalósítása nem napok kérdése. És sikertelen – bármilyen nemes próbálkozás legyen is – a befogadók segítsége nélkül. Folyóiratunk igényli, sőt munkája nélkülözhetetlen összetevőjének vallja a közönség aktív támogatását. Hogy a Palócföld valóban a közönségigény közvetlen szomszédságában munkálkodó közéleti fórummá váljék. Valamennyiünk érdekében.

Itt vállalt feladatainak sikeres elvégzésében bízva kéri a Tisztelt Olvasó támogatását

a SZERKESZTŐSÉG

1973|1

TARTALOM:

- 3 dr. Horváth István vitaindítója
- 5 Herold László, dr. Muzsay József, Venesz Ernő reflexiói
- 7 Lakos György: Magának él-e a falusi értelmiség?
- 9 dr. Hidas József: A munkahelyi légkör
- 11 Eőssi K. Sándor: Gondolatok, emlékezések
- 14 Hann Ferenc: Transsylvania
- 15 Papp Lajos: Konok és magyar, A város tizenhárom neve
- Nap Fábián: Kicsi sovány ublinkómadár, Nem történik semmi
- Fábr Péter: Menekülés a menstvárból
- Kondorossy Emőke: Nyughatatlanul
- 19 Szabó Béla: Petőfi kora Nógrádban
- 21 Szabó Károly: A márciusi forradalom Balassagyarmaton
- 22 Zólyomi József: Nógrád megyei parasztmozgalmak 1848-ban
- 24 Szervátiusz Tibor: Gondolatok
- 25 Czinke Ferenc: Egy dombormű ürügyén
- 26 Kő Pál: Szabálytalan írás egy szobor születéséről
- 27 Évforduló (Bónis Ferenc)
- 27 A Kortárs Petőfi-emlékszámáról (Csongrády Béla)
- 28 Végh Antal: Erdőháton, Nyíren (Horpácsi Sándor)
- 29 Két megyei kiadványról (Schneider Miklós)
- 29 Nemzetközi festészeti biennálé Kassán (Pál József)
- 30 Réti Zoltán kiállításáról (Molnár Zsolt)

● A címlapon Szervátiusz Tibor Petőfi-portréja, a hátsó borítón Kő Pál rajza

● A lapterv Kerekes László művészeti szerkesztő munkája

PALÓCFÖLD

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRATA

Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a postahivatalokban. A szerkesztőség címe: 3100 Salgótarján, Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

73 3909 NyV Balassagyarmat 2000 pl. Fv.: Bednár Károly

Dr. Horváth István

Jubileumára emlékezett a város. Nem volt nagyszabású az ünnepség, hiszen az ok sem régi keletű: Salgótarján 1922-ben lett város. Formálisan. Éppen ezért az emlékezés is ezt tükrözte és folyamatában döntő súllyal szerepelt az 1945 óta eltelt korszak. Érthető. A városban akkor születtek meg azok a feltételek, amelyek az alkotó emberi tevékenység lehetőségét teljessé tették. Teljessé, a szó legigazibb értelmében. Teljessé a társadalmi munkavégzés minden szintjén. A várossá nyilvánítás évfordulója sok egyéb mellett jó értelmű apropót kínált arra is, hogy emlékezzünk létrehozott értékeinkre, vizsgáljuk tevékenységünket. Ehhez a város történetének elemzése – politikai, ideológiai szempontból is – jó segítséget adott. Így kapott jelentős teret az 1919-es év, az elnyomottak mozgalmak a Horthy-korszakban, a nagy alkotások létrehozásának időszak 1945 után. Ezek olyan tevékenységsort takarnak, amelyben a fejlődésnek kezdetén álló intellektus magas eszmei erkölcsi magatartással párosult. Ebben a folyamatban a cél és tevékenység szoros összhangja valósult meg. S ennek eredményei nyilvánvalóak. Ez adta az ünnepségek erejét.

A város újjászületésének, azaz valóságos kialakulásának folyamata szocialista viszonyaink között kezdődött el. Ez lényegében ma is meghatározza az itt élők magatartását, szemléletét. A város helyzetéből adódóan ez sokszor úgy hatott az itteni társadalmi gyakorlatra, hogy az igény – éppen a sajátos körülmények folytán – elsősorban az anyagiak megteremtése felé fordult. A város történetében, a korábbi időszak káros hatására, az értelmiségi foglalkozású csoport nem volt stabil, rendezett. A túlzóan degradáló általánosítás deformálta a közvéleményt, és a minduntalan viszonyítgatás sem kedvezett az e csoport körében kialakult saját gyakorlatnak. Ez a szemléleti és gyakorlati fogyatékoság – szubjektív minősége folytán – torzította cél, tevékenység, magatartás harmóniájának építményét. A „nagy lehetőség” tudata, amely nemcsak a termékek előállításában közvetlenül résztvevőkre hatott, hanem a város szellemi erőit is orientálta, egy ideig nem a kedvező irányban alakította az utóbbiak gyakorlatát. A teljes emberi – jelen esetben nélkülözhetetlen alkotó – tevékenységhez szükséges mozzanatok kissé háttérbe szorultak, és főleg a rutinmunka, a mindennapi ismeretek reprodukálása valósult meg. Amihez azt is hozzá kell tennünk, hogy az e reprodukcióban résztvevők száma nem volt túlságosan magas, és hogy a folyamatot irányítók köre gyakran változott.

A korszak adott politikai viszonyai és sajátosságai között egyre erőteljesebb kényszerítő erővel jelentkezett az igény, hogy szocialista viszonyainkhoz, a városhoz jobban simuló gyakorlat honosodjék meg ezen a területen is. Ez a felmérés tükröződött abban az 1964-es politikai döntésben, amely elemezte az értelmiség helyzetét, alapvető jellemvonásait, és mind ebből máig is érvényesen meghatározta a fejlődés irányát. Lényegében ezzel a határozattal vált teljessé az értelmiség elé állított követelmény-rendszer, amelynek a konkrét feladatmeg-

jelölésen túl elvi jelentősége volt. Elsősorban mert tovább mozgította politikai, ideológiai életünk helyes irányú fejlesztését, másrészt pedig azért, hogy a – társadalmi gyakorlat és az értelmiség oldaláról egyaránt – spontánul jelentkező igényeket korlátok közé szorította, a feladatok végrehajthatóságának érdekében megfelelő feltételek biztosítása után látott, a kettő közötti összhang megteremtésére törekedett. Ennek a szemléletnek és politikának a terméke az MSZMP városi bizottságának határozata, amely ötéves távlatban megjelölve a városban szükséges szakemberek számát, szabta meg az itt élők feladatát. Ettől az időszaktól fogva a politikai gyakorlat helyes irányban és megfelelő arányban segítette az értelmiséget szellemi alkotó tevékenységének kibontakozásában. A döntés helyessége a csoport számszerű gyarapodásán és alkotó tevékenységén is mérhető. A kiegyensúlyozottabb körülmények között a rájuk szabott feladat sem lehetett más, mint ami társadalmunk, s a város fejlődéséből következhetett.

Az értelmiségi foglalkozású csoport valóságos és naprakész struktúráját nagyon nehéz meghatározni. Az előfordulás sokfélesége és mennyisége azonban utal az előzőekben leírt feladatok, a differenciált mennyiségi fejlesztés teljesítésének mértékére is. Bizonyos, hogy a kedvező politikai társadalmi légkör itt is éreztette hatását. Az utóbbi évek néhány adata igazolja a fejlődést.

	1968	1971
Orvosok száma	147	168
Pedagógusok száma	416	465
Iparban alkalmazott mérnökök, közgazdászok száma	147	225

Ha a termelő szférát vesszük szemügyre, az eredmény nyilvánvaló: a városban, az iparban folyó rekonstrukciós tevékenység, a termelés korszerűsítése az irányításban is jelentős előrelépést feltételez. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a termelés technikai, technológiai követelményeit kutatók, a szervezés tökéletesítésével foglalkozó közgazdászok, műszakiak megnövekedett létszámára és erejére egyre jobban számítanak a politikai és gazdasági vezetők. Ezzel azonos ritmusban gyarapodott a tudományos kutatásban, szakmai, ideológiai továbbképzésben résztvevők köre is. Mindebből egyenesen következik, hogy tevékenységük eredménye a megváltozott, korszerűbb munkakörülményekben, az emberek jobb közhangulatában mérhető le. A műszaki tudományos eredményekhez hasonlóan kedvező jelenségeket – amelyek már lassan folyamattá állnak össze – tapasztalhatunk a társadalomtudományok (helytörténet, szociológia, művelődéstörténet, stb.) esetében. Művészeink tevékenysége – különösen, ha a város méreteihez viszonyítjuk – méginkább figyelemre méltó. Kezdeti – bár biztató – azoknak a tevékenysége is, akik szépirodalmi ambíciókkal dolgoznak a városban.

A pozitív jelenségek ellenére tény, hogy a várossal együtt annak szellemi élete is a kamaszkorát éli. Ezért továbbra is nagy figyelmet kell fordítanunk az itt tapasztalható ellentmondások feloldására, hiszen haladásunk üteme a tapasztaltnál intenzívebb fejlődést feltételez.

A műszaki értelmiségnek például tudományos munkában csupán 8–10 százaléka vesz részt. De nem lehetünk elégedettek akkor sem, ha a többi értelmiségi – nevében jelzett színvonalú – munkáját vizsgáljuk. Hiszen a társadalomtudományi kutatások területén dolgozók közül százalékban szinte ki sem fejezhető az a kör, amely mai életünk vagy történeti múltunk rendszeres kutatására vállalkozik. Művészeti termékeink még ritkán kapcsolhatók az alkotó tevékenység más területeihez, mondandójuk gyakran kifogásolható. A TIT tevékenysége manapság anyagi jellegű kapcsolatok kiépítésében vagy azok megtartásában erőteljesebb; az értelmiség szervezéséből,

rendszeres foglalkoztatásából, a különböző értelmiségi rétegek közötti kapcsolatok kialakításában, azok stabilizálásában, igényeinkhez képest még mindig igen kevés részt vállal. Ezen a téren a szakmai társaságok (történelmi, pedagógiai, orvosi, műszaki stb.) szinkronjáról sem beszélhetünk. S persze az is figyelemre méltó, hogy a TIT tagjainak száma sem alakult megfelelően a városban: 1968-ban 141, 1971-ben 171 fő volt. (Mindez jelzi, hogy igen sok tennivaló halmozódott fel ezen a területen is: különösképp nagy a felelősségünk a speciális (például a Palócföld) és egyéb (például TIT, stb.) műhelyek ez irányú jellegének, vénájának erősítésében.)

Szükséges az értelmiségi tevékenység jobb megalapozása és egyidőbeni továbbfejlesztése, mert a politika, az irányítás által kialakított és követendő gyakorlatához számban és minőségben sem elegendő szálon kapcsolódik ez a réteg. A napjainkban folyó tevékenységre alapozva már most ki kell alakítani a jövő gyakorlatát. Ez, figyelembe véve a város helyzetét, kettős irányú lehet: egyrészt az alkotókedv erősítése az értelmiségi tevékenység minden területén, másrészt, a magasabb minőség felé előrehaladás az ismeretek továbbbítésében. E kettős feladattal az is elérhető, hogy értelmiségünk jobban fog élni a rendelkezésre álló lehetőségekkel és egyes feladatok és problémák megoldásával kialakíthatja sajátos hangját is.

Nagyon fontos, hogy az értelmiségi munkával „előállított” szellemi termékek visszahassanak a nagyobb közösségre, hogy közkinccsé váljanak. Az ehhez szükséges feltételek megteremtése elengedhetetlen ahhoz, hogy megvalósulhassanak a technikai, technológiai újítások, közérthetőek legyenek a művészeti alkotások, ismertté váljanak napjaink társadalmi fejlődéséről, a városról készült tanulmányok. Az értelmiségi tevékenység lényeges követelménye, hogy ne maradjon magára, ne keseredjen meg, hanem kapjon „pódiumot”, hogy hatni tudjon. A társadalmi, politikai feltételeken túl – ezzel összefüggésben – nélkülözhetetlen, hogy a visszacsatolás lehetőségeit biztosító eszközök rendelkezésre álljanak. Szükség van korszerű technológiákat kikísérletező laboratóriumokra és korszerűen felszerelt üzemekre. Szükség van olyan intézményekre, amelyek lehetőséget teremtenek az elméleti kutatáshoz nélkülözhetetlen szakirodalom előteremtésére, emellett szélesebb körben is segítik a kutatáshoz szükséges társadalmi légkör, a tömeges befogadó készség kialakulását és fejlődését.

Vizsgáljuk meg az elsőt: a feltételek alakulását. A mindenki előtt ismert üzemi rekonstrukciók, az új közintézmények a fejlődést jelzik. Az eredmények azonban részlegesek, a kutató munkához szükséges feltételek csak részben biztosítottak. Hiszen például a rekonstrukció csak a termelő terület korszerűsítésével jár elsősorban, és nem a kiszolgáló egységek (laboratóriumok, stb.) megteremtésével. Ugyanakkor az irodalmi szolgáltatás – témafigyelés, reprografikus eljárások, könyvtárközi kölcsönzés stb. – nagyütemű, az igényeket meghaladó fejlődése pedig – elvileg – biztosítja a legújabb információk birtoklását is. Tehát a feladat kettős irányú ebben az esetben is. A saját munkához való színvonalas, a lélektelen rutint kizáró viszony megköveteli, hogy értelmiségünk részben az adaptációs tevékenységgel fejlessze a termelési kultúrát, az e tevékenységben résztvevőket. Másrészt a társadalomtudományokkal, az alkotó- és előadóművészettel foglalkozó értelmiségünk úgy fejtsse ki önálló tevékenységét, hogy a város fejlődéséből következő kérdésekre adjon választ. Így alakíthatja ki saját arculatát, és ennek megfelelő közösségét.

A növekedés kamaszbetegsége mindig eredményben érzékelhető. Ezt az együttlétet figyelembe kell vennünk kulturális életünk összetevőinek vizsgálatakor is. A legfontosabb feladat, hogy kulturális gyakorlatunkat egységesebbé tegyük. Ebben vannak olyan természetű feladataink, amelyek végrehajtása közvetlenül ránk vár, vannak olyanok, amelyek országos intézkedést sürgetnek. Ez utóbbiak közül különösen fontos, hogy fejlődjenek az értékeket létrehozó emberi tevékenység területei és termékei, azok propagandája. A létrehozásukkor felhalmozódott ismeret kerüljön vissza társadalmunk életébe. Nyilvánvaló, hogy ehhez elsősorban arra van szükségünk, hogy meg-

változzon kulturális életünk belső struktúrája, benne közművelődésünk, oktatási rendszerünk. Ebből a felfogásból adódóan nyilván vannak megvalósítandó feladataink is. Hiszen a ma közgazdászától, mérnökétől nem azt várjuk elsősorban, hogy énekeljen, szavaljon és színjatszón, hanem azt, hogy az ismereteinek minél nagyobb hányadát realizálja a gyár, a munkások érdekében. A tanártól azt, hogy a termelési tevékenység színvonalas elvégzéséhez mutassa fel és adja át a megfelelő ismereteket. A népművelőtől, hogy mind a termelés, mind a közoktatás számára gyűjtse össze az alap- és kiegészítő ismereteket; az összegyűjtött ismereteket megfelelő rendszerbe sorolja, és tárja fel, tegye hozzáférhetővé az érdeklődők számára. Ebben a felfogásban megtalálható mindenki számára a megfelelő hely, ahol képzettsége, kedve szerint végezheti tevékenységét.

Kulturális életünk berendezkedése még nem egészen ilyen racionális rendszeren nyugszik. Amihez hozzájárul az is, hogy a város korábbi fejletlenségéből következően az értelmiségtől általában azt is várjuk, hogy vegyen részt fizikailag a kulturális rendezvényeken (színház, mozi, könyvtár), azaz személyes példájával is alakítsa a fentiek irányába a városban kialakult közhangulatot. De azt is meg kell jegyeznünk, hogy értelmiségünk számára is létfontosságú az ilyen gyakorlat. Tennie kell, hogy szellemiségében is egészségesen fejlődjön, hogy elkerülje a provincializmus, szellemi tunyaság ellene gyakran – esetenként joggal – vádként felhozott állapotát.

A fejlődési „rendellenességnek” természetesen vannak további speciális jelei is. Az egyik legnagyobb veszély a szubjektívizmus erőteljes megjelenése: ha az önértékelés túl nagy teret kap, szükségszerű, hogy mások – és nem kizárólag elvek – ellen irányul. A meggyőzés és a vita helyébe tolokodó adminisztratív intézkedések, sürgető kívánságok jelenléte káros hatással van az irányításra is. Ezen túl káros hatása abban is mérhető, hogy elbizonytalaníthatja az alkotói tevékenységet, felerősítheti a tévedéseket, részben vagy egészben deformálhatja a város szellemi arculatát.

Nagy fogyatékosága kultúrpolitikai gyakorlatunknak, hogy már hosszú évek óta nem tud „nyitni” a termelésben dolgozó értelmiségiek alkotó bázisai felé. A város egyéb értelmiségi csoportjaihoz való kapcsolódásuk jelenleg is kezdeti, bizonytalan stádiumban van. Megtermelt értékeink csak igen szűk körre gyakorolnak hatást, lényegében városi szinten közösségi részvétlenség kíséri munkájukat. Az egyes csoportok – mozaikszerű létük miatt – egymás munkáját nem ismerik, apórozódási folyamatuk tovább tart.

Negatív irányba hatott az is, hogy e réteget jórészt mint „beszervezésre” várókat fogtuk fel. Számukra klubot és más fórumot kívántunk létrehozni, kevés sikerrel. Ugyanakkor azokra a természetes közösségekre, amelyek kezdtek kialakulni – különféle szakmai társaságokra gondolunk –, igen kevés figyelmet fordítunk, pedig igényelnék a nagyobb törődést, mert most számukra csak a fővárosi központokkal tartott kapcsolat teremtené igen laza szervezeti-tartalmi életet. Természetes közösségekként való felfogásuk és egységes irányításuk javíthatna a tudományos kutatás tervezésén, kielégíthetné a még kevés, de már jelenlévő igényt a szakmai vitákra, klubestekre. Ezzel egészségesebb irányba fordulhatna a jelenlegi gyakorlat, mert az értelmiség számára túl általános érdeklődési körök helyett e munka mindennapjaihoz jobban illő természetes keretek telítődhetnének tartalommal, és maga a szervezési tevékenység – a belső kényszer által – jobban motiválódhatna. Persze azt is el kell mondanunk, hogy e – most ostromozott – felfogásnak reális alapjai voltak. Nevezetesen az, hogy e réteg is hajlamos arra, hogy bezárkózzék ismereteibe és magánéletébe. Gyakran hiányzott – és a tapasztalatok azt igazolják, hogy esetenként még ma is hiányzik – az a tulajdonsága, amely a megszerzett ismeretekből következne: a nagyobb aktivitás. Nagyobb aktivitás a közéletben, a termelési tevékenységben, a szellemi javak elsajátításában, ezek együttes fejlesztésében. Holott csak ez jelenthet számukra és a közösség számára is elfogadható programot.

Herold
László

Az értelmiségről van szó. A vele szemben támasztott és támasztható követelmények – a társadalom oldaláról – pontosan megfogalmazhatók a termelés, a létrehozás, az alkotás vonatkozásában. Megfogalmazhatók részleteiben és együttesen minden értelmiségi alkotói területre. Már sokkal nehezebb, ha más nézőpontot választva: a közélet oldaláról történik a követelmények kimondása. Pontosabban akkor jelentkezik a probléma, amikor a nagy társadalompolitikai kérdések réteg- s azon belül is helyi feladattá bontódnak fel. A munka, az alkotás, a társadalmi érdekű önmegvalósítás tulajdonképpen feltételezhető és elvárható minden, tevékenységét becsületesen teljesítő dolgozó embertől. A hivatás-fokú alkotás magasabb értékkategóriája e kört tovább erősíti.

Városunk stabilizálódó, állandósuló, egyre kevésbé fluktuáló értelmiségi rétege feltehetően – a számok és a létrehozott értékek bizonyítják – megfelel a fentebb leírt alkotó értékkategóriának. De ez a munkával, a létrehozással kapcsolatos identifikáció oldala, s ez még nem válasz a másikra: „az értelmiség a városban” problémára.

Egy adott város adott fejlődési szakaszában el lehet várni bizonyos dolgokat: reprezentatív megjelenést színházban, hangversenyen, tárlaton, szervezethez tudományos vagy más jellegű társaságokba, klubokba stb. Minden valószínűség szerint egy város kamasz-éveinek velejárója, talán nem is betegsége ez. (Éppen ezért milyen természetes, magától érthetődő szervezeti forma mindez a valóságos pubertás korában, konkrétan a középiskola gyakorlatában. Önmegvalósítás és szervezethez: a fejlődőben lévő, személyiséget alakító életkor egymásnak kiegészítő, egymást feltételező létformája.)

De a felnőttkor életformája más. S a probléma itt kezdődik. Az értelmiségi életformára vonatkoztatottan kitapinthatóan. A 70-es évek Salgótarjánja egyre több szinten hozzánő a kor követelményeihez. A rekonstrukció szemlélet az alkotás lehetőségének reneszánszát is kezdi jelenteni, s ennek az a természetes velejáró igénye, hogy az alkotás körülményeinek korszerűsítésével az alkotó – inspirált belső igényű meghatározottsággal – teljesebben építhesse fel önmagát.

S a társadalmi érdekű önkifejtés, az önkifejtés fölpörgette akkumulálódás feszíti tovább az igényt: társas kapcsolati, tulajdonképpen közéleti igénnyé.

Városfejlődés-lélektant ismereteim szerint még nem írtak, pedig minden bizonyítással megvannak pl. a városban belüli rétegmeghatározások fejlődési törvényei.

Ugy tűnik – a mi esetünkben – az értelmiség jelenlétével reprezentáló, „példamutató” funkcióinak kamasz-szerepjátéka letompulóban, s kezd bontakozni a tényleges társadalmi cselekvés kora, korszaka. – Még ott a kamasz, bár kezd férfivá válni, de még nem az. Még annyi ismeret, tapasztalat nem feszül benne, hogy alkotó közéleti körre integrálódjék. Még csak keresi az utat: kisebb csoportokban, azonos érdeklődésű barátok körében. Még annyi erőt nem érez magában, hogy – a provincializmustól vagy éppen a kisszerűségtől felve – az értelmiségi közéletiségig merészkedjék, de annyit már igen, hogy kisebb, maga választotta körben megossza önmagát. Bátorságot kellene adni? Az alkotás körülményeit kellene érlelni?

A serdülő vívódik a felnőttkor küszöbén. De problémáit – ha segítséggel is – végigküzdi.

Dr. Muzsai
József

Az ismeretanyag az orvostudományban is egyre növekszik; a részterületek megfelelő szintű ismerete is csak állandó tanulással lehetséges. Ugyanakkor, a szakmai felaprózódás miatt jelentkezik az igény az egész átfogására, szintézis keresésére. Ahhoz, hogy az orvostudományt a gyógyító orvos mindig a kornak megfelelő szinten alkalmazza, igen sokat kell foglalkoznia saját továbbképzésével. És akkor még csak reprodukált, mert új szellemi termék, eredeti gondolat megvalósításához, az alkotáshoz további sok időre, tanulásra van szüksége. Ezért csak helyeselni lehet azt a politikát, amely az értelmiség közéleti tevékenységét „nem éneklésben, színjátásban” jelöli meg, hanem abban, hogy szakmai ismereteinek minél nagyobb része realizálódjon a társadalom javára . . .

A város alapellátásában résztvevő orvosok mindegyikének – és a városban élő többi orvos tetemes részének – mel-lékállást kell vállalnia, mert a lakosság igényeit egyelőre csak így tudja kielégí-

teni. Városunkban több az orvosi állás, mint ahány orvos van rá. Az időhiány miatt az orvosok szakmán kívüli társadalmi tevékenységére csak korlátozottan lehet számítani, de közéleti tevékenységnek tarthatjuk a napi munka közben jelentkező orvos-beteg kapcsolatot is, amely nagyszámú emberrel való foglalkozást jelent, s melynek során az orvos egészségügyi felvilágosítást végez. Az orvos bizonyos mértékig akaratlanul is befolyásolja környezetét. Szem előtt van az orvosok magánélete is, s a példájuk követőkre találhat mind jó, mind rossz irányban.

Általánosan jellemző az értelmiségre, de az orvosokra különösen, hogy pusztán adminisztratív eszközökkel alig lehet náluk valamit is elérni. Az orvosok nagyobb része hajlandó a magasabb szintű kíváncsiságra eleget tenni, ha azok hasznosságáról meggyőződik. A jobbik és nagyobbik rész magától is keresi az újabbat, jobbat, gyakran meg is találja és alkalmazza munkájában. Ilyenkor tiszteletben kell tartani az egyén szabadságát, hogy az alkotó kedv és a jó közérzet a munkában megmaradjon. Az egyéni megítélés jó példáját nemegyszer láttam a város politikai és állami vezetőitől. Persze, ehhez ismerni kell az embert is, a céljait is. Noha nem lehet minden értelmiségre külön kategóriát kidolgozni, és keresni kell a közös jellemzőket; azért az egyik ilyen közös tulajdonságuk kétségkívül elismerhető: akkor dolgoznak szívesen, ha olyan célkitűzést valósíthatnak meg munkájukkal, amelynek értelmességéről meggyőződtek.

Vencs
Ernő

Ha őszinték akarunk lenni, akkor az „alkotóműhelyt” csak idézőjelbe tehetjük. Mert – szerintem – igazi, eleven műhelyek nem alakultak még ki. Olyanok, ahol megfelelő tárgyi feltételek mellett, belső igényből fakadó kohézió hozna össze értelmiségi köröket. Egy gyors végigpillantást: a MTESZ-nek helye sincs, a Közgazdasági Társaság talán a Főiskolával lábra kap, a Pedagógiai Társaság csak papíron él, az orvosoknak sincs itt tudtommal semmilyen tudományos körük; sem a TIT-ben nem alakult ki, sem a Művelődési Központban nincs valamilyen állandó, aktív, reményt keltő kör. Nem érnek rá az emberek? Nincs igény vagy alkotókedv?

Az hiszem, az utóbbival van baj! Az együttműködés igényével! Mert lehe-

tőség azért lenne. Mi például szívesen adnánk otthont egy értelmiségi körnek! A KISZ által kezdeményezett fiatal értelmiségi klub támogatásában is örömmel vállaltunk szerepet. Kínáltuk a lehetőséget a pedagógusoknak, próbálkoztunk a képzőművészek körében is. Nem találunk kellő visszhangra!

A „műhely” a közös célért vállalt közös alkotómunka teremtené meg. S bár van sok nemes cél, megoldandó feladat, alkotóképes személyiség is; műhely mégis igazán! Véleményem szerint a belső szükség, az együttműködés alkotó örömeinek íze, s a műhelymunkának nyomán fakadható jelentős eredmények felismerése hiányzik. Persze magyarázatok vannak. Nem hiszek bennük! A lényegről terelik el a figyelmet. Más oldalról pedig: érezniük kell, hogy szükség van rájuk, odafigyelnek véleményükre, alkotó javaslataikra! Ez a tudat is szükséges!

Am a tehetetlen sajnálkozás helyett megoldást kell keresni. Mert az alkotó értelmiségi körökre, műhelyekre szükség van! Hogyan lehetne hát „beszoktatni” az érintetteket a közösségbe? Segíteni egymás és a közös munka felé őket úgy, hogy önmaguk megújulása és városunk haszna is megvalósuljon?

Javaslatom a Megyei Művelődési Központban szándékolt új kezdeményezésünk.

„Látóhatár”-klubba akarjuk kialakítani klubhelyiségünket. olyan helyre, ahová bármikor, bármilyen témával betérhet bárki, és megfelelő tájékoztatást kaphat a ma már igen nagy mennyiségű információ-tömegben. Tájékoztatást a társadalom, politika, tudomány, művészet, az emberi kultúra megnövekedett köreiben. Segítséget akarunk adni meglévő ismeretek elrendezésében, kapcsolatuk megteremtésében, az új ismeretek felé való orientálásban.

Ezt oly módon szeretnénk elérni, hogy az írásos, az audio-vizuális és rendezvénytájképző tájékoztatást egyaránt fel akarjuk használni. De szoros összefüggést teremtve a Megyei Könyvtár, a TIT, az Oktatási Igazgatóság, a TV és több más nagy lehetőségekkel rendelkező intézménnyel, szervezettel.

Hogyan lesz ez a „műhely” műhelye? Úgy, hogy a fiatal és idősebbet, tanuló dolgozót egyaránt beszoktathat egy olyan körbe, ahol szellemi életét gondozhatja. Másrészt itt nemcsak passzív szerepe lehet valakinek, hanem egymás művelésének alkotó munkássá válnak. No és a köröknek sem kell lehatároltnak lenniük! Nem a kor és foglalkozás, hanem az érdeklődés hozza ide a látogatókat.

S a rendszeres látogatók, a látóhatáron permanensen tájékozódók később differenciálódhatnak is a maguk által megszabott látóhatár körén.

A megyeszékhely több mint ezer értelmiségi dolgozójának gondolatai és perspektívái önmagukban is felelős töprengésre méltó témakörök alkotnak, s általánosabb érvényű kérdésselvetésekre is alkalmasak. A téma – az értelmiség helyzete és társadalmi feladatai – országos elemzések tárgya volt a közelmúltban (a Társadalomtudományi Intézet vizsgálta, majd publikálta a vidéki értelmiség helyzetével kapcsolatos tapasztalatokat), s néhány hónappal ezelőtt a Nógrád hasábjain is hangot kaptak e problémák legfontosabb elemei.

Ez alkalommal a Salgótarjánban dolgozó értelmiség munkájáról, annak feltételeiről, a tevékenységével kapcsolatos igényekről esett szó, lényegét tekintve azonban az értelmiség közéleti hivatása és jelenlegi feladatvállalása az eszmecsere tárgya. Hasznos dolog erről szót ejteni, hiszen a legtöbb félreértés az értelmiség körül – s magán az értelmiségen belül is – e ponton adódott.

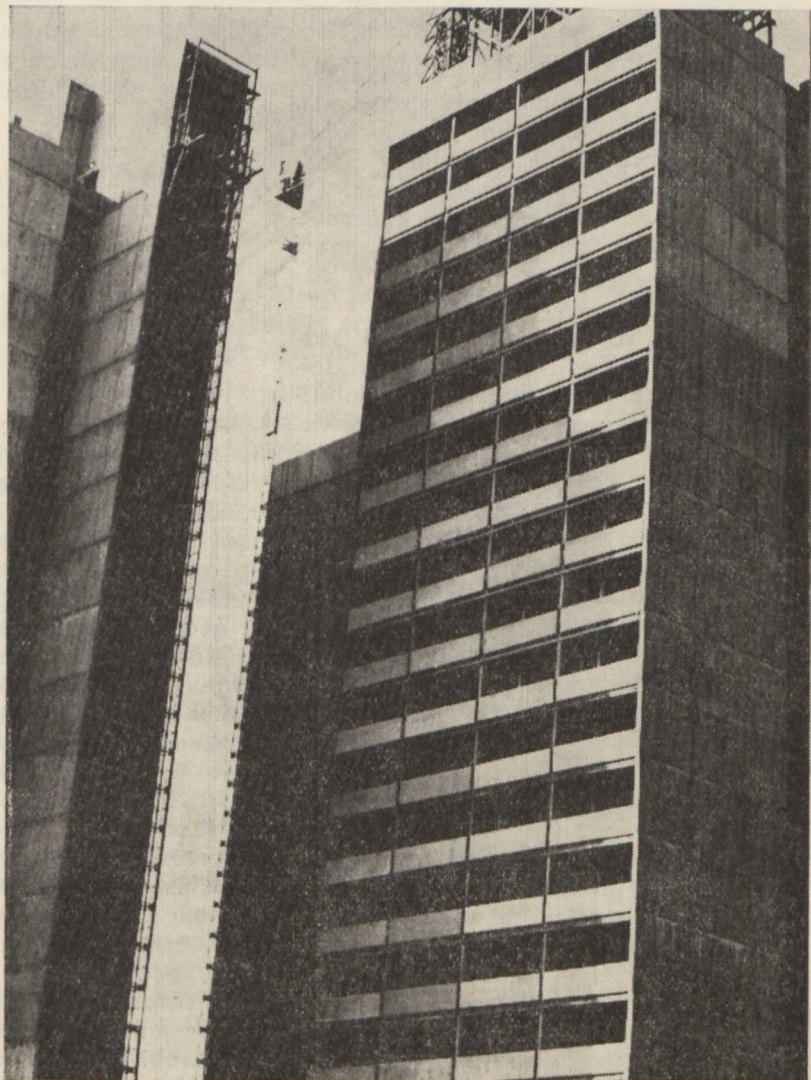
Köztudott – s az izmosodó város-szociológia kutatási eredményei ezt alátámasztják –, várossá egy települést nem csupán a lélekszám, a közművelés foka, a munkahelyek és szolgáltató intézmények száma tesz, hanem az egy lakóhelyen élők közösségtudata, városhoz való viszonya, s az ennek nyomán kialakult magatartási modellek is. Salgótarján értelmiségének közösségtudata – éppen, mert az értelmiség száma az elmúlt években nőtt meg, s mert korábbi téves beidegződések, vélekedések terheit és nyomait is magán viseli – most van születőben.

A közösséghez, a város közösségéhez tartozás legfőbb motívuma a munkahelyi tevékenység, annak színvonala és látható eredményei. E tekintetben az értelmiségi munka sok, tiszteletreméltó produktuma sorakoztatható fel a kétségtelenül jogos hiányérzet ellenére is. A munkahelyi tevékenység szintje és eredményei az értelmiség differenciálódása, egyes csoportjainak elkülönülése folytán még nem alakítja a város szellemi arculatát. A humán és műszaki, a pályakezdő és idősebb, az irányításban és szervezésben–végrehajtásban résztvevő értelmiség helyzete, gondolatai eltérőek, de feladataikban számos közös vonás van. Ez elsősorban a város légkörének, szellemi arculatának alakításában tapintható ki. Olyan területeken érzékelhetők ezek, amelyek részben magukba foglalják a szakmai tevékenység elemeit, de azokon túl is mutatnak. Az alkotómunka elengedhetetlen feltételei közé sorolható légkör, kölcsönös érdeklődés és ösztönzés, egymás munkájához kapcsolódás és a megszületett produktumok kisugározatása műhelyek születését és a szemlélet, a magatartás változását is feltételezi.

A műhelyek csak részben alakultak ki, mert többek között az ahhoz szükséges pozitív értelmű értelmiségi szemlélet és közösségtudat is csak születőben van, s mert a társadalom igényeit közvetítő politikai szféra sem mindig következetesen és kellő konkrétsággal fogalmazta meg követelményeit.

A szemléleti-magatartásbeli tényezők problémái pedig az értelmiségi hivatás értelmezésében nyilvánulnak meg. Nem ritkán tapasztalható az a vélemény, amely szerint az értelmiség elsőrendű és kizárólagos feladata a szakmai munka intenzitásának, minőségeinek fokozása. Az értelmiség aktívabb részvétele a politika gyakorlati munkájában (a döntések előkészítése, a végrehajtás feltételeinek javítása, a döntések társadalmi kontrolljában való részvétel) és a közéletben (új értékrendek és magatartásformák elfogadtatása és terjesztése, közgondolkodás alakítása) és a város komoly művelődési hátrányainak csökkentésében vállalt munka az a lehetőség, amely egyrészt az értelmiség különböző rétegeit összekapcsolhatja, másrészt a városhoz tartozás élményét, érzését elmélyítheti.

Irányítás, műhely és szemlélet korszerűsítése alapfeltételei a város nagykorúsodásának, az értelmiségi hivatás magasabb szintű gyakorlásának. Végezetül: az önvizsgálat és eszközkeresés szándékával Salgótarján gondjairól esett itt szó, de tudva, hogy – eltérő lokális színekkel ugyan –, a megyében s másutt is hasonló jelenségek, feladatok megoldása vált sürgető szükségletté. (Szerkesztőség)

LAKOS GYÖRGY

Magának él-e a falusi értelmiség?

Több alkalommal is olvastam Balczó Andrásról, hogy nagyobb vetélkedők előtt felméri az öttusapályák adottságait, különösen az akadályokra és terepnehézségekre fordít figyelmet. Felkészülésén kívül ez is egyik nyitja sorozatos sikereinek. Kicsit efféle céltudatos előkészületnek tekintettem vizsgálódásaimat magam is, amikor kis településektől nagyközségekig két fontos kérdésre kerestem választ: 1. Vajon valóban annyira elkülönül (privatizálódik, elidegenedik) a falusi értelmiség, mint az ország több részén végzett felmérések mutatják? 2. Tevékeny részese-e az értelmiség a falvak változó művelődési életének?

1.

A község nógrádi viszonyok között középnagyságúnak számít. Mezőgazdasági termelősövetkezetében, erdészeti ipartelepén foglalatoskodik a munkaképesek kisebb fele, nagyobb részük eljár dolgozni, mégpedig többségük Salgótarján gyáraiba, üzemibe. Idős orvosa – túl a nyugdíjkoron – kulturált, mozgékony ember hírében áll, aki többször tett kísérletet a helyi, sőt a környező falvak értelmiségének összefogására, aktivizálására.

Sűrűre főtt fekete mellett több évtized előtti állapotokat idézünk, amikor az értelmiség erjesztője, élesztője volt a falu kulturájának, s még a tűzoltóból megrendezéséből is kivette a részét. Jegyet árultak, közönséget szerveztek, színdarabokat rendeztek, mi több! fel is léptek a műkedvelő csoportokban. S színházi előadáson, moziban, bálakon ott feszítettek a főhelyeken. Gyakran összejártak: eszmét cserélni, a tudományok fejlődéséről, irodalomról beszélgetni, máskor meg csak kártyázni és névnapot ünnepelni.

– Manapság talán már csak a névnap, a konyak és a boglári muskotály hozza össze a tanult emberek egy részét. Többnyire nem az egész réteget, csak a hasonlót a hasonlóval.

– Hogyan érti ezt?

– A pedagógus a pedagógussal, az agronómus a téesz vezetőivel, a pártvezetők a tanács alkalmazottaival hörpintenek Péterek vagy Pálok egészségére.

– És az orvosok?

– A legheterogénebb társaság – mondja nekihehvülve. – Amikor láttam, hogy a falu értelmiségét az elfoglaltság és az érdeklődés másfele húzza, megpróbáltam az orvosokat összerántani. Jó lenne időnként legalább fehér asztalnál elbeszélgetni az orvostudomány, a kutatások legújabb eredményeiről. Szédületes a fejlődés, s bennünket is túlon túl leköt a munka. Az irodalom is bőséges, érdeklődési körünk is más. Felérne a szervezett továbbképzéssel egy ilyen heti egyszeri találkozás. Hát az idősebbek össze is jöttek. A többség, a fiatalok azonban távolmaradtak.

– Ebből milyen következtetést vont le?

– Az én véleményem nem mérvadó. Rossz értelemben elfoglalt vagyok a mai fiatalokkal szemben. Fásultnak, közömbösnek, önzőnek és puhánynak tartom őket. Előbb a pénzt nézik, csak utána a hivatást. Nálunk még a pávakörben is az idősebb korosztály uralja a mezőnyt, mint a téeszben.

2.

Más járás, más község, de a demográfiai és foglalkoztatottsági helyzet többnyire azonos. Még abban is egyenlőek, hogy itt is működik egy jóhírű öntevékeny csoport. Homlok-egyenest mást mond azonban az idős iskolaigazgató.

– A mi értelmiségünk aktív.
– Ez mit jelent a gyakorlatban?
– Sok a pedagógus a községben és kéharmad részük teljesen fiatal. Szívesen vállalnak társadalmi munkát. Minden kulturális kulcspozíció az ő kezükben van. Szakköröket vezetnek, segítenek a művelődési otthon igazgatójának.

– A művelődési otthont ki vezeti?

– Egy érettségizett fiú?

– Foglalkozása?

– Nem is tudom. Valamelyik tarjáni gyárban dolgozik.

– Összetart-e az értelmiség?

Rendkívül gyors a válasz.

– Nálunk nincs probléma az értelmiséggel. Tudom, vannak községek, ahol az agronómust, a párttitkárt, a tanács vezetőit nem tartják értelmiséginek, bármilyen is végzettségük. Nálunk nincs széthúzás, gögösködés.

– Eljárnak-e a kulturális rendezvényekre?

– A pedagógusok el.

– És a többiek?

– Ha ráérnek, akkor ők is.

– Összejárnak-e a pedagógusok más értelmiségekkel?

– Inkább csak az utcán, gyűléseken vagy valamilyen közös rendezvényen barátkoznak. Csak a rokonok vagy a nagyon jó barátok járnak össze.

– Gyakran?

– Ritkán.

– Miért?

– Nem érnek rá. Mindenkinek megvan a maga gondja.

– Széthúzás?

– Nincs. Nálunk az értelmiség homogén.

Az iskola folyosóján összelátalkozom egy ifjú pedagógussal. Az irodában hallott néhány szót az igazgatóval folytatott beszélgetésünkből.

– A mi igazgató bácsink sokmindent nagyon derűsen lát – magyarázza. – Ő többnyire az italboltban találkozik az emberekkel. Ott pedig könnyen megy a barátkozás. A munkahelyen nem minden olyan rózsaszín.

– Talán rossz a légkör az iskolában?

– Nem azért mondtam – szabadkozok. – De a tsz-elnök és a párttitkár fúrja egymást. Köztünk is előfordul kenyéririgység. Persze, lehet hogy nem több, mint máshol . . .

A körzeti orvosnak csak a feleségét találom otthon.

– Látja, mi a férjemmel szívesebben bekapcsolódnánk a falu kulturális életébe! De hogyan? Se éjjelünk, se nappalunk. Három községre terjed a körzet. Most az influenza-járvány idején én is elkísérem a férjemet, mert egyedül nem tudna végezni a fekvőbetegekkel. S még így is sokat olvasunk. Ő szakirodalmat, én meg regényeket. De már aktív népművelésre csak a házaknál jut idő. Ott is nagybárra orvosi, higiéniai felvilágosítást nyújtunk.

– S a más értelmiségiek?

– Ők talán jobban ráérnek. Ritkán találkozunk velük. Ha meg túlságosan érezzük a kultúrszomjat, akkor kocsiba ülünk . . .

3.

Nagyközség. A bányászat virágoztatta föl, ma már azonban három másirányú üzem köti le a bányászatból felszabaduló munkaerőt. A közelben épül még egy új, modern, nagy gyár is. Informátorom olyan pedagógus, aki több közéleti funkciót is betöltött már. Jól ismeri a községet, s különösen a közművelődésben fejtett és fejt ki nagy aktivitást. Felesége is a politika és a művelődés megszállottja.

– Jobb ezt nem publikálni, komám! – mondja arca sörtéit vakargatva. – Az értelmiség kényes az ilyesmire. Meg aztán nem is valami rózsás a kép. Pláne, ha a művelődéshez fűződő kapcsolatot kapargatjuk . . .

– Csak kapargassuk! – ösztökélem. – Az értelmiség helyzete és szerepe közügy.

Hát, ha közügyről van szó, barátom nem marad önmegtartóztató.

– Két korszakot kell megkülönböztetni – mondja sebtiben rendszerezve válaszát. – Az egyik: a bányászat virágzása, a másik: a bányászat visszafejlesztése. Mert amíg virágzott a bányáipar, volt a mérnököknek egy olyan rétege, amely szinte magával rántotta a többi értelmiséget is. Ezek szerettek társaságba járni, részt vettek a község művelődésében. Bérletük volt a tarjáni hangversenyekre és színházi előadásokra, részt vettek a különféle kulturális vetélkedőkön, sok újságot olvastak, becsülték a megyei lapot, habár kritikai kérdésekben gyakran vitába szálltak. De feljártak Pestre az Operába is. Sokat olvastak, szépirodalmat és szakkönyveket egyaránt. Dinamikájuk, aktivitásuk húzta maga után a többi, a pedagógust, az orvost, az agronómust. De a bányászat visszafejlesztésének hírére ezek oldottak kerekét legelőször. Érthető. Szakképzettségüket ország-szerte ismerték, hívták őket az urán- és a bauxitbányákhoz. Ők pedig mentek.

– És most?

– Az inaktívabb személyek maradtak itt. Most már nem műveltségi, hanem elsősorban anyagi elhatárolódás figyelhető meg. Vannak az autósok és a gyalogosok. Az autósok: az itt-maradt mérnökök egy része és a hat orvos. Létrejött az anyagi differenciálódás. Az autótulajdonos autótulajdonossal cimborál és ha élnek kulturális életet egyáltalán, akkor azt a fővárosban élik. Megnézik a My Fair Lady-t meg a Bál a Savoyban-t, elmennek valamelyik műsoros vendéglőbe. Ők az első látogatók a Hotel Intercontinentalban vagy a Musztáng-bárban. Ezek már a kapcsolatot nem itthon keresik. Teljes arisztokratizmus. A fizikaiaktól még nagyobb a távolságuk.

– De a többiek . . .

– A pedagógusok túlterheltek. Ennek ellenére a művelődési házak munkájában részt vesznek. Az agronómusok már inkább szemlélők, mint részt vevők a kultúrában. A tsz-elnökök meg a tanácselnökök nem tartják értelmiséginek. Pedig a tanácselnököknek főiskolai végzettsége van. A tanácstitkárt viszont, aki korábban jegyző volt, magához valónak tartja az értelmiség.

– Elmennek-e kulturális rendezvényekre?

– A legtöbb értelmiségit a komolyzenei hangversenyeken láthatod.

– Ilyen magas a zenei műveltség?

– Nem mondhatnám. De részben a gyerekeik tanulnak a zeneiskolában, ahol a hangversenyt tartják, részben virágzik a sznobizmus. Hangversenyre járni: sikk. El lehet mondani, hogy „imádom Mozartot” vagy „imádom Beethovent”. Nemrégiben tartottak egy szenzációs Petőfi-estet, például, az a legnagyobb érdektelenségbe fulladt. Pedig vonzó lenne a munkásoknak is, ha az értelmiség résztvenne a kulturális rendezvényeken . . .

– Összetart-e az értelmiség?

– Talán az autósok meg az egyfoglalkozásúak.

– S milyen a kapcsolatuk a munkásokkal és tsz-tagokkal?

– A legrikább eset, hogy értelmiségi melóssal barátkozzon. Legfeljebb, ha rokonok vagy ha gyerekkori cimborák. Itt is irányadó, hogy a melósnak legalább kocsija legyen.

4.

Hivatásos népművelőknél keresem a választ.

Mezőgazdasági termelősövetkezetete tette híressé a községet. Legendát mesélnek arról, hogy a csendes, fehér házfalak mögött élére állítva találhatók az „adyk” és a takarékbetét-könyvek. A művelődési otthont az egyik leghosszabb szolgálati idővel rendelkező hivatásos népművelő vezeti. Asszony. Tizenhat esztendeje tevékenykedik a községben.

– Mondjak valami frázist? Nehéz, de szép hivatás . . .

Szakköröket működtet, ismeretterjesztő előadásokat szervez, amelyeken mindig van közönség. Irodalmi színpadot vezet, szöveggönyvet ír és maga a rendező is. Különösen a fiatalok mozgósításában ért el sikereket.

– Segít-e az értelmiség? – kérdezem.

– Az iskolaigazgató nő, a körzeti orvos nő, én nő vagyok – mondja ironikus kacaj közben. – Három dudás egy csárdában . . . Azért a maga területén mindegyik helytáll, ha közbe is jön egy kis borstörés a másik orra alá.

– A tsz-elnök mégis férfi . . .

– Igen, de sajátos egyéniség. Voltak, akik már felrötták nekem, miért tűröm, hogy bratyizzon a plébánossal. Egyébként az operettet és a hahnbrigádokat kedveli. A művelődési otthon támogatásában nem túlságosan bőkezű.

– S a többiek?

– A tsz-elnöknek nagyobb a tekintélye, mint a plébánosnak. Követik. A szokásait és az ízlését is másolják. A zársmadason kórusban éneklük: „Hej cica eszem azt a csöpp kis szád . . .” Meg hogy „gimbelem-gombolom, légy enyém anygálom.” Amikor irodalmi színpadunkkal bekerültünk a fesztivál döntőjébe, küldtem a tsz-elnöknek, a tanácselnöknek és a párttitkárnak is meghívót. Külön is beszéltem velük: jöjjenek el és szurkoljanak a fiataloknak. Csak a párttitkár vette a fáradságot. A többiek „nem érnek rá . . .”

5.

Nagyobbacska község a tarjáni völgyben. Sok az ingázó és a vasutas. Az idősebbek a tsz-ben szorgoskodnak. A művelődési otthon igazgatónője néhány esztendeje települt le a községben.

– Nehéz volt feltörni a diót, de megérte a fáradságot – vallja. – Sok a segítőársam. Egy-egy rendezvény megmozgatja az egész falut. A pávakörben tsz-tag, munkás, együtt énekel a községi vezetők feleségeivel . . .

– Hogyan csinálta?

– Ismeretségeket kerestem. Házról-házra jártam és úgy győzködtem. Előbb a fiatalokat szoktattam az otthonba, azután a felnőtteket is. Az aktívaim között ott vannak a pedagógusok, agronómusok, adminisztrátorok is, de jóformán minden osztály, réteg képviselve van. A szereplések, fellépések községi üggyé nőttek . . .

Ebben a községben a férfiak, amíg tehették, a bányában dolgoztak, a tsz nagyobbára asszonyokból állt. Igen nagy a cigányok számaránya. A pedagógusok gazdái a kulturális életnek, de közülük is kiemelkedik fáradhatatlan tevékenységével a könyvtáros, aki amellet a legsokoldalúbb népművelő és nevelő. Tanít a dolgozók iskolájában és messzi községekbe eljár előadásokat tartani. Kicsit megszállottként kezelik, hiszen duzzadó energiáját semminemű igyekezettel utól nem érhetik. Nagy lelkesedése azonban, ahol csak megjelenik, újabbnál-újabb személyekben éleszti föl a népművelés vágyát. Sok helyütt ismerik, írt már róla szinte valamennyi országos napilap, mindig dicsérőleg. Ő még soha nem panaszkodott az értelmiség passzivitására, hiszen környezetében még a szellemben leginpotensebb egyéniség sem tud közönyös maradni.

– A módszer és a szeretet, ez a nyitja mindennek – mondotta egyik beszélgetésünkkor. – Persze kell a fáradhatatlan népművelő is.

– Sokan állítják, hogy megyénkben, sőt országosan is sok a gond az értelmiséggel. Elzárkóznak, legfeljebb tévét néznek és fogukhoz verik a garast egy Trabantért. Mi erről a véleménye?

– A varjú se olyan fekete, amilyenek távolról látszik. Nézzünk csak körül a megyében. Pávakörök nőttek ki jóformán a semmiből, a karancslapujtőiek irodalmi színpada egyik napról a másikra országosan ismertté vált, a szavalóversenyek országos döntőiből el nem maradhatnak a nógrádiak. De sorolhatnám a végtelenségig. S azt is figyelembe kell venni, hogy ebben a megyében, ahol korábban a kolóniák és a cselédlakások fogadták be a lakosság többségét, nagyon kevesen szívták magukba a kultúrát az anyatejjel együtt. Ezzel nem azt állítom, hogy éppen ezért ne lenne sokszorosan nagy az iskolák és a KISZ-szervezetek felelőssége. Még a lakosság legmélyebből jött rétegében, a cigányságban is megvan a vágy az igényesebb életre . . .

És bizonyára a kultúrára is . . .

– Valóban. A mi falunkban már színjátszócsoporthoz is működött, nagyobbára cigány szereplőkkel. Csak foglalkozni, törődni kell velük. S mindenhol azt is elvárják, hogy aki oktatja, neveli őket, valóban többet is tudjon, mint ők. Egyébként vak vezet világtalant . . .

6.

Ki is tartozik tulajdonképpen az értelmiséghez?

Az Új Magyar Lexikon szerint: „Az értelmiség: a társadalomnak az a rétege, amely a hivatásszerűen szellemi munkával foglalkozókból áll. Soraikba tartoznak a tudósok, írók, művészek, pedagógusok, mérnökök, agronómusok, orvosok, ügyvédek, műszaki dolgozók, valamint az alkalmazottaknak szellemi munkával foglalkozó része” A Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint: „Értelmiség: a társadalomnak az a rétege, amelynek tagjai szellemi munkával tartják fenn magukat.”

– Szerintem ezek a definíciók eredetileg se voltak jók, azóta meg különösen elavultak!

A véleményt kifejtő férfi afféle renegát. Hűtlenül elhagyta a megyét. Előre megfontolt szándékkal. Arra hivatkozott, hogy Pest közelében házuk van, és hogy gyermekei iskoláztatása végett óhajt odaköltözni. A gyermekek akkor az iskola alsó osztályába jártak és ők titokban építették meg palotájukat a másik megyében. Baráti körben ez az ismerősöm kulturális igényeire hivatkozott távozása előtt. Addig is sokat költöttek könyvre, sokat jártak színházba. Emlékszem, egyszer a „Nemze-

tiben” is összefutottam velük Peter Weiss Marat-drámájának bemutatóján, s különösen szívesen jártak a Madách Kamara Színházba. Egyébként megbecsült ember volt megyénkben: feleségével mindketten jól kerestek, ő maga évekig volt párttitkár.

– Mi a kifogásod a definíciók ellen? – kérdezem.

– Az értelmiség fogalma nálunk régen is az iskolai végzettséggel forrt össze. Aki egyetemet végzett, az értelmiségnek számított, ha egész életében havat lapátolt, vagy kubikolt is. Az érettségi már belépő volt az értelmiség zárt rétegébe, s nem számított, ha a cipőből kikandikált a lyukas zokni. S már akkor is értelmiségi volt a vasúti tiszt, a postamester, s jó módja révén a négy polgárit végzett kocsmáros és szatócs . . .

– Véleményed szerint mi a helyzet ma?

– Az értelmiség közé sorolhatók száma jócskán megnőtt. Próbáld csak nemleges oldalról megközelíteni a kérdést. Ki nem fizikai munkás? A pedagógusok, akik káderlapokat készítenek kisgyerekekről, évente találkoznak a problémával. Csak néhány példa: a férj érettségivel gépkocsivezető, a feleség hat általánossal és egy hathónapos tanfolyammal adminisztrátor; technikus a férj, de nem művezetőként, hanem munkásként dolgozik, felesége háztartásbeli, de elvégzett egy évet a bölcsész-karon. Fizikailag-e? S értelmiségi-e a művezető, brigádvezető, az erdész, a tévészerező és így tovább? Hiszen ezek legtöbbször érettségijük van és gyakran bonyolult adminisztrációt kell végezzenek . . . A fizikai munka közeledik a szellemihez . . .

DR. HIDASI JÓZSEF

A munkahelyi légkör

A munkahelyi légkört vizsgálni, jellemezni az egész társadalom légkörének, közérzetének ismerete nélkül, izoláltan nem lehet. A munkahelyünk életünknek csupán egyik lényeges színtere. A falakon kívülről hozott tendenciáinkat, terheinket itt válthatjuk át értékre, megingott biztonságérzetünket, önbizalmunkat itt nyerhetjük vissza a teremtés, az alkotás által.

A szellemi és anyagi kultúra fejlődése önmagában is napról-napra szövevényesebbé teszi a társadalmat, a személyek közti kapcsolatokat. E kapcsolatok sokrétűek és finoman differenciáltak lesznek. A szocialista társadalomban a kulturális forradalom eredményeként a kulturális individualizálódás tömegméretű és általános. A modern technika gyorsuló fejlődése formálisan és bizonyos mélységig tartalmilag is közel hozza az embereket, a közöttük levő érintkezési formák megszokozódtak. Mindez az egyének fokozott és permanens alkalmazkodó képességét tételezi fel. A személyek közti kapcsolatoknak a felszínen kínálkozó nehézségei mögött nem mindig ismerjük meg azon problémáit, amelyeket a jó és rossz értéktételének a megváltozása, az etikai normák régi és új tartalmának az összeütközése jelent. A személyi és tekintélytiszteltet régi és új tartalma, a helyes világnézet kialakítása, a közös vagyon régi és új értékelése a személyiség mély rétegeiben belső konfliktusok lehetsé-

gét teremti meg. Az általános erkölcsi normák, így a munkaerkölcsi normák betartása iránti felelősségérzés kialakulását csak a kultúráltság egy bizonyos szintjére érkezéskor várhatjuk.

Feszültség, vita, ellentét, elégedetlenség, csalódás többnyire megszokott jelenség a munkahelyeken. Megszokott, de nem kívánatos jelenség. Csak az utóbbi évtizedekben fordul az ilyen megnyilvánulások felé nagyobb figyelem. E nagyobb figyelem oka az organizációk lélektani és szociológiai vizsgálatának előrehaladása és ennek nyomán az a felismerés, hogy a negatív emberi érzelmeknek és indulatoknak nagyon hátrányos hatása van az organizációk (munkahelyek, üzemek, intézmények stb.) stabilitására, teljesítményére és fejlődőképességére. E tudományos felismerések alapvető jelentőségűek a gazdasági és szervezési vezetők számára is. A technikai fejlődés a termelés aspektusából nézve is megváltoztatta vagy módosította a munkahelyek jellegét, illetve bennük a munkamegosztást. Egyre több olyan organizáció alakult ki, amelynek terméke nem valami kézzelfogható gyártmány vagy teljesítmény, hanem eszmei természetű alkotás vagy emberi szolgáltatás. Ezen utóbbi organizációkban a munkaköröket nem határozzák meg teljesen és így a teljes ésszerű munkamegosztás sem valósítható meg. A technikai fejlődés miatt maguk a termelő organizációk is bo-

nyolultabbak lettek, a tényleges munkaerőt egyre inkább az ellenőrzés, irányítás váltja fel. E tevékenység sérülékenyebb és könnyebben megzavarható az emberi kapcsolatszféra részéről. A fejlődés mindig jobban halad abba az irányba, hogy egy-egy szervezetnek nem a termelés biztosítása a fő problémája, ennél sokkal nehezebb az alkalmazkodás a szüntelen változó piaci igényekhez, technikai színvonalhoz, egyáltalán az új követelményekhez.

A vizsgálatok és tapasztalatok szerint az organizáció ilyen értelmű feladatai fejlődése érzi leginkább kárát a bennük dolgozók pszichés feszültségének és diszharmonikus kapcsolatainak.

Ami az organizáció szempontjából hátrányos emberi feszültség, ellentét, az a szervezetben mint munkahelyen tevékenkedő ember számára lelki teher, pszichés stressz, amelyet nem szívesen vállal, amely elől menekül. Munkahelyétől elvárja, hogy ilyen feszültségek alól mentesítse.

Az emberi problémák, személyi ellentétek jelenségeit a modern üzemszociológia a munkahelyi légkör, munkahelyi atmoszféra koncepciójával szokta kifejezni. A munkahelyi légkör fogalma azt jelenti, hogy az emberi viszonyok jellege, érzelmi tónusa úgy hat a munkahely dolgozóira, mint az éghajlat, a fizikai légkör az emberre. Ha a fizikai légkör, időjárás kellemes, enyhe, akkor az ember kedve,

E sorok írójának meggyőződése, hogy az emberi kapcsolatoknak, az emberek magatartásának, beállítódásuknak, attitűdjeiknek ezerarcúsága, sokfélesége a teljesség igényével pszichológiailag – sem minőségi, sem mennyiségi vonatkozásban – nem leírható.

A közösségben élő és cselekvő embert megismerni, róla szólni, írni, vélekedni a pszichológián, tehát a tudomány keretein túl, a művészet, irodalom eszközei nélkül lehetetlen. A kultúrának e két – a szó minden vonatkozásban – humanisztikus hajtása, a művészet és pszichológia, csupán egymással karöltve, egymásba átalakulva, egymást kiegészítve képes az embert tevő lélek mélységeit megközelíteni.

közérzete, munkaképessége jó. Ha a légkör nyomott, feszült, a hangulat rossz, az intenzitás beszűkül. A munkahelyi légkör fogalma még azt is érzékelteti, hogy túlzottan mély, túl kellemes a klíma, amelynek negatív hatása az ellenpontjával azonos. A munkahelyi túlzottan „meleg” légköre ugyanúgy tapasztalati tény a maga hátrányos kihatásaival, mint a túl zord, feszült légkör.

A munkahelyi légkörnek négy fő összetevője van. Egyik a közvetlen kollektíva emberi kapcsolatainak jellege. Szociológiailag ez közvetlen kiscsoportnak fogadható el. Optimális esetben e csoport munkatársai kedvelik, ismerik és elviselik egymást, közösek a szokásaik és nézeteik. Másik összetevője a más kollektívához, és funkcionális rétegekhez való viszony. A legnagyobb feszültség és elentét lehetőségét magában hordó munkahelyi viszonylat a vezető – beosztott reláció. Ennek zavara hat ki leginkább a munkára, a teljesítményre, mivel a reláció tartalma éppen maga a munka. A vezetőnek – bár körülhatárolt – hatalma van, ez a hatalom bántás, sértés forrása lehet. Az organizáció szempontjából szinte mindegy, hogy ebben a vetületben tényleges vagy csak vélt sérelem alakul ki, a csalódás érzése azonos. Harmadik összetevő a munkahelyhez és a munkakörhöz való általános viszonyulás, a munkahelyi szervezetről a dolgozóban élő kép, képzetrendszer. A negyedik a közvetlen munkakörrel való elégedettség, azonosulás. Általában biztosan lehet rossz légkörre következtetni, ha ismétlődnek, vagy rendszeressé válnak az indokolatlan termelési zavarok, a termelés vagy egyéb szervezeti teljesítmény minőségének indokolatlan romlása, a rendkívüli események rendszeressé válása, az adminisztratív módszerek gyakori alkalmazása, a nagy arányú indokolatlan hiányzás. Jó munkahelyi légkörre mutat az említett jelenségek hiánya, vagy ezek gyors megoldása, a kollektíva nagy teherbíróképessége, a rendkívüli feladatok, megterhelések vállalása és megoldása, az öntevékenység, kreativitása. A túlzottan jó légkör azért érdemel említést, mert a jó vagy optimális munkahelyi légkör fogalma túlzott kollegialitást, cinkosi viszonyt, kölcsönös elvtelen támogatás képzetét, igényét idézi fel. A túlzottan jó légkör következményei hasonlóak a rossz légkörből fakadó fent leírt következményekkel.

A rossz légkör intellektuális és érzelmi erőket von el a munkától. Ezek benyomásai visszhangzanak a tudatban, átélésben, olyan érzelmeket keltenek, amelyek a figyelmet zavarják, az érdeklődést csökkentik. A felelősségvállalás megnehezül, a spontaneitás, kezdeményező-készség csökkent, a dolgozók rituálisan ragaszkodnak a kialakult szabályokhoz, nem vállalják a döntéseket. Ez különösen váratlan helyzetben bizonyul hátrányosnak. Másrészt a rossz légkör ideges feszültséget válthat ki a dolgozókból és ez elősegíti bennük a különböző viselkedészavarok, a neurózis megjelené-

sét. A jó légkör mentálhigiénés védelmet jelent. A személyiségnek biztonságot ad, önértékelését fokozza, olyan képességeket és hajlamokat nyit meg és tesz hasznosíthatóvá, amelyeket semmilyen szerződés vagy előírás nem tud kifejezni.

Általában: minél kevésbé termelő jellegű az organizáció, annál meghatározóbb benne a légkör hatása. Különösen nagy jelentőségű ott, ahol a munka célja elsődlegesen az emberre irányul. Így elsősorban: iskolák, oktatási, nevelő intézmények, kórházak, hivatali szervek.

Legnagyobb jelentősége a légkör szabályozása, meghatározása szempontjából a vezetésnek van. Igen nagymérvű organizációk csúcsvezetésének közvetlen hatása nem érvényesül a légkört illetően. Minthogy a közvetlen vezetés meghatározó ebből a szempontból, így e vezető vagy vezetők személyisége és vezetési stílusa kiemelkedően fontos szerepet játszik.

Lényegében három fajta vezetési stílus lehetséges. Az autokratikus, a gyenge, passzív és a demokratikus vezetési stílus. Az autokratikus a legkönnyebben kialakítható, hatékony és biztonságos vezetési mód. E stílus alapját képezi és erejét nyeri hagyományosan komoly, magabiztos, méltóságteljes viselkedésből, ebből fakadóan a mások véleményére, kezdeményezésére kevésbé van tekintettel. Árnyoldalai e vezetési módnak számottevőek: csökken a dolgozók kezdeményezési kedve, a kapcsolatok feszültebbek, több az irreális, nem teljesíthető igény. Ezen igényeket a vezető váltja ki a dolgozókból úgy, hogy a tekintély helyzetéből engedélyez, utasít, dicsér vagy elmarasztal. Viselkedéséből azt olvassák ki, hogy személye játsza a legfőbb szerepet, nem pedig a munkahely szervezeti elvei. A tekintélyes, hatalmas személy különböző lélektani mechanizmuson át a dolgozók személyiségének éretlen, gyermeki rétegeit mozgatja meg és ebből származik egy sor ki nem mondott elvárás, sértődöttség, furcsa félelem. Gyakran igen lelkiismeretes vezetők bonyolódnak az autokratikus vezetői stílusba önszántuk ellenére.

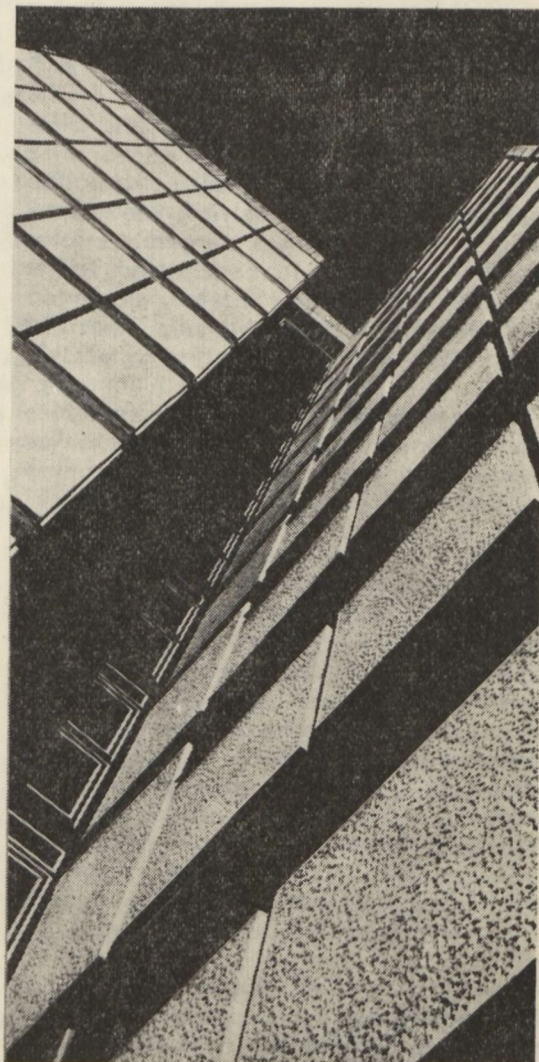
A gyepőlöt elengedő, passzív vezetési stílus mind a légkör, mind a munkaszervezés oldalán anarchiát és belső viszálykodást szül.

A demokratikus vezetési stílus magában hordozza az autokratikus vezetés előnyeit, azonban felnőtt vezető-beosztott viszony elősegítésével mind a légkör, mind a termelés oldaláról optimálisnak mondható. Ebből a szempontból elkerülhetetlen az organizációban élő társadalmi szervekkel való intenzív kapcsolat és nem utolsósorban az idős, tapasztalt, lelkiismeretes dolgozók véleményének kikérése és figyelembevétele.

Szociológiai szempontból az egyes organizációk társadalmi kiscsoportnak foghatók fel. Magukon viselik a formális jelleget, ami azt jelenti, hogy a tevékenységi kapcsolatok felülről lefelé irányulóan, lépcsőzetesen vannak kialakítva. A hierarchia különböző statuspozícióihoz

különböző felelősség, döntési jog kapcsolódik. Ugyanakkor informális jellege is van, amely a nem formális csoportképződményeket (szubjektív, érdekeltségi alapon létrejött csoportokat) jelenti. Funkcióit tekintve az organizációk, a formalizált struktúrákból fakadóan a társadalmilag kívánt és elvárt manifeszt funkció helyessége biztosítja az organizáció létrejöttét és létét, mind a társadalom, mind a belső élet felé. A latens funkciók eleve nem elvárt kihatások, mellékhatásként jönnek létre, leggyakrabban a manifeszt funkciók érvényesülését támogatva. A diszfunkcionális működések az organizáció belső rendjét, hasznosságát akadályozzák vagy lehetetlenné teszik, ritka kivételtől eltekintve a társadalom elvárásainak is ellene hatnak és az organizáció informális jellegéből fakadnak.

A munkahelyi légkör szempontjából a helyes, reális manifeszt és latens funkciók előnyösek, a diszfunkcionális hatások súlyosan rontják azt, az organizáción belül egészségtelen polarizációt okoznak, minthogy elsősorban érzelmi, szubjektív talajon támadnak. (Buda Béla: Munkahelyi légkör, Juhász Pál: neurosis meghatározza, Molnár László, Balogh József: Szociológiai ismeretek című munkáinak felhasználásával. A szerző.)

Gondolatok, emlékezések

Írásomat főleg fiataloknak, ifjúmunkásoknak, diákoknak ajánlom, akik az államosítást csak a történelemkönyvek lapjairól ismerik.

1.

Akad még zűrzavar a fejekben.

Itt-ott ma is vitát kavart még az az először negyedszázaddal ezelőtt megfogalmazott kérdés, hogyan lehet valaki egyszerre tulajdonosa és munkása ugyanannak a gyárnak? S ha ezen a nyomon elindulunk, ezen kívül még jónéhány újabb kérdés föltehető. Akkor válik tulajdonossá a dolgozó, amikor leadja a munkakönyvét a személyzeti osztályon? Vagy már korábban is annak lehetett tekinteni, tulajdonosnak, akit – bárhová is menjen ebben az országban – közös vagyonunkból egy tízmilliomod rész mindenütt megillet? S mi van akkor, ha valakinek a magánvagyonra már nagyobb ennél a tízmilliomod résznél? Vajon változatlanul igényt tart-e még erre, a különben is eléggé megfoghatatlan, közös tulajdonra?

Sokkal hálásabb vállalkozás lenne szatírárt csinálni ebből a témából. „Bemegy a munkás a felvételi irodába és felveszi magát dolgozni a saját gyárába . . .” Hát, bizony elég furcsán hangzik. Pedig a valóság, ha az előbbi fél mondat kétségtelenül groteszk is, nem áll messze ettől a megfogalmazástól. Csakhogy nehezen áttekinthető összefüggések és áttételek egész sora bonyolítja a helyzet megértését.

Tegyük egy „szentségtörő” összehasonlítást, hátha megkönnyíti a tisztánlátást. A maszek kisiparos – hacsak nem nőtt túlságosan nagyra – vitathatatlanul egyidejűleg tulajdonos és munkás a saját műhelyében. (Milyen jó is most, hogy máig fennmaradt ez a korlátozott termelői tulajdonforma). Legfeljebb néhány embert foglalkoztat, akiket igyekszik igen jól megfizetni (és megdolgoztatni, hiszen ez az érdeke), de a közös munkával létrehozott tiszta jövedelem már nem közös. Az egyedül a „tulajé”. Ebben az egyszerű mechanizmusban viszonylag könnyen felismerhető a benne szereplő emberek egymáshoz való viszonya.

A négy és félezer embert foglalkoztató nagyüzemben sokkal nehezebb kitapintani az egyes ember helyét és szerepét. Elsikkadni látszik a tartalom, a munkás-tulajdonos bémunkássá redukálódik, a gazda szerepét az igazgató, a közvetlen vezető látszik betölteni, különösen akkor, ha irányítási módszerei az ötvenes évek szintjénél tovább nem jutottak.

Minden munkásnak nap mint nap azzal az erős és nyugodt tudattal kellene belépni a gyárkapun, hogy neki ITT MINDENHEZ KOZE VAN. A munkás az össznépi tulajdon gazdája tízmillió társával egyetemben – munkások, parasztok, értelmiségiek egyaránt –, s bár eszébe ez a tulajdon, mert közvetlenül nem birtokolható, de nem holt tőke, hiszen valamilyenünk számára kamatozik.

2.

Huszonöt évvel ezelőtt még nehezebb volt megérteni, milyen is lesz az a világ, amelyben nem lesznek áthághatatlan vagyoni különbségek, se kiváltságok; s az országot azok fogják birtokolni és irányítani, akik tegnap még kopott gúnyában, alkalmi munkára várakoztak a gyárkapuban.

A Salgótarjáni Kohászati Üzemeket (akkor még Acélárugyár) 1946 végén elsőként államosították a megyében. A nagygyűlésen, amelyen ezt bejelentették, az első munkásigazgató Mekis József mondta, s okkal és joggal tarthatta a legjobb ajánlólevélnek a munkások megnyeréséhez: „Régi drehus vagyok! Közületek való . . .”

De azokban a nehéz, ellentmondásos napokban ez a gesztus magában túlságosan kevés lett volna ahhoz, hogy kivétel nélkül valamennyi emberben egycsapásra felébredjen a tulajdonosi érzület. (Idáig máig sem jutottunk el.) A „melósok-

ban” túlságosan elevenen éltek a háborús megpróbáltatások, szenvedések, a biztos pénz, a forint nem tudta még elfelejtetni az inflációs időszak keserűségeit, nélkülözéseit. A feszültségek még minduntalan a felszínre törtek.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy sokaknak egy darab disznóhús ígérete az államosításnál is nagyobb örömet okozott. Sógor Ferenc, aki azóta is az SKÜ-ben dolgozik, a huzalműi lágyítóban csoportvezető, így emlékezik vissza egy apró epizódra:

– A deszkapalánk tetején, nem messze tőlem ült egy munkás. Jól ismertem, nehezen beszélt, lassan, elnyújtva a szavakat, sokszor megmosolyogtak ezért. Majdnem mindenki ott volt a nagygyűlésen. Beszéd, bejelentik az államosítást, itt az új munkás-igazgató, hangzavar, éljenzés, taps, mert az emberek többsége valóban tiszta szívvel örült az államosításnak. S amikor egy pillanatra csitult a lárma, a deszkapalánk tetején fölhasan az érdes, mély férfihang, méginkább széthúzva a szótagokat: „Na és, most már lesz-e kenyér, lesz-e zsír? Vagy nuku kenyér, nuku zsír?”

Hát igen. Az éhező, a nélkülöző ember első kérdése, reakciója természetesen mindig is ez volt: mit lehet enni? Néha még a sokkal nagyobb tapasztalatokkal rendelkező budapesti munkások egyikének-másikának is zátonyra futott a bátorsága és a jövőbe vetett hite ezen a kérdőjelen.

Negyvennyolcban a Vasas Szakszervezeti Központban dolgozott S. Ferenc. (Az SKÜ-höz torkolló Majakovszkij utca követ tapostuk azon a napon, délután egy óra körül járhatott az idő, sok volt a járóelő, s Feri bácsi alig győzte fogadni az ismerősök köszönését, üdvözlőit a szembejövőket. A beszélgetést állandóan félbe kellett szakítani. Róla még annyit, hogy veterán acélgyári, régi párttag, egykori főbizalmi, ma is szakszervezeti tisztségviselő. Feleségével úgy negyven éve laknak a gyári lakótelepen a nemrégén kétszobássá átalakított munkáslakásban. Nem sok ideje van már hátra a nyugdíjig. Szívesen megmutatja kitüntetését, okleveleit, régi dokumentumait; telt arcán a sokat átél, harcait mindig tisztelességgel végigküzdő ember bölcs derűje. Középtermetű, zömök testalkatú, haja már ősz. A közvetlen egyszerűség jellemzi minden mozdulatát, gesztusát, mondatát; élvezetes jó előadó. Menetközben azt is észrevettem, hogy a hétköznapi háromnegyedes nagykabátjának bizony már eléggé kopott a gallérja. Néhány nappal később az ünnepelőben is láthattam, esküvőre mentek a feleségével. No, abban a ruhában egy kormány szintű fogadáson sem valottak volna szegények.)

– Akkor az volt a feladatunk, hogy kidolgozzunk egy minden szempontból elfogadható teljesítménybér-rendszert. – mondta. – Negyvennyolc tavaszán kellett a száz dolgozónál többet foglalkoztató üzemeket államosítani. Engem is megbíztak, hogy az egyik kis vasipari kócerájban képviseljem a néphatalmat. Gondolhatja, hogy mennyire szabadkoztam. „Mire: éppen engem küldtök, elvtársak? – mentegetőztem. – Én még soha életemben nem államosítottam.” – Mire a válasz: „Nem feltjük mi magát S. elvtárs! Elég talpraesett, határozott embernek ismerjük. Mire kiáll az emberek elé, biztosan tudni fogja, mit kell ilyenkor csinálni.”

– Ki is mentem. De nem ám hatósági segédlettel. Csak úgy, egymagamban. Bemegyek az üzembe, rögtön azt kérdeztem, van-e itt szakszervezeti megbízott? Hát hogyne lenne. Akkor én azzal szeretnék beszélni. Mondom neki, hogy mi van, hívja össze az embereket, államosítani fogjuk az üzemet. Ment is minden, mint a karikacsapás. A tulaj sehol, csak egy nő a kulcsokkal, mindene festve volt, a szája, a szeme, a haja, a körme, talán még a köldöke is. Azt mondja, hogy ő a főkönyvelő.

– Jól van – mondom magamban. – Essünk túl a dolgon. Az egyik műhelyben már összegyűltek az emberek, rövid beszédet mondtam nekik, aminek az volt a csattanója, hogy mostan pedig államosítani fogjuk az üzemet. Az emberek persze megtapsoltak. No, nincs itt semmi baj – gondoltam. De a festett nő nyomban éktelenül visítózni kezdett: „Jól gondolják meg emberek, hogy mit csinálnak. A tulajdonos teljes jogú megbízottja vagyok, számszaki ember, jól ismerem az üzem

anyagi helyzetét. Tízezer forintba rúg a deficitünk. Mi hasznuk lenne belőle, ha ezt a csődtömeget államosítanák? Azt meg tudják-e mondani, hogy miből fogják a hét végén a béreket kifizetni?"

– Tudja, akkor még hetenként fizettek – folytatta a történetet S. Ferenc, a Kohász eszpresszóban. – Ha észbe nem kapok, ez a nőszemély fellázítja ellenem az embereket. A kenyer nagy szó volt akkor, úgy érezték, hogy az kerül veszélybe. Mit tehettem? Azt mondtam, ne hagyják magukat félrevezetni, higgyék el, az államnak meg se kottyan tízezer forint, van még ott bővíben, ahol a többi pirosasú bankót csinálták. Nyugodjanak meg, ezután is lesz miből fizetni. Erre elcsitultak az indulatok. A végén még meg is szavaztattam az államosítást. Akár hiszi, akár nem, mindenki benne volt . . .

– Annyira biztos volt abban, hogy tényleg lesz miből fizetni? – kérdeztem.

– Dehogyan. – mosolygott pajkosan, hunyorogva. – Csak hát valami biztatót feltétlenül mondanom kellett.

3.

Egy ügyes oldalvágással szeretném mellékesen a köztulajdonba vétel hitelét és értékét rontó, máig ható vélekedést hatástalanítani. Azt mondhatja valaki, ha én a maszeknál többet keresek, mint az állami iparban, akkor mi hasznom az államosításból? P. Sándor nyugdíjastól hallottam erre egy találó tanmesét:

– Hol volt, hol nem volt – Hajdúban, vagy Biharban, most már nem tudom –, elég annyi, hogy élt egy szegény szabómester, akinek két fia volt. Amikor eljött az utolsó órája, így szólt a két szép szál legényhez: „Szegény vagyok másom nincsen, csak a mesterségem és a műhelyem, ezeket rátok hagyom. Dolgozzatok, ahogy én, s akkor boldogulni fogtok.” De a két fiú már az első napon összekülönbözött. „Nem dolgozok bagóért – méltatlankodik a kisebbik –, se pénzünk, se kenyerünk, a kuncaftok meg ki tudja, mikor fizetnek? Inkább át-megyek a szomszédba dolgozni, a gazdag szabómesterhez. Ott naponta öt tallér üti a markom.” Így is lett. Attól kezdve a gazdag szabómester még gyorsabban gazdagodott, míg az idősebb testvér nem győzte egyedül a sok munkát.

Nos, az aranyat tojó tyúkot valóban döreség levágni és fölfalni. A közös tulajdon, a társadalmi tulajdon az az arany tyúk, amely – a magántulajdon formával szemben – nem egy ember, hanem valamennyiünk jólétének forrása és előfeltétele, magában rejti a bőség holnapi lehetőségét, csak az kell hozzá, hogy tényleg mindenki úgy dolgozzon, ahogy a sajátjában szokott. Ha az államosítás napján egyesek azt mondták: „Nekem eddig is dolgoznom kellett, meg ezután is dolgoznom kell. Hol itt a különbség?” Hát, ez a különbség. Nem mindegy, hogy valaki magának – ha közvetve, áttételesen is – vagy másoknak dolgozik.

A kételyek, gondok ellenére az emberek többsége keményen dolgozott. És reménykedett. Ösztönösen megérezte, az államosítás jelentőségét, ha szóban, a „csajkarendszer, közös asszony” maszlagával beoltva, berzenkedett is ellene. S nem kevés volt azoknak a száma sem, akik tudták, mit miért csinálnak. Idézet a „Salgótarján története” című monográfiából:

„A hároméves ujjaépítési program (1947. augusztus 1-én indult. A szerző), továbbá a tervcikluson is túlmutató célkitűzések népszerűsítése adta a MKP választási propagandájának gerincét. (A 47-es választásokról van szó.) A rendkívül igényes és sok aprómunkát igénylő tervezés után a dolgozók széles rétegeinek meghallgatásával, javaslatával készült ujjaépítési program még a későbbiek során is igényelte a társadalmi szervek mozgósító, szervező tevékenységét. A munka eredményességét nagyban elősegítette, hogy a munkások, értelmiségiek, alkalmazottak lelkesen vettek részt a város ujjaépítésben.”

Persze a felszíni jelenségek gyakran feleltek akkortájt ezzel az értékeléssel. Időnként fölerősödött az elégedetlenség, újabb és újabb feszültségek támadtak. Volt itt ultimátum, sztrájk, asszonylázadás. Például „1946. május 28-án – a rossz élelmezési helyzet elleni tiltakozásul – a salgótarjáni kőszénbánya rt-hez tartozó kőköti bányászok, a zagypálfalvai központi műhely dolgozói és a Hirsch-gyári dolgozók beszü-

tették a munkát. A bányászok közül mintegy ötszázan felvultak a bányaigazgatóság elé, ahol kórusban adták elő követeléseiket: „Élelmet és pénzt nem kérünk, hanem követelünk!”

Az indulatok főleg a gazdasági nehézségekből, a felszíni ellentmondásokból táplálkoztak, s arra a megalapozatlan „illuzionizmusra” utalnak, amely az államosítástól valamennyi probléma azonnali megoldódását várta. Volt azonban ennek a rég megújuló elégedetlenségnek egy új vonása, amit akkor talán még sokan nem vettek észre. Sléter Pál, az SKÜ gazdasági tanácsadója mondta erről: „Azelőtt általában kértek a munkások, alázattal, lélekben meggörnyedve, mintha nem jogos járandóságukat, hanem alamizsnát kunyerálnának. A felszabadulás után ezt tanulták meg először az emberek. Többé nem kértek, hanem követeltek.”

Sőt hozzátehetném, akadtak, akik követelöztek. Közben se szó, se beszéd, kivitték a gyárból, amire éppen szükségük volt, azzal a felkiáltással, hogy „úgyis minden a miénk!” A munkában egyáltalán nem szaggatták az istrángot, mert azt tartották, hogy a saját gyárukban többé nekik senki ne parancsolgasson, ők úgy dolgoznak, ahogyan jólesik. Ezekbe a hibákba néha még a józan gondolkodású munkások is beleestek, loptak kényszerűségből, mert nélkülöztek, s tiltakoztak a munkatempó növelése, a nagyobb fegyelem ellen. Csakhogy a kérdést végül ők mégis így tették fel: „Ha a más tulajdonát megbecsültük, miért éppen a sajátunkra ne vigyáznánk? Ha a gyár urainak tudtunk dolgozni, most magunknak nem lenne érdemes?”

– Sokan nehezen tudták megérteni, hogy ez az ország csak általunk lehet azzá, amivé tenni akarjuk – mondta nekem nemrégén egy idős gyári munkás. – Mert akárhogyan nézzük, értünk és általunk történik minden. Ha rosszul csináljuk a dolgunkat, ha belenyugszunk abba, hogy valami nem jól megy, akkor saját magunknak okozunk kárt. Így volt ez az államosításkor, s így van mind a mai napig. A fiamnak is mindig ezt mondtam. Mire egyszer megkérdezte: „Na és ötvenhat? Meg a beszolgáltatás? És a törvénytelen ségek, a túlkapások? Azok is értünk történtek?” Nem, nem értünk, fiam – mondtam csendesen – de általunk . . .

Akad még zűrzavar a fejekben.

Hivatásommal jár, hogy gyakran megfordulok gyárakban, műhelyekben, munkások között. Az emberek többnyire egymás között beszélnek meg gondjaikat, kételyeiket. A termelési tanácskozások – legalábbis az államosítás idején lezajlott, robbanó hangulatú röpgyűlésekhez képest – viszonylag csendesek. „Nyugodtabb a légkör – mondta valaki. – A megélhetés nem okoz gondot. Főleg kis dolgok vannak. Nincs miért hangoskodni.”

A passzivitásnak persze sok más oka is lehet, de az okok többsége – talán nem túlzás ezt állítani – a tulajdonosi szemlélet hiányában vagy gyöngeségében gyökeredzik. Ha a sajátomról van szó, akkor a kis ügy sem kis ügy, ha a máséról – ki tudja, kiéról – akkor a nagyobb se fáj annyira. Ennek a jelenségnek a külső megjelenési formája a közömbösség, a munkások tényleges szerepének alábecsülése. Nemrégén a pásztói Szerszám- és Készülékgyárban (kisüzem, alig kétszáz valahány dolgozót foglalkoztat, az üvegiparnak készülnek itt gépek, tartalék-alkatrészek, üvegformák) nagyon érdekes vita alakult ki a Szabadság szocialista brigád tagjai között, hogyan osztanák el egymás között a béremelésre fordítható forintokat? Amikor a legfontosabb kérdésben állást kellett foglalni, az egyik lakatos így kerülte meg a döntést:

– Teljesen mindegy, hogy mit mondok. Úgyis az történik, amit a vezetők akarnak.

Sok-sok ütközési pont van az elveink és a gyakorlat között. (Sajnos a napisajtó mechanizmusa nem igen teszi lehetővé az alapos elmélyülést az emberi-társadalmi konfliktusok mai szövevényében az újságnak nem annyira felderítő, mint inkább újramagyarázó, illusztratív szerepe van.) Ezeket az állandóan újratermelő kisebb-nagyobb feszültséggócokat rendszeresen fel kellene tárnunk és semlegesíteni. A közömbös-

ség egyik ellenszere: döntésre készíteni az embereket, nem elégedni meg egyetlen területen sem a formális jelenlétükkel és hozzájárulásukkal. Mert dönteni annyit tesz, mint elkötelezni magunkat, önként vállalni a cselekvést.

Mi is kell ahhoz, hogy a munkás valóban sajátjának érezze a gyárat?

Íme az utóbbi években sokszor hallott vélemények:

– Hol anyag, hol szerszám hiányzik. Azt hiszi, hogy a sajátomban ilyen előfordulhatna velem? – Minek hajtani? Holnap hozzáigazítják a normákat, a bér meg marad a régiben. – Ha valaki „kivisz” valamit, behúnyom a szemem. Az ő dolga. Ha a portás kiengedi . . . Nekem ettől nem lesz se több, se kevesebb a fizetésem. – Nagy úr a mi igazgatónk. Udvariassnak, udvarias, azt nem mondhatjuk. Csak éppen úgy beszél velünk, mintha még mindig hátulgombolós nadrágot hordanánk. – Mindig azt mondják, szóljunk hozzá, szóljunk hozzá! Na és minek? Azt még csak látom, hogy mit csinál a haverom a szomszédos munkapadnál. De azt gondolja, belelátok én, hogy mit kotyvaszt a főkönyvelő a szobájában? – Van itt nálunk néha olyan eszem-iszom, hogy a kutyák is töltöthúst zabálnak. Nahát, amíg ez így van, addig nekem se prédikáljon senki a tisztességről.

Szándékosan választottam negatív példákat. Akár a gyakorlat sántít, akár a mindennapi tudat torzít túlságosan, vagy mindkettő közrejátszik e sommás megállapításokban, mindenképpen betegség tünet, ami figyelmet, kezelést igényel, nem intézhető el kézlegyintéssel.

A tulajdonosi szemlélet erősítésének egyik sarkköve a szocialista demokrácia. A másik hatékony eszköz a közvetlen és közvetett érdekelttség. Mesterházi Lajosnak, az Új Írás februári számában megjelent „Az új ember jegyében” című írásából idézek: „Üzemekben és szervezetekben mindenkinek, aki a közös termelőmunkában részt vesz, állandóan és következetesen tapasztalnia kell, hogy egyéni érdekét csak a közösség érdekében találja meg: Hogy amit a munkájáért kap, azt ő maga adja magának, aszerint, ahogyan a közös javak meg-

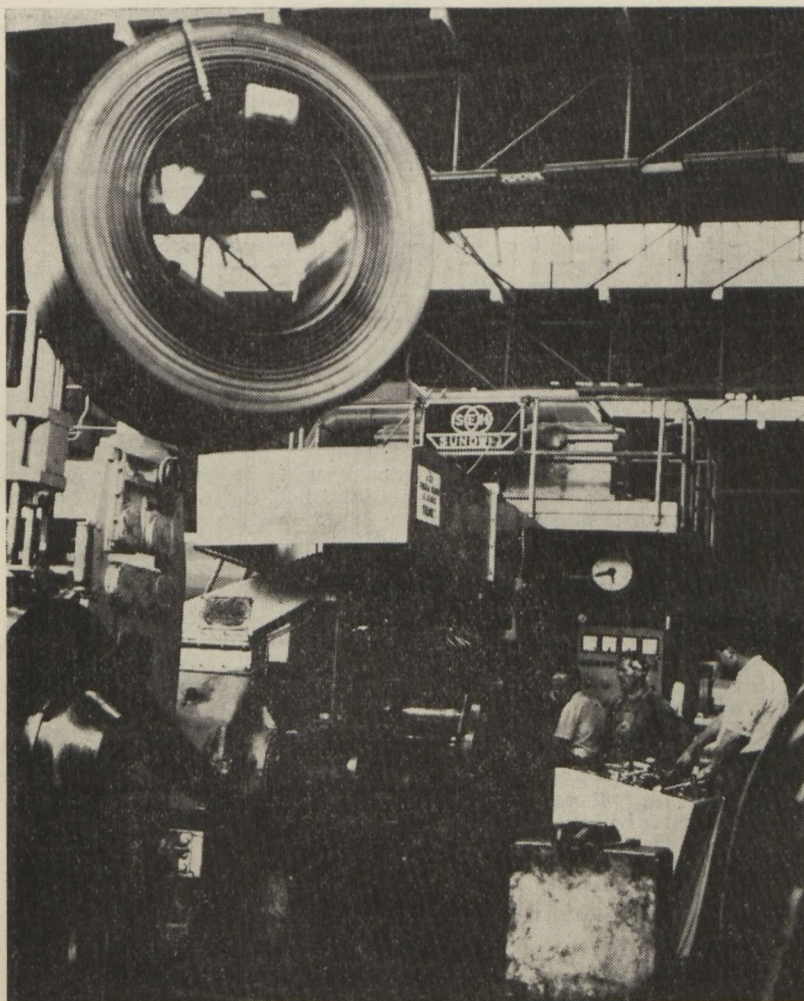
termelésében részt vesz.” Meg kell mondani, az utóbbi években mindkét területen sokat léptünk előre. Ahogy a képviseleti rendszer is napjainkban egyre inkább megtelik tartalommal, bár még mindig túlságosan sok a formális elem.

S van még valami, amit nélkülözhetetlennek tartok egy szocialista államban, ez a hatékony társadalmi önkontrol. Az egészséges, erős szervezetre az a jellemző, hogy elszigetelt, megsemmisíti a kórokozókat. Agyi parancs, felső utasítás nélkül. Nem szükséges – vagy nagyon ritkán – az injekciós-gyógy-szeres (adminisztratív) beavatkozás. Mit értek társadalmi önkontrolon? A szótáramban ez nagyon összetett fogalom. A legfontosabb elemét kiemelve: a közösségnek azt jogát, hogy közvetlen ellenőrzést gyakoroljon a gazdasági-társadalmi élet minden területén, s módja legyen az érdekeivel, céljaival elmentésen ható tényezők és jelenségek állandó korrekciójára.

Természetesen, az ehhez szükséges egyéni öntudat és felkészültség az embernek nem veleszületett sajátja. Gyakorolni kell, akkor fokozatosan – legalábbis az emberek többségében – kialakul a készség, a tapasztalat megizmosítja; nyomában letisztulnak a világról, a közvetlen környezetről alkotott nézetek. Az egyén, ha akar, sem húzódhat be többé a közömbösség csigaházába, mert ráébred, hogy ITT MINDEN A MI DOLGUNK . . .

A ma illúziója: ha egyszer elmondtunk, szóvátettünk valamit, utána akár ölvetett kézzel ülhetünk, a többi nem a mi gondunk, mert ezzel automatikusan s azonnal meg kellene oldódni a problémáknak. Pedig a helyes elképzelések, észrevételek érvényesítése harc ma is, ahogy mindig is az volt, hiszen – ha valóban helyes, akkor feltétlen – téves helyzetértékelések, kényelmes beidegződések, megcsontosodott, megváltoztatatlannak látszó gyakorlat, sőt sokszor objektív tényezők állnak velük szemben.

Nem szabad a harcba belefáradni, megsértődni, elkedvetlenedni és sündisznóállásba vonulni. Újra és újra szólni kell. S tenni, ha lehet.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a nagyipar és a kereskedelem államosításának 25. évfordulója alkalmából, eredményes munkájuk elismerésül

MAKALICZA JÓZSEFNEK, a nógrádi szénbányák lakatos csoportvezetőjének a

MUNKA ÉRDEMREND
arany fokozata

KASPÁR LAJOSNAK, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek kapakovácsának.

ID. SARLÓ BÉLÁNAK, az Uvegipari Művek salgótarjáni öblös-üveggyára üvegfúvójának a

MUNKA ÉRDEMREND
ezüst fokozata

EPPICH ERNŐNEK, a Nógrád megyei Állami Építőipari Vállalat osztályvezetőjének,

HAJDÚ ANDRÁSNAK, a nógrádi szénbányák vágójának,

JAKUS LAJOSNAK, az ötvözetgyár kapcsolótábla-kezelőjének,

LAKATOS KÁROLYNAK, a LAMPART Zománcipari Művek salgótarjáni gyáregysége esztergályos csoportvezetőjének,

ULLMAN JÓZSEFNEK, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek hideghengerészének a

MUNKA ÉRDEMREND
bronz fokozata

kitüntetés adományozta.

HANN FERENC

Transsylvania

részlet egy útikönyvből

Adrienne a Love Story fordulatait magyarázza, míg én a telefonkapcsolásra várok Nagyvárád főpostáján. Kolozsvár meglepően gyorsan jelentkezik. Kicsit idegesen kezdem el motyogni, hogy Szervátiuszokat keresem Magyarországról, írni szeretnék róluk, azért telefonálok, mert nem vagyok biztos benne, visszaérkeztek-e már Farkaslakáról. Gondolom, készen van már a Tamási-„emlékmű”, hiszen hetek vannak csak az avatásig. – Tegnap érkeztek – mondja egy női hang. –, jöjjön nyugodtan...

Jólesik a hegyek alatt álldogálni. Csak külföldi kocsiknak intek. Adrienne kioktatott: itt autóstoppal is csak pénzért viszik el az embert. Az Austinban két belga lány ül, a tengerhez mennek. Vidámak, vargabetűket terveznek. Kitűnően szórakoznak angol, német, latin elemekből összetákolt mondataimon, Csucsán megállnak néhány percre. Megkértem őket. Jól érzem magam. A két lány számára nem jelentek meglepetést. Vállamra akasztott postástáskám nem izgatja fel őket, észre sem veszik. (Amikor át-sétáltam a határon, meghökkenett néhány tisztviselő: „Mit keres itt gyalogosan egy szabályszerű útlevelel rendelkező magyar postás?”)

A lányok kezembe nyomnak egy szendvicset, meg egy kártyát: „adress, adress” ismételtetik és letesznek a Szamos partján.

A Rahovei utca egy domb gerincén nyúlik el. Macskaköves utcácskák idegei futnak föl rá.

A kis kertkapu fölött fogantyú akad kezem ügyébe. Meghúzom. Mindenféle méretű és hangú csengettyűk, kolompok szólalnak meg.

A manzard ablakból női fej bújik elő.

– Én telefonáltam tegnap Váradról – dadogom.

– Arra jöjjön! – mutat a szekérszélességű kapu felé.

Az udvaron szobrok. Finoman munkált fekete kőfej, félig elkészült figurák.

Ülök a vastag, erős pokróccal letakart díványon. A műterem tele szobrokkal, a székek, lócák, az ajtófélfák faragottak, egyszerűen, pózmentesen megmunkáltak, arra valók, amire szánta őket az ember.

Hézagos testű fémkrisztus röppen a térben, vasszegekkel átvert tenyérrel, mint aki már mindent tud, amit tudni lehet, s aki – talán éppen azért – már mindent feladott.

Mögötte feketén magasodik a módéfalvi veszedelem paraszt-pietája: roskadt férfit tart az egyszerre kemény és lágy arcú székelő asszony; lápoknál tanácstalanul ácsorog egy gyermek.

A párkányon térplasztikák, nonfiguratív vázlatok, szobrok. Előttük áll és néz velem farkasszemű Petőfi.

Idős, magyar paraszt-arcú férfi lépdél lefelé a lépcsőkön. – Ne haragudjon, csak most jutottunk az ebédhez. Vendégeink voltak, pár percre mentek el.

Motyogok valamit, hogy csak nyugodtan ebédeljenek, én elnézelődök itt, ráérek, s Jenő bácsi (az első pillanatban így csontosodott meg bennem a név) eltűnik a lépcsőfordulóban.

Ülök a szobrok között, lábamnál a felnyitott gyomrú újságkihordó táska, izlelgetem a szavakat, hogyan is fogjak majd hozzá.

Szervátiusz Tibor harmincnek nézném, ha nem tudnám, idősebb egy évtizeddel. Mégsem tudok a látványtól szabadulni: – Szervusz – mondom, és előkötök néhány példányt a folyóiratból – ebben a lapban szeretnék írni rólad... rólátok, még nem tudom, hogy mit és hogyan.

Nézegetjük a Palócföldeket. Salgótarjánról mesélek. Messze van.

A beszélgetés akadozik. Szervátiusz nem tartozik a teliszáj, harsogó emberek közé. Szükszavú.

Vitatott szobrokról (Melocco kitűnő Adyjáról, Kő Pál új szoborterveiről) magyarázok. Jenő bácsi mellém ül. Közös ismerősök homályos árnyai kódolnak fel mögöttünk. Enikő asszony ősi női ösztönrel próbálja megmenteni a haldokló beszélgetést, mely nem a szimpátia hiánya, hanem a szavak korlátozott hatalma miatt látszik csődbe menni.

Telefon cseng. Vendégek. Kezdem kényelmetlenül érezni magam. Érzem: az a vendéglátás aligha lehet hasznos ebben a házban. A munkától veszi el az időt.

Megérkezik N. Z. Művészettörténész. Vele van S. A., fiatal grafikus. Talán egyszer találkoztunk valahol, futólag.

N. Z. rokonszenves, magas, kopasz férfi. Azonnal otthon van. Kedélyesen körülnéz, kicsit nagy hangon – de nem agresszíven – megjegyyez, kommentál, dicsér.

S. A. leteszi az asztalra az Anna Margitról nemrég megjelent könyvecskét, elsimítja homlokáról hosszú, sötét haját, nem szól egy szót sem, leül, figyel.

N. Z. élénken magyaráz. Egy északi festőről – barátjáról – bátyjáról mesél, aki rózsaszín szobába rózsaszín koporsót, rózsaszín jászlat, rózsaszín tehenet helyezett el, s e „kiállítás” nagyszerű művészi produktumnak találta.

Szervátiusz Tibor egyenes tartással ül a faragott széken. Alig szól, arcáról nem lehet leolvasni semmit.

Sötétedik. Magasan vagyunk. Eső veri a tetőt, villámok futkároznak a falak mentén.

Cseng a telefon. Egy budapesti koreográfus és felesége jelenti be érkezését.

Bejelentkeznek.

És megérkeznek.

A férfi szakállat visel. Borotvált pengeszakállat, mely elegáns, ódlivatú és modern egyszerre. A nő középiskolai magyartanár-típus. Bölcs fintorai leplezni igyekeznek túlságosan is polgári nyolcvan kilóját. Nagyon is otthonosak.

Máris játszanak.

– Találjuk ki, melyik az idős mester, s melyik az ifjabb szobra!

– Jó. Találjuk ki!

– Szervátiusz Jenő!

(Oldalpillantás, rosszalló mozdulatok.)

– Nem találtál, nem találtál!

– Ez is Szervátiusz Jenő!

– Egy null. Tovább!

– Ez a Tiboré!

(Kínlódo arcángások.)

– Na, most te is melléfogtál! Egy: egy.

Hét: háromnál Jenő bácsi feláldozza magát és kivonul a gyülekezettel a bejárati ajtó mellől nyíló kis „raktárba”. Kiszolgáltatja fábavésett balladáit, népi történeteit a hozzá nem értő, mit sem sejtő kíváncsiaknak. Fél tíz.

Már csak én vagyok „idegen” a házban. De a görcs feloldódott. Amikor indulnék, Tibor rámszól:

– Természetesen itt alszol... de előbb megvacsorázunk.

Zsebemben felnyűzít maradék tíz lejem, mely legfeljebb egy vacsora ellenértéke lehetett volna, egy szállodai szobáé semmiképpen.

Fehér asztalnál ülünk. Enikő magasra emeli poharát:

– Hát hozott isten nálunk!

Vaskos, merev láncok hullnak le rólam. Nézem az arcokat, észrevetk-e a fémes csörgést.

Már úgy beszélgetünk, mint akik együtt üzték a halcsíkot az azóta megölt, elpusztított patakok kövei között, mint akik együtt fedezték fel a szemben lévő bérház ablakaiban, hogy a százas égők napkeletje a hajnalt jelzi.

Észrevétlenül surranok ki a kapun kora reggel. Barátokat hagyok el. Csíp a levegő.

Vállamat lehúzza a durva vászonból szabott tarisznya.

Kilépek, mert messze van az országút.

Konok és magyar

A faluban harangszót álmódó délutánok
egyikén hangzott föl a megszületett sírás,
a felhangzani bátor; s mint messzi isten-hívás
a vakságra vetettek tévelygő seregéhez.

Ökörfogat cammogott az úton, s mintha felleg
követné, szállt a por sűrűn-siváran egyre.
Későbbben este lett. Csillag támadt remegve
a mocorgó sötétben, különös éjszakákon.

Elindult egy napon. Amerre útja vitte,
a föllett tengeren – holt pusztá mindenütt.
Széljárta, védtelen zsellér-ország; kihült,
szederjes nép-ugar, temetők némasága.

S mégis, a büszkeség, a gögös, szent haragvás
késztette szólani; konok volt és magyar
a Kelet-nemzetségből, s mint ősi kard, a dal,
a vers vált fegyverévé a bajvívó csatákon.

Megkínzó fél-szerelmek golgotás vezeklője,
kendőkben őrzött arc, kit alázón szerettek;
fojtogató karok foglyaként, márvány-testek
lűktető börtönében sem békült szijra-láncra.

Száján elkeserültek a mámor ízei.
A boré fájdalom lett, a csóké kín, üszök
és minden-egész eltört. Jajszóvá nőtt a köd.
A vágy mint száraz ág, roppant, lehullt a fákról.

Ült egy hűvös padon. A Semmi lépett mellé,
az ős-Kaján; és semmit sem mondott már neki.
Nézett eres szeme, mintha méregeti
mindazt, ami még nincs. Azután úgyis mindegy.

Halála szép vala. Úgy mondják, megkönnyebbült,
hogy békés por lehet a test, a lélek nélkül.
Fénylett kisimult arca a párnán, és megszépült.
Lerázta nyügeit; hogy él, gondol és érez.

S reggel tüzes szekér, robogott, lángolt a nap.
A holnap-tudó Illés tegnappá vált a mában.
A vajúdó világ, tompán önnön bajában
épp hogy észrevette hiányát a küzdők közt.

Valaha volt egy ér; álmos és furcsa árok.
Vad sás, meg lomha káka lakták a partjait.
Átlépték, ha siettek. Nem épült rajta híd.
A sás között tavaszkor duruzsolnak a békák.

A város tizen- három neve

S talán volt, aki
mindvégig
másfelé nézett.

. . . függnek kifordult nyakkal,
átlőtt mellel fekszenek.
Hatalom
fekete-sárgára vált,
hallgatag halottai.
Köröttük villogó szurony-falak,
gyávaság fekete-fehér stólája,
csüggedés fekete könyve,
megaláztatás
sárgán-emelt keresztje,
könnyek árulása.
. . . oszlop és kampók,
oszlop és
Haynau
fekete-sárga halottai,
kifordult nyakkal,
átlőtt mellel;
egy kétjegyű szám
emlékeinkben.

S talán volt, aki
mindvégig
másfelé nézett.

. . . az utolsó Vécsey volt.
Előtte Damjanich,
Leiningen–Westerburg,
Knezich és Aulich,
s Pöltemberg, aki kezdte
és a dobok pergése;
Pöltemberg volt az első.
. . . megcsókolta a többieket.
Az eget nézte,
meg a földet nézte,
a szálló felhőket,
cikázó madarakat,
és meghalt.
Vécsey már nem csókolhatott meg senkit.

Aulich Lajos
Damjanich Lajos
Dessewffy Aurél
Kiss Ernő
Knezich Károly
Lahner György
Lázár Vilmos
Leiningen-Westerburg Károly
Nagy Sándor József
Pöltemberg Ernő
Schweidel József
Török Ignác
Vécsey Károly

S talán volt, aki
mindvégig
másfelé nézett.

Tizenhárom névre még lehet,
százharmincra aligha már,
s az ezerháromszázat,
a tizenháromezret,
a százharmincezet
elfeledtük.
A város nevét is,
ahol a sáncfal omló kövein
nincsenek márványtáblák.
Helyükön csak a gödrök.
Újabb sírgödrök tán,
holnapi-jeltelen sírjai
a tizenhárom nevű
emlékezésnek.

Kicsi sovány ublinkómadár

A gyerek minden izgalom nélkül vágott át a parkon. Hajnalodott. Rá sem nézett a levont redőnyű házakra. Dacosan előreszegte fejét, a jambósapka mindenre elszánt, rövidnadrágos bohócinast varázsolt belőle.

„– Ó, ha a talpa alá köphetnék,

Egy húszasért nem adnám, nem én!” – dudorászta.

A hajnali autóbuszok dürrögve, dobogva húztak el mellette. Felnőttek siettek kiszámított léptekkel, feltűrt gallérral, dérral bajúszukon, táskáját vagy újságpapírba burkolt, rejtélyes tartalmú csomagokat cipeltek.

A gyerek eljátszott a gondolattal: úgy mennek, mintha apró órarúgók, lendkerekek vezérelnék mozdulataikat, az arcuk nem árul el semmit.

– Azért van ez – gondolta –, mert évek óta nem láttak madarakat.

Mert a madarakra már ő is alig emlékszik, pedig nagyon alaposan megfigyelte őket. Kint állt a kapu előtt, amikor felkerekedtek és elvonultak délnyugat felé. Azóta egyetlen madár sem tért vissza a városba. A kölyök egészen halványan emlékezett a pihés tollgombolyagokra, gondolatban gyakran melegengette őket lerágott körmű ujjai között, fészket csinált nekik műfűből, hullott macskaszőrből. Különösen szerette a kicsi, szürke ublinkómadarat, amelyik csak akkor változtatja pompázatosra tollait, ha jó emberre bukkan. „Az ublinkómadár nem nagyobb, mint két egymásra helyezett gyufásdoboz – írta az iskolai dolgozatban. – Röpköd a fák ágai között, de a legtöbb ember nem veszi észre. Ez azért van, mert az ublinkómadár kicsi, szürke és sovány, s a hangja olyan, mint a pergő falevélnek. Ha jó emberrel találkozik, csőre és szeme piros lesz: eperpiros, tolla sárga és kék, lába zöld. Én nagyon szeretem ezt a madarat.”

– Állj csak fel – mondta fenyegetően Teknős, kezében a nyitott füzettel. – Miféle ostobaságokat hordtál itt össze?

– Ez nem ostobaság – mondta a kölyök.

– Nem? Ilyen madár nincs fiacskám! És egyáltalán... ma már, hálstennek, semmiféle madár nincs. Mi szükség lenne rájuk? Csak piszkítanak, meg surrogásukkal idegesítik az embert. – Ó az ostoba – gondolta a gyerek, és bámulta a teknősbékaarcú embert, aki önhittén állt a katedrán. Felvillant előtte a kopaszodó koponya alól ravaszul pislogó, vizes szempár. Látta a Teknőt, amint felváltva rohangál az alagsori és második emeleti folyosón, hátha felfedez valami szabálytalanságot. Újra hallotta, amint széttárt karokkal magyaráz Albin bácsinak, a fűtőnek: „Rendben van, hogy maga az apósom, de számtalanszor megmondtam, hogy ne tegezzen a gyerekek előtt. Szólítson tanár úrnak!” Hogyan is hallhatott volna Teknős az ublinkómadárról?

– Tehát világos, fiam? Ilyen madár nincs! Semmiféle madár nincs. Verd ki a fejedből ezeket az ostobaságokat! Jobb lenne, ha az előmeneteleddel törődnél.

A gyerek zsebredugott kézzel ácsorgott a Déli vasút peronján. Volt annyi pénze, hogy a második faluig utazzon. Ott már akad erdő, mező, talán találkozhat az ublinkómadárral. És ha találkozik vele, neki talán megmutatja színeit: eperszínű szembogarát, kék-sárga tollát, zöld-vessző lábait.

Emberek tébláboltak, óráikat nézegették, topogtak a hidegben, senki sem törődött vele, kékrefagyott pucér combja sem tűnt fel senkinek.

A vonat alattomos fekete kígyóként surrant a betonszálakra támaszkodó tető alá. Két férfi ugrott fel előtte a lépcsőre, belsejükben cincogtak a hajszálrúgók.

– Teknős most törheti a fejét – gondolta –, milyen csapást találjon ki a mai napra.

Az ablak mellett üldögélt. Zsebredugott jobb kezével zöld agyaggolyóját szorongatta. A házak hátrafelé lopakodtak, mező feküdt hanyatt a dombon, szél borzolta fű-üstökét. A szürke-lila köddrapéria lassan felemelkedett.

A kölyök úgy érezte magát, mintha színházban ülne, s egy igazán kedvére való darab első percei peregnének előtte.

A fákat derékig érő cserjés vette körül. Még a vonaton megfigyelte, hogy ez az erdő kerek, mint a mesebeli. Alig várta, hogy a vonat elsurranjon, eltűnjön szeme elől a koromtól fekete, túlságosan hosszúra nőtt sikló, és sipkáját hátratulva besétált a fák közé.

Megállt a tisztáson, lehúnyta szemét, kezét kinyújtotta, s türelmesen várt az epersemű, játékos madárfiókára.

Nem történik semmi

Nézem törött lábamat, nem ilyennek képzeltem ezt a karácsonyt. A lány, akit szeretek, szélescsípőjű és karcsú. Biztosan áll a fagyott tüleveleken. Félig árnyékban van. Ahogy hajladozik az ágak után vissza-visszatér egész teste a napos oldalra. Fényesebb lesz, holdszerűbb.

Hátam mögött a gyalulatlan gömbfa-házfal meleget sugároz. Kinyitom a szám, nyelvemre telepszene a láthatatlan levegőkristályok. Hatszögletűnek és kandiscukorszerűen áttetszőnek képzelem őket.

A fagy is árnyékba vonult. Gondolom, őt hidegebb van. A lány, akit szeretek, felémfordul, kérdez valamit. Rácsodálkozom arcára. Szemei, mint lakkozott rubinmandulák ülnek a számukra előkészített hasadéokban. Nevetgél. Örül, hogy sikerült elfoglalni ezt a világból önkényesen kihalított pár száz négyzetméteres Libertiniát: az erdészházat, ahol jószagú almák sorakoznak a poros szekrény tetején. Szép karácsonyunk ígérkezik.

Nem is gondolok a szerelemre. Pedig általában sokat gondolok rá. A lány (akit szeretek) szintén sokat gondol rá. Mondhatnám, mindig. Nekem csak akkor nem jut eszembe soha, ha vele vagyok. Akkor nincs neve az egésznek. Valamilyen koboldköd (egészen enyhe, fátyolozott, laza) lep el, a mozdulatok kontúrjai elmosódnak, hullámszik minden, a gondok törpe egerei artikulatlan ciccegéssel iszkolnak el a fák repedéseibe. – Tüzet rakok. Aztán segíték neked bejönni – dudorászta a lány, akit talán azért szeretek, mert soha nem kellett ezt bizonyítgatnom neki, zokszó nélkül fogadta zűrzavaraimat, nekifutásaimat, hanyatteséseimet, és soha nem mondta okítóan: „lám, megmondtam neked, hogy ne fogj ilyen bizonytalan dolgokba, ugorj csak neki a százhatvanra állított lécnak, de a száznolcvanöt már reménytelenül magas (különösen törött lábbal), meg se próbáld.”

Somvesszőmmel kapargatom a fagyott havat. Sárga, vesztett zöldjét sírató zuzmóféle bukkan elő. A szálak közeiben a föld lágyabb, mint reméltem. A sárga rostok kialakult hajszálakként ágaskodnak ujjaim után. Kábultan cibálom, várom, hogy előbukkanjon az elnyomorított gyerekfej, melyből sarjadt. A homlok kétoldalt horpadt egy picit, a szemek üregében a tél álmatag cincérei. Holt fiam bámul rám, nem volt ideje öregedni, épp olyan, mint hét évvel ezelőtt, amikor orvossá lett barátom titokban megmutatta a kórház jegelt tepsijében.

A lány, akit szeretek, semmit nem tud erről. Mindenesetre nem kérdezi meg, hogy mit piszkálok azon a vacak fücsomón.

Áll az ajtóban. Pihés felsőajkán megtántorodnak a nap lendületlen fénydárdái. Hónom alá szorítja alsó karját. Csúszom felfelé a fal mentén. Lábszáramban pattognak a csontszilánkok. Vigyorgok, mint egy izgatott hiéna, fogam között sípolva jár ki-be a levegő.

Felhasítja nadrágom szárát, nézegeti a kékülő bőrt, megerősíti a kötést.

Fekszem az ágyon. Sunyi pókok űzik az alig látható fonadékokat fölöttem. Elszántak és kimérték.

Nyugodt vagyok én is. A lány (akit szeretek) fenyőágakat szór a dobkályhára. Szeretem az égett fenyőlevelek illatát. Tele van vele a szoba. Elbújok benne.

Fekszünk az ágyon. Érzem életem fontos pillanatainak egyikét közeledni.

A hullámok erősödnek, minden ellenállásom megszűnik. Merülök a teljes opálködben.

Menekülés a mentsvárból

Megtorpanásra jut mindig idő.

**Mikor már minden arcra
kiült az áhitat vagy a közöny,
ne siesd el a lemondó legyintést.**

**De ne tégy úgy, mintha azt mondanád,
amit csinálni kéne.**

**Mert akkor kettős csapda lesz a szó,
az aljasságra dupla lehetőség.**

**Mint bál után konfettit a ruháról,
rázd le magadról az illúziókat.**

**S ha befon a fontoskodó fontolgtatás,
mintsem báb legyél, inkább fulladásig
szorítsd a hurkot!**

**Senkinek se fontos,
hogy élsz, hogy itt élsz. Senki sem kívánta,
hogy idejőjj. Nem árt, ha ezt tudod.**

**Mikor már minden arcra,
minden csalódás fölszínére máznak
kiült az áhitat meg a közöny,**

s ha úgyse látják, akkor is:

**ne siesd el a lemondó legyintést.
Megtorpanásra jut mindig idő.**

Kondorossy Emőke

Nyughatatlanul

Sokáig hallgattam bénán,
szárnyszegetten is repülni vágyó
magányom csonthéjas börtönébe zárva,
és szoborként némaságra kárhoztatott
szemeimből kő-könnyek peregtek,
tompán hullva a múlandóság tavába.
Csak a fájdalom köszirmú virága nyílott,
tüskés ágat hajtva néma szenvedésből,
s bilincsbe vert ajkam szegletéről
a Semmibe meneteltek a fáradt szó-katonák.

De nem hallgathatok tovább!
Mert nem lehet, hogy ne beszéljek,
mert nem lehetek szótlan, amíg élek!
Mert kínjaimból kigyöngyözött fényben
kell tanítanom látni a vakot,
és mezítelen lábbal tűzparázson át
lépkedni a járni nem tudót...

Mert így tudok csak fehéren izzó tűzbe hullni,
szikrázó acélszavakkal fellegekre írni,
a Nap útján végig csak így mehetek!

Zuhatag

A havas utcán álltam mélázva. A Salamony toronyba szerettem volna felbandukolni, de éjszaka annyi hó esett, hogy teljesen befedte a kitaposott ösvényt, egy vékonyalpú félcipőmben pedig nem merészkedtem utat törni.

A zuzmarás fák ágai megbillentek. A szél leszökött a hegyről és bukfencet vetett a zajló Dunában. Tovább indultam a Vár-presszó felé. A parkolóhely előtt egy Polski Fiat fékezett, majd lassan befordult a már ott álló Volga mellé.

Irhabundás nő szállt ki a kocsiból. Egyedül. Meglépett a férjcskétől, gondoltam, biztosan itt van a randija. Lehet, hogy a nagy Ő az állami rendszámú Volgával érkezett. Aztán majd bent megjátsszák, hogy véletlenül találkoztak.

Amikor közelebb értem hozzá és rápillantottam, ismerősen látszott. Lehet, hogy már találkoztunk valahol. Annyi nővel találkozik az ember, de csak minden századik éli túl a tiszavirágéletű emléket.

A bundás nő ájtott az úttesten. Kétszer, háromszor is felém nézett. Lassította lépteit. Honnan ismerem, honnan ismerem, töprengtem. Aztán, mint mikor a vaksötétben hirtelen kigyullad a fény és minden világos lesz, megtorpantam, felkiáltottam.

– Vera, Verácska!

Odaszaladtam, megöleltem.

– Már azt hittem, nem ismersz meg.

– Egy kissé megváltoztál – mondtam óvatosan, amikor nyugodt arcára, lilakarikás szemére néztem. Szinte árnyéka lett a régi Verának. – Gyere, megiszunk valamit. Régen nem láttalak.

– Valóban. Két éve, vagy három?

– Van annak három is.

A presszóban alig voltak. A sarokasztalhoz ültünk.

– Két konyakot – mondtam a pincérnek – Jaj, de várjon!

Verára néztem, mert vezet és nem tudtam iszik-e.

– És két kávét – mondta Vera.

– Igenis.

– Tudod, most szívesen iszom. Fázom. A kocsiban nem tudok melegíteni rendesen.

Megittuk a konyakot. Vera kigombolta bundáját. Ekkor vettem észre, hogy feketében van. Nem sokat időztem ennél a gondolatnál, mert ismertem nagy családját és úgy véltem, valamelyik nagynénjét, vagy esetleg Bandi szüleit gyászolja. Öregek voltak már.

– Hát mesélj, Verácskám! – paskoltam kezére.

– Mit meséljek? Élek.

– Egy kis kiruccanásra jöttél? – csipentettem hamiskásan.

– Esztergomba megyek.

– És Bandi?

Vera hirtelen felém fordult. Szeme kigyulladt. Egy pillanat múlva meg nedves lett.

– Te nem tudod?...

– Mit?

– December 17-én meghalt.

– Miii? Bandi meghalt?

– Benne volt az újságban is.

– Mi történt vele? Baleset?

– Nem. Szívroham.

Feldöntöttem a poharat, s ha nem kapom el, ezer darabra zúzódik szét a köves padlón.

Jól ismertem Bandit. Amikor az egyetemre jártunk, barátkoztunk is. Okos, értelmes ember volt. Kitűnően vette a ka-nyart a vizsgákon. A prof szerette volna, ha mellette marad, de ő „kiment az életbe”, ahogy fogalmazta; valamelyik Váci úti gyárban lett mérnök. Filosz voltam, nem sokat értettem a mér-

női tudományhoz, de megértettük egymást. Sokat vitatkoztunk is. Elvi síkon – ahogy mondtuk. Verát én mutattam be neki. Vera akkor negyedéves magyar-történelem szakos hallgató volt. Egyszer együtt mentünk kirándulni a Pálvölgyi barlanghoz, meg a Hármashatárhegyre. Bandi félrehúzott. – Mondd, te udvarolsz Verának? – kérdezte. – Nem én, csak együtt lógunk. – Az semmi – legyintett Bandi. – Akkor én rákapcsolok. – Áldásom rátok – nevetten. Két hónap sem telt el, amikor esküvői tanúnak hívtak. Természetesen elmentem. Később, két esztendővel később meg Bandi lett az én tanúm. Egyszóval komák lettünk. Ica is megszerette Verát, így aztán sokat voltunk négyesben. De akkor még meg akartuk váltani a világot. Bandi új módszereken töprengett, ha egy-egy újításért kapott egy kis pénzt, rögtön nagy dínom-dánomot csaptunk. Akkor még igen. Mert később egyre ritkábban találkoztunk. Hogy is mondják ezt? Elidegenedtünk egymástól. Néha, ha véletlenül összefutottunk, még fel-fellángolt bennünk az akarat, hogy jó lenne összejönni, beszélgetni. De mikor? Majd hívjuk egymást. És nem hívtuk. Ica is kerülte Verát.

– Megiszol még egy konyakot? – fordultam Verához.

– Igen. De akkor kávét is kérek.

– Hogy történt?

– Hogy történt? Nem is tudom. A kollégái szerint egy terven vitatkoztak. Várták a Bandi döntését. Persze, mert főmérnök volt már. Ezt sem tudtad? Szóval, Bandi össze akarta foglalni a vita eredményét, el is kezdte, kissé hevesen, így mondták, és akkor hirtelen elhallgatott, félrebillent a karos-székből és a keze lecsúszott az asztalról. Szívroham.

Intettem a pincérnek.

Amikor megkaptuk a konyakot, mindketten szó nélkül hajtottuk fel.

– Korábban beteg volt?

– Soha semmi baja nem volt. Ismerted Bandit, tudod, milyen erős, egészséges ember volt mindig. Az utolsó pillanatig.

Egy pillanatra elhallgatott, megtörölte az orrát, hogy szipogását eltítkolja.

– Azt hiszem, én vagyok az oka. Sőt, most már biztosan tudom, hogy én vagyok az oka!

– Ugyan.

– De, de... Nem lett volna szabad engednem. Tudod, hogy az első esztendőben milyen szűkösen éltünk a drága albérleti szobában. Én mondtam Bandinak, hogy ez így nem lehet tovább. Lakást kell szereznünk. De honnan? Hogyan? Pénzünk nem volt. Bandi rákapcsolt, dolgozott éjjel-nappal. Másodállást is vállalt. Cikkeket írt. Ott volt mindenütt. Neve lett és jött vele a pénz is. Megvettük az öröklakást. Akkor még azt mondtuk, hogy lazítunk, ha lesz lakásunk. Bandi nem lazított, mert a lakást be kellett rendezni. Aztán megvettük az első kocsit. A harmadik abortusz után az orvos közölte, hogy nem lehet többet gyereket. Bandi külföldre vitt. Akkor talán még kedvesebb volt hozzám, mint korábban. Minden évben külföldön nyaraltunk. De milyen pihenés volt ez? Hozta magával a munkát, a terveket, a szakkönyvet, amit szerkesztett, vagy lektorált. Emlékszem, Várnában hetekig egyedül kószáltam, mert ő dolgozott. Csak néha mozdult el a munkája mellől. Tulajdonképpen az én fizetésemre már nem volt szükségünk, csak azért tanítottam, hogy ne unatkozzam otthon egész nap. Mert Bandi reggel hétkor elment és este hatkor, nyolckor jött haza. Ha duzzogtam, elvitt vacsorázni. Ez a duzzogás sem volt komoly. Mindenem megvolt, amit akartam. Ha nem szerettem volna Bandit, ahogy szerettem, akkor engedek a köröttem legyeskedőknek, kihasználom a helyzetet és kész. Ismersz, kacérkodtam még veled is, de soha nem feküdtem le senkivel. Mintha csak megéreztem volna, hogy nem sokáig lehetek Bandié, de addig csak az övé leszek. A Balaton mellett megtetszett egy kis telek. Megvettük. Te nem jártál ott, akkor már volt köztetek valami. Előbb egy kis vikendházat építettünk rá. Ott töltöttem a nyaraimat. Bandi szombaton délután lejött, hétfőn reggel meg ment vissza. Isteni volt, elképzelheted. Nagy társaságunk volt. külföldi újtaira, ha csak tehetette, magával vitt. Persze, én akkor is egyedül voltam. De jó volt: megismertem Párizst, Londont,

Bécs, Rómát, Bukarestet, Varsót, Prágát. Egyedül. Este meg Bandival. Amikor főmérnök lett, a balatoni telken építkeztünk. Tavaly töltöttük benne az első nyarat. Kétszobás, verandás villa. Kettőnknek. Meg a vendégeknek. Mert vendégeink voltak. Mindennap. Bandi szerette a társaságot. Azt mondta, számára a jó társaság pihenés. És most december 17-én... Rettenetes...

Megittam a maradék kávét. Vera megint a zsebkendőjét nyomogatta szeméhez. Egy buta gondolat sem jutott eszembe. Nem bírtam kinyögni egy szót sem. Vera szózuhataga mindent elnyomott bennem. Bandi már egy hónapja halott? Már egy hónapja! A vidám, jópofa Bandi.

– Esztergomba megyek, a sógoromhoz, a kocsit eladni. Nem is tudom, mi lesz velem. Tudod, hogy nincs gyerekünk és most a Bandi rokonsága követelőzik. Főleg az öccse. A Bandi részét perli. Bandi szülei még élnek. A család beadott egy olyan írást, hogy nagy áldozat volt Bandi taníttatása, meg hogy az utolsó években egyáltalán nem támogatta és nem látogatta szüleit, miattam. Hallottál ilyet? Hogy én nem engedtem haza látogatóba. Nem értik meg, hogy nem volt ideje! Még az én számomra is alig-alig. Csak éjszaka. Arról meg én nem tehetek, hogy Bandi nem küldött haza pénzt. Hát tehetek én arról? A kocsit a nevemen van, de minden más közös. A kocsit eladom, hogy legalább az öröklakás részt kifizethessem. Hogy mi lesz a balatoni telekkel, villával? Nem tudom. Az ügyvéd szerint a családnak esélye van. Ha megnyerik a pert, el kell adni. Rettenetes. Ha legalább egy gyerekünk lett volna! Legalább egy, egyetlen egy, akkor nincs ez a rettenetes tortúra, mert a Bandi része az övé. De nincs, érted, nincs. És most, amikor Bandi annyit gürcölt, dobra kerül! Minden, amiért halálra hajszolta magát!

– Talán még nincs minden elveszve. Bízni kell.

– Te nem ismered a Bandi öccsét! Legszívesebben kirúgna a lakásból is. Már a temetés napján megmondta: Bandi miattam lett haragba a családjával! Pedig ez nem igaz! És, hogy miattam...

Kértem még egy konyakot. Vera már nem akart inni. Megittam az ő féldecijét is. Ittam és a torkom egyre szárazabb lett. Idegesen kopogtam az asztalon. Vigasztaló szavakon töprengtem, de semmi, semmi sem jutott eszembe. Bandi messze került tőlem. A családjától is. De miért? Vera nem gonosz természetű. Szeretett csillogni, flörtölni, de a légynek sem ártott.

– Mennem kell – zökkenett ki meditációból Vera. – Örülök, hogy láttalak. Ilu, hogy van?

– Köszönöm, jól.

– És a gyerekek?

– Azok is.

– Egyszer elmegyek már, meglátogatom őket.

– Gyere, bármikor.

Begombolta bundáját, felhúzta kesztyűjét. A kocsit mellett álldogáltunk már, amikor megkérdezte:

– És veled mi van? Magadról semmit se mondtál.

– Megvagyok. Dolgozom.

– Mit csinálsz Visegrádon?

– Pihenek.

– A múlt évi szabadságod?

– Nem, nem. Az orvos javasolta a kórház után.

– Kórházban voltál? Mi bajod volt?

– December 23-án engedtek el. Mi bajom volt. Hm. A cardiológiai osztályon feküdtem.

– Te is a szíveddel? Úristen, de boldog lehet ilu, hogy te legalább beteg vagy, beteg lehetsz. Mert Bandinak arra sem volt ideje... Szervusz. Csókolom Ilut. Felugrom hozzá.

– Szervusz. Gyere. Várunk.

Beült a kocsiba. Megcsavarta a volánt, kikanyarodott az országútra. Száguldott Esztergom felé. Néztem utána, amíg el nem tűnt. Aztán a Dunára pillantottam. A jégablák sebesen úsztak lefelé neki-neki csapódva a jégtorlaszos partnak olyan mély hangon, mintha egy láthatatlan vízesés-zuhatag hangját hallanám.

SZABÓ BÉLA

Petőfi kora Nógrádban

Az 1848-as magyar polgári forradalom nem helyi jelenség, hanem az európai forradalmi mozgás része volt: mélyebb megértése az európai forradalmak tükrében, azokkal való kapcsolatában teljes. Azok, kik – mint Petőfi is – nem választották el a magyar polgári forradalom célkitűzéseit egy világforradalom nagyszerű utópiájától, illetve a kettőt együtt, egymás kölcsönhatásában látták megvalósíthatónak, csak összeurópai mércét alkalmaztak, és az emberiség általános problémáit logikusan gondolták végig. A magyar polgári forradalom megértése azonban nem lehetséges, ha nem vizsgáljuk behatóan a magyar nemzeti sajátosságokat. Közel kerülni 1848-hoz és világosan látni akkor lehet, ha az egész ismeretében részletesen vizsgáljuk és elemezzük a legkisebb közösségek, a megyék, a községek korabeli életét, viszonyait. Ezért lapozzuk fel a sárguló levéltári aktákat, hogy segítségükkel megyénk, Nógrád megye nagy problémáit életközelségre tudjuk hozni.

Már a XVIII. századtól kezdve egyre nyilvánvalóbbá vált Nógrádban is a feudális társadalmi rendszer és ezzel együtt a roboton alapuló termelési rend válsága. A majorsági gazdálkodás uralkodóvá válásával együtt növekvő földesúri, egyházi kizsákmányolás, az erősödő központi államhatalom és a nemesi megye fenntartásának növekvő terhei egyre kilátástalannabbá, elviselhetetlenné tették a nógrádi jobbágyok életét is. A nagy francia forradalom ütötte az első rést a feudalizmus épületén: a francia jobbágyok felszabadítása példaképet állított az elnyomottaknak. E nagy forradalom híre és hatása – bármily messze is zajlott le a megyétől – Nógrádban is érződött. A Martinovics vezette első magyar köztársasági mozgalomnak voltak nógrádi résztvevői, a parasztok körében pedig szaporodtak az ellenállás, a szembefordulás jelei. Az európai reakció a szuronyok hatalmával lehetetlenné tette a francia példa követését. Fél évszázadig kellett várni, míg az elnyomott népek szabadságvágya elemi erővel újra felszínre törhetett, új forradalmi tavaszt teremtvé.

1848-ra hazánkban és megyénkben is kezdtek megérni azok a feltételek, melyek között a magyar társadalom két nagy problémáját, a polgári átalakulás és nemzeti függetlenség kérdését megoldani lehetett. Évtizedekig tartott, míg a nemesi Nógrád megye, mely a múltban – mindennapi életben, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban – szinte kizárólagosan csak a földesúri jog és érdekek oltalmára fektetett súlyt, eljutott oda, hogy elfogadta a jobbágyfelszabadítás gondolatát, és így vállalkozhatott a jobbágyfelszabadítást kimondó áprilisi törvényeknek nemcsak kihirdetésére, de végrehajtására is. Hosszú ideig kellett várni arra, míg a nógrádi nemesség, mely a magyar rendekkel együtt 1807-ben Felsőbüki Nagy Pálnak a jobbágyság érdekeiről szóló beszédét még „Ne bolondozzék!” kiáltással némította el, a reformkor mozgalmainak eredményeként megértette a reformok és a nemzeti függetlenség kérdésének összefonódottságát, halaszthatatlan voltát. Nagy utat tett meg a nógrádi nemesség egy része (kikre illet Széchenyi István jellemzése: „A nemeseink egyesítik magukban a francia Grandot, a frank Gascont és a rest hottentottát . . . nem is gondolkodnak, ha igen csak magukra gondolnak, a parasztról teljesen megfeledkeznek.”) addig, míg Védegyületbe tömörülve kezdi pártolni a honi ipart, lelkesedni tud egy tudós társaságért és kezdi szégyenleni tudatlanságát, művelődni kezd. A reformkor nagy szellemi, felfogásbeli átalakulásának mi sem fényesebb bizonyítéka, mint az, hogy 1844-ben Nógrádban, a „mogyorósok” klasszikus földjén tiltakoznak a

tíz pálcatorréssal mért igazságszolgáltatás ellen. Abban a Nógrád megyében történt mindez, melyben mint Madách Imre írja, „még alig múlt idő, midőn ilyen mondatok 'huszonötöt rá, hiszen úgyszi zsidó', vagy 'tizenkettőt rá, hogy hiában ne álljon a törvényszék előtt' napirenden voltak, hol a földesúr úgy szokott megegyezni jobbágyaival: 'ő nekem ötven forintot ad, én neki tizenkét botot'. A megye nemességének értelmesebb része kezdett megbékélni még a közteherviselés gondolatával is, föladva atyai kiváltságait „legszentebbjét”, az adómentességet, melyet a rossznyelvek szerint nem is rég Mária Terézia előtt is így kiáltott világgá: „Vitam et sanguinem sed avenam non!” (Életünket és vérünket, de zabot nem!).

Az emberi tudat e változásaira évtizedekig kellett várni. A korszellem napfénye nálunk hosszú ideig csak az értelmiség legmagasabb csúcsait, legkiválóbb alakjait világította meg. Ilyenek voltak a megyében Kubinyi, Szontágh, Prónay, Sréter, Madách, Horváth, Nagy Iván, Pulszky. A szakadékokban, a mély völgyekben a feudalizmus sötét köde ült, megnehezítve a szabadság, a haladás képviselőinek munkáját. De e sötét mozdulatlanság által elnyomott világ vulkán kitörésével fenyegetett. A paraszt szeméből már nem az alázat, hanem a gyűlölet sugárzott. Minden kritikus esemény azzal fenyegetett, hogy nagy történelmi leszámolásra készül. 1831-ben a koleralázadás hullámai átcsaptak már a megye határain, láthatóvá, tapinthatóvá érezték az elkeseredés. Az 1846-os lengyel parasztfelkelés borzalmait szinte a szomszédban zajlottak le, és egyre közelebb s közelebb hozták, láthatóvá tették az ítélet napját. Ezek az intő jelek a legjobbaknál azt eredményezték, hogy felismerve a veszély nagyságát, mindent elkövessenek annak elhárítására. Kossuth a koleralázadás hatására egyre határozottabban sürgette, hogy „a népet s nép földjét szabaddá kell tenni az egész országban egyszerre”. Éles logikával rávilágít a miérte is, mert „különben a nemesség kaszára kerül és e kor egyszersmind a magyar nemzet és a magyar nemzetiség halálnapja lesz”. Országgyűlésről-országgyűlésre vívta harcát a reformkor nagy nemzedéke. Lépésről lépésre haladt előre és tette szövetségesévé a nemesség legjobbjait, a nemzet értelmiségét e történelmi küzdelemben.

Míg a nemesség legjobbjait a nemzeti függetlenség, a nemzet fennmaradása vitte el a leszélesebb magyar tömeg, a jobbágyság problémájának megértéséhez, a plebejusi forradalmárokat – élükön Petőfivel és Táncsicsal, – a nép sorsa, kilátástalan helyzete, problémáival való teljes azonosulás teszi szószólóivá. Az a hatás, amit a plebejusi forradalmárok az uralkodó osztály megrettentésében elértek, elég jól ismert. Gondoljunk csak a Dicsőséges nagyurak . . . hatására, a Radical Kör tevékenységére . . . , Petőfi és a negyvenezer paraszt hírének pozsonyi hatására. Kevésbé ismert az az eredmény és az a tevékenység, amit a nép között végeztek.

Levéltárunk aktái között húzódik meg a romhányi születésű Bagyinszky Máté tanítónak – aki Pesten élt a forradalom időszakában és Radical Kör hívei közé tartozott – három levele, melyet a megye fenytő törvényszéke mint bűnjeleket foglalt le. Bagyinszky („Romhányiak, Kedves Barátaim, Ismerőseim!” megszólítású) leveleiben a népet tanító forradalmár szólal meg: „Hát azért teremtett minket az Isten, hogy szüntelen inséggel és nyomorúsággal küszködünk? azért teremtett, hogy éjjel nappal, véres verítékekkel dolgozzunk és ne legyen számunkra egy vidám órácska sem? azért teremtett, hogy midőn mi éhezünk és fázunk, munkálkodunk és nyomorgunk, másokat kölljön nézni, mint vigadnak, dorbézolnak abból, amit mi keresünk számunkra, abból amit a jó Isten mindnyájunknak adott? – Nem! . . . Közelget már az idő, midőn megadják a munkánk igazi jutalmát és midőn az elfáradtaknak nyugalom engedtetik. Ne csüggedjünk el, bízzunk a sorsban. De azért ne is tegyük ám össze a kezünket, hogy úgy várjuk a sült galambot a

szánkba . . . Ne hunyázkodjatok meg emberek az emberek előtt. Ez a föld, hol éltek és ennek minden javai a tiétek egyenlőképpen. Ne engedjétek egy-két embertársatok kezébe azokat, mihez nektek egyenlő jussotok van . . .”

A romhányiak felvilágosítását célzó, 1847. december 13-án kelt levélben már nemcsak polgári demokratikus gondolatok, hanem kommunisztikus elképzelések is napvilágot láttak. Hatását lemérhetjük abban, hogy 1848. június 20-án a romhányi lakosok elleni eljárás során mint fontos lázító levelet foglalták le.

Az 1848 tavaszán bekövetkezett forradalmi változások a nemzeti függetlenség és polgári átalakulás kérdése történelmi helyzet elé állították azt az osztályt (középnemességet), mely polgárság hiányában nálunk ezen átalakulás vezetésére vállalkozott. A polgári forradalom programjának végrehajtása dönti el, hogy alkalmas-e a vállalt szerepre. A politikai vezetés előtt világossá vált, hogy sorsdöntő társadalmi és nemzeti céljainkat csak úgy lehet megoldani, ha a parasztság jogos követeléseit teljes mértékben kielégíti, és így azt a forradalom-szabadságharc ügyéhez kapcsolja. Az eddig jogtalan jobbágyot teljes jogú állampolgárrá kellett tenni ahhoz, hogy kezébe fegyvert lehessen adni. Az ellentétes érdekű osztályok érdekeinek egyesítése, a kossuthi program végrehajtása, a gyakorlat döntötte el végső soron, hogy a magyar nemesség mennyire érett és milyen mértékben alkalmas a harc vezetésére.

Ugyanakkor a magyar parasztságnak is be kellett bizonyítania, hogy a szociális problémái megoldásához való ragaszkodás mellett politikai iskolázottsága mily fokot ért el, a nagy nemzeti érdekeknek, az osztálytársadalmi céloknak mennyire képes egyéni pillanatnyi érdekeit alárendelni, bizonyítva forradalmi tudatának érettségét.

1848–49 bebizonyította, hogy a nemesség osztályérdekeiről nem képes lemondani, ugyanakkor feltárta a magyar parasztság forradalmi tudatának hiányosságait. Veszélyeztette az két oldalról a nemzeti érdekegyesítést, az egyensúlypolitikát. Veszélyeztette ezen keresztül a nemzet történelmi harcának sikerét. Az események megtépázták a radikális baloldali reményeket, melyek a paraszttömegek remélt forradalmi tudatosságához fűződtek, de a nemesi vezetés előtt is bizonyították, hogy a siker érdekében nem lehet megállni félúton a paraszti követelések teljesítése során.

1848 tavaszán és nyarán a jobbágyfelszabadítás kihirdetését nem úgy fogadták a magyar jobbágyok, ahogy a nemesség szerint „illet” volna. Nem olyan lelkesedéssel sorakoztak országszerte a zászlók alá, ahogy ezt a nemesség „elvárta” volna. Ezen való megdöbbenést tükrözi Jókai írása, aki így kesereg: „Azt hittük, hogy népünk van, pedig nincs . . . Ha azt mondják neki, hogy keljen fel honát védelmezni . . . sírva fakad és azt mondja, hogy inkább robotol és éhez . . . Értünk fegyvert nem fog, szavainkban nem bíz, terveinkben nem segít, bünteti bennünk Isten apáink vétkeit”. E kiábrándult, csalódott hang reálisan tükrözi-e a valót? Vagy csak a forradalomban romantikát kereső illúziójának szertefoszlásáról van szó? Milyen is volt a valóság, vizsgáljuk meg egy kissé a nógrádi eseményeket.

Az 1848–49-es forradalom legfontosabb kérdésének a jobbágyfelszabadításnak a kihirdetésével nagyon sietett a megye, elsőik között volt, s már március 25-én rendeletet adott ki a lakosság felvilágosításáról. E sürgősséget azonban nem az öröm, hanem a félelem sugallta elsősorban. A szolgabírának kötelességükké tették, hogy számoljanak be, miként fogadta a nép a rendeletet. E szolgabírói jelentésekből szinte az egész megyét átfogó képet tudunk rajzolni. Volt, ahol örömet, lelkesedést okozott, volt ahol nem is hitték el. A falvak többsége azonban már az első pillanatban kinyilvánította (mint pl. Berki község lakói), hogy nem nagyon örülnek, kevesebb, mire ők számot tarthatnak. A hangsúly a **tarthatnak** szón van, mely a jogos követelésüket tükrözi. Több község – mint pl. Ipolybolyk, Pinc, Gelse – azzal vette tudomásul, hogy „ideje is volt már, mert két esztendőnél tovább úgyse birtuk volna”.

A nógrádi jobbágyok valóban már az első hírek alkalmával többet vártak.

A törvények már első olvasásra elárulják, hogy fontos kérdések megoldatlanok maradtak, sok különféleképpen értelmezhető rendelkezés van, melyet a földesúr és a jobbágyok másképp is értelmeztek. Kiderült mindenesetre első pillanatra az, hogy nem tűnt el maradék nélkül a jobbágyrendszer minden eleme, sok, a jobbágyoknak létkérdést jelentő probléma nem nyert megoldást. A legfontosabbak: mi a jobbágyföld, mi a majorsági föld, a majorsági jobbágyok, zsellérek problémája, a legelők, erdők használata, a szőlők, szőlődézsma, irtványföldek kérdése, a kisebb királyi haszonélvezetek (bor- húsmérés, malomtartás stb.). A jobbágy, aki emberi szabadságával együtt emberhez méltó életet is akart élni, érezte, hogy e történelmi lépés további századokra határozza meg családjá, osztálya helyzetét, fejlődését.

A nemesség is tisztában volt vele, hogy egy nagy per végső állomásához érkezett. Az első pillanattól kezdve mindent megtett annak érdekében, hogy minél többet megteremthesse a maga számára és minél kedvezőbb helyzetben vészelje át a jobbágyfelszabadítást. Elméletileg elfogadta az úrbéri törvényeket, de gyakorlatban mindent megtett a törvények kijátszására.

Szinte általános és minden községre kiterjedő az a vita, mely a nógrádi birtokosok és a jobbágyok között az első pillanatban az úrbériség, az úrbéri földek és a majorsági földek kérdésében kibontakozott. A földesurak majorságinak tartják szinte mindazokat a jobbágyaikat, akiknek ősei a Mária Terézia-féle úrbéri tabellákban nem szerepeltek. Támadás azonban szélesebb fronton indult. A divényi uradalom pl. az irtásföldek utáni árendát az áprilisi törvények megjelenése után azonnal 30 váltóforintról 733 forintra módosította. A kocma, a mészárszék, a malom után 3 váltóforintról 101-re emelte a béreket. A faizást eltiltotta. A borsosberénkeiket a legelőről szorította ki az uraság. A nézsaiak arról panaszkodnak, hogy mivel a legelőről elszorították őket, azelőtt könnyebben éltek, földesuraik jobbak voltak. A megye birtokos osztálya körülbelül ugyanúgy nézett az áprilisi törvények hatására bekövetkezett forradalmi helyzetre, mint ahogy az a penci-rádi evangélikus papok megyéhez szóló panaszos leveléből kitűnik: „Már távol és rég ezelőtt rebesgették őket, (mármint híveik) miszerint a legközelebbi országgyűlés magukat a papokat is meg fogná szüntetni. Ezen vad kívánságuk legalább abban teljesedett be, hogy ugyancsak az úrbér és dézsma meg van szüntetve.” A továbbiakban előadják, hogy a hívek nem hajlandók fizetni a párbért és a szolgáltatásokat. Végül így folytatják: „Hát még tovább is küzdjünk-e ezen siralmas méltatlan sorssal? Nem lehet, nem szabad-e már egyszer reménylenünk a reánk nehezedett mostoha sorsnak enyhítését. Feleségünk és gyermekeink tovább is könnyezzenek-e nem érdemlett pokolbeli sorsnak már alig tűrhető súlya alatt? Uraim, ez már több, mint tűrni lehet. Ez valóságos lázadás és anarchia. Ez nyilvános kigúnyolása mind annak, ami szent és igaz. S mitől, ha csírájában nem fojtatik el, az általános lázadásig csupán egy lépés. Mi nem élhetünk állásunkhoz képest feleségeinkkel és gyermekeinkkel, holott becsületesen élhetnénk pontos fizetés mellett.” E források meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a nógrádi nemesség jó része valóban lázadásnak, anarchiának, csírájában elfojtandó mozgalomnak tekintette a jobbágyfelszabadítást, mert érezte, hogy a későbbiekben nem élheti eddigi életét.

Az áprilisi törvények kihirdetése lavinát indított el. A megye parasztsága is tudatában volt a törvények sorsdöntő voltának. 1848 áprilisára a későbbiekben is csak úgy emlékezett: „amikor a szabadság beköszöntött.” Az akkori Nógrád megyének mintegy 160 ezernyi parasztlakossága egységesen követelte magának ezt a szabadságot. A parasztságból azonban több, mint 80 ezerre tehető majorsági jobbágyok, zsellérek számára az áprilisi törvények vajmi keveset adtak, de a parasztság másik felét kitevő úrbéri jobbágyok és zsellérek közül is lényegében csak az úrbéri telkesek jutottak tulajdonhoz. A XIX. század elején meggyorsuló allodizáció rohamosan csökkentette a telkesek számát és növelte a zsellérekét. 1848-ban az úrbéreseknek is jóval több, mint fele már csak úrbéri zsellér volt, a telkesek pedig túlnyomó többségében már csak fél-, negyed-, nyolcadtelkesek.

A megye parasztsága tekintet nélkül arra, hogy úrbéres vagy majorsági volt, minden földesúri szolgáltatást lényegében megtagadott. A majorságiak egyébként sem értették meg, miért kerültek ők hátrányosabb helyzetbe, hiszen – mint a penciek panaszos levelükben írják – „az úrbéri földek sem hulltak az égből alá.” Nem tudták megérteni és nem is érthették meg, miért tesznek különbséget majorsági és úrbéres között, hiszen mindkettő ugyanúgy fizette a robotot, dézsmát, árendát. Tényleges helyzetükben semmiféle különbség nem volt. Ezt igyekeznek bizonyítani a dengelegiek, a kutasóiak, a surányiak, a csesztveiek, a bágyoniak, a kállóiak, sokszor kimutatva azt is, hogy a földesúr milyen furfanggal nyilvánította úrbéri földjüket majorságinak.

Megyénkben az áprilisi törvényeknek az irtásföldekről szóló határozata, mely kimondja, hogy ezen földek után továbbra is kell fizetni a földesúrnak a haszonbért, megütöközést keltett. Nógrád már a XVIII. század végén is országos viszonylatban vezetett az irtványföld nagysága tekintetében: mintegy fele, 48 000 hold szántó és mintegy 4000 hold rét volt a parasztek használatában. Ez a szám a XIX. században még tovább növekedett. Az irtványföldön életet teremtő zsellérek jogosan várhatták, hogy ez a föld tulajdonukba kerül. Hasonló volt még a helyzet a szőlőföldek esetében, mely nagyon sokszor a nógrádi zsellér egyetlen megélhetési forrását jelentette.

A majorsági földnek, a legelőnek, a szőlőnek, irtványnak elintézetlenül, tisztázatlanul hagyott kérdései mellé felzárkóztak az egyes parasztek sérelmes ügyei, nyugtalanító, fájó problémák sora vetődött fel és várt megoldásra. Perek, harcok kezdődtek. A parasztek a felelős magyar minisztériumnál keresnek sérelmeikre orvoslást. A dengelegiek pl. már 1848. március 30-án küldöttséget menesztenek Pozsonyba, mely a tagosítás során elvett úrbéri földjeik visszaadását kéri. Küldöttségek, panaszlevelek, tiltakozások áradata indul meg az Igazságügyi Minisztériumhoz, melyek elintézése az esetek túlnyomó többségében az, hogy az ügyet áttették a megyéhez további kivizsgálás végett és a megye rendre megállapítja, hogy a parasztek követelései jogtalanok. A csalódottság érzése nő, a

kilátástalanság elkeseredést szül, megmozdulásoktól lehet tartani, a megye elrendeli a statáriumot és készen áll a földesúri föld megvédésére akkor, amikor a forradalom, függetlenség ügyét már a külső támadás veszélye fenyegeti.

Ilyen körülmények között nem volna csodálható, ha nem siettek volna a forradalom, a haza védelmére. Valahogy azt érezhették, amit Jókai ki is fejezett: vagyis, hogy a haza továbbra is a nemességet jelenti. A tények azonban mást bizonyítanak. Midőn a függetlenségi harc kezdetét vette és harcba hívták a megye népét, Nógrád megye zászló alá tudta állítani fiait. A megyére eső újoncjutalék a szabadságharc időszakában 3700 fő volt. Az 1848. szeptemberi–októberi és az 1849. májusi sorozásokon ezt a számot a 19–23 éves fiatalokból maradék nélkül kiállították. A nógrádiak egysége a 17., 37. zászlóaljakban Komárom várának védelmében vett részt és derekasan megállták helyüket. A nógrádi önkéntes honvéd-zászlóalj pedig szeptember 29-én részt vett a Sukoró-pákozdi ütközetben a honvédség születésén, majd a fel-dunai hadsereg kötelékében Schwechatnál, Bude-tinnál, Branyiskónál, Kápolnánál, Hatvannál, Nagysallónál, Komáromnál ontotta vérért.

A honvédek mellett 24 század gyalog-nemzetőrt, mintegy 5000 embert, több száz gerillát, kaszás népfelkelőt is fegyverbe hívott a szabadságharc idején a megye. Nem egyszer várt ezekre is komoly katonai feladat. 1849 júliusában a kriváni táborban mintegy 3000 nógrádi nemzetőr, népfelkelő gerilla biztosította Görgey zavartalan visszavonulását. A parasztság, a nép hazaszeretetére mi sem jellemzőbb, hogy a küzdelmet még a világosi fegyverletétel után is folytatták Nógrádban, hiszen a nógrádi gerillák csak szeptember 29-én tették le a fegyvert és fejezték be a harcot.

Érdemes foglalkozni azzal is, kikből tevődött össze a honvédség. A Közlöny nógrádi levelezője 1848-ban megállapítja, hogy az újoncok szinte kizárólagosan a legszegényebbekből, a nincstelenekből kerültek ki. Sajnálkozik azon, hogy az értelmesebb osztályok távol tartják magukat. A toborzási-sorozási anyag meggyőző bennünket arról, hogy a nógrádi honvédek szinte túlnyomó többsége zsellér, cseléd, mesterlegény volt.

Nógrád Népei!

Titeket egy időre önkény hatalma igazított; tán barbár hatalom volt az! Nem, betelelőbb a barbárak, gyilkosok az orgyilkosok. — Ti nem szabadságok, le a hűségnek szavát, ti láttátok, éreztétek a fájdalmat, mint dől romba a törvény, a tulajdon, a személy szentsége, rabló gyilkos kezek között, kik el fosztották a királyi név, család híreit, becsültét, esküjét; e mily a bűnök, a fegyveres a bűnök, melyek nehezít, úgy törté a szabadság lelketek, le vert az ember magas poklárát, állati helyzetbe.

En nem szenvedtem véteket, nekem jobb sors jutott, bár hanyatra, végig vérző hasznom, szabadon szőlőtartó szőlő, tehetett lellem és kezem: küldetve közelekk már szabadságra, örömben találhatok.

En mivel kiállítottok a szenvedést, hogy legyen táplálék, mely azoknak kik hívtak, ki tartó hajnoki vérz idején a szabadság közlelemnek, ime híreim nektek, itt az az az, alatt közlöm, mit 300 éveken keresztül ostromolt a bűn, vedet az erény, és most kivitt egy ifjú hadseregben Nemzetünk ereje, Isten öntözten vitéz szabadságunknak gyökerét, mely e hon apinak egybe olvadt szív, lelke, hang vegyületevel, le doroghatlen nemzet erővel mondhatti:

Halld meg nép erkölcs világa, a magyar nemzet független.

Nógrádiak! olvasni nem elég, tanuljátok meg magyar nemzetetek nyilatkozatát, az számolva elő a Habsburg család híreit, az tarja fel a királyi paloták bilancsán túl fosztott poklót; ezek a nemzet veréből éltek, és ti meg is tisztultok, hűltetek nekik; megtörtént, ez is Isten akarja volt.

De itt az az óra, verve az osztrák zsoldos sereg, kezükbe újra Buda-Pest, és Isten ki eddig segített, engedte kimondani: a Habsburg Lotharingi királyi család magyarországból örökre száműzetik, a magyar korunkot megfosztatik, hogy legyen példáját: mit tesz megcsalni egy nemzetet, megcsalni a nemzet hitet.

A nemzet apai adást vannak Istenről, mert elégtérít adának az erkölcsnek, büntetést a bűnnek; de megvárják a népül legyen engedelmesség feleje, tisztelje a törvénynek, a végrehajtó felelős kormányának, megtartója az erkölcsnek.

Ország Kormányzó Elnökül szabadságunk hajnoka Kossuthi Lajos választott, ki teszi fog minisztereket, velük kormányozza az országot, kik minnyájan felelősek, nem másnak hanem a nemzetnek, de elég erősek parancsolni egy nemzet nevében, minnek kik engedelmességedjen.

Komolyan tartások meg a függetlenségi ánnepélyt Nógrád népe, nem az öröm nimora, de férfias kiartás, egyenes út, az egyszerre, polgári egyenlőségre vezet, ez legyen életetek, és hogy hozzá járhatatok ime ki mondunk: osztrákok a zsoldosok, melósságoknak, kik a számszerű királyi családai kaporsolatra vonatkoznak, minden jelei a nevel: el törölöm ezeket, ki zárom a hitványos nyilvános életből, számszámok ezek alapítók: erkölcsi erő tanusza a magány köröknek, ezek fejtenek ki nyilvános életet, intőkedjenek; meglassak mennyire esik le a góg, a majd mennyire magosodik fel egyformára ez osztrák nemzet, a magyar, — ejjem.

Kelt Lászlócon Április 29-én 1849.

Hepetizky Ferrac

Nógrád Heves megyék t. h. kormányzója.

SZABÓ KÁROLY

A márciusi forradalom Balassagyarmaton

1848 elején látszólag minden a megszokott mederben folyik Balassagyarmaton. Évek óta tart már a megyei börtön és a zsinagóga építése; a város a nyírjesi tégláégető eladásával szeretne pénzhez jutni. A városháza előtt még mindig ott áll a szégyenfa, a Nyírjesben pedig az akasztófa.

Az esztendő városi tisztújítással kezdődik. Január 5-én Tajthy Imrét választották a város főbírájává. Másnap az egész tisztviselői kar esküt tesz a szentegyházban – a magyar tanácsosok magyarul, a tótok tótul.

De ha tüzetesebben vizsgálódunk az év első hónapjainak adatai között, már megállapítható, hogy valami készül. Egyre több a panasz, hogy a kocsmárosok hamis mértékkel mérnek, a mészárosok emelik a hús árát. Több cseléd megtagadja az egyezséget, vagy nem megy el a kialakított helyére. Pravec István megtámadja Raksa kisbírót, Lefler Márton a város új főbíráját szidalmazza. A városban annyira elszaporodnak a panaszos ügyek, hogy Tajthy főbírónak – az uradalmak képviselőivel egyetértésben – új eljárást kell kidolgoznia az ügyek gyorsabb elintézése érdekében. Ezentúl az idézésekhez pecsétet vesznek igénybe, a pecsétek díja 25 váltó krajcár.

A vendéglőkben heves viták folytak a zsidók egyenjogúsításáról, az „új vaspályák” építéséről; szájra-szájra járnak a hírek az elszaporodó katonai szökésekről.

A város hivatalos politikáját az itt székelő megyei választmány irányítja. A Nógrád megyei törvényhatóság pedig arról híres, hogy igyekszik lépést tartani a fejlődéssel. Ez a megye dolgozott ki először konstruktív javaslatokat Széchenyi szellemében. A megyei közgyűléseken heves kirohanásokkal, az országgyűléseken pedig követelik révén tiltakoztak az adminisztrátori rendszer ellen. 1848 február 9-én a megyeszékhelyről az utolsó rendi országgyűlésen tartózkodó követeket, hogy tegyenek javaslatot a jezsuitákat hazánkban kilitító törvény felelevenítésére. Március 13-án határozzák el a megyei karok és rendek, hogy Deák, Kossuth, Batthyány – „akiknek ajkain tesztül meg a magyar átalakulás” – megfelelő olajképeit helyezték el a megyei tanács nagytermében.

A márciusi forradalom mégis mintha meglepetésként fogta a megyei nemességet. Igaz, hamarosan „megértve a kor intéseit” az áprilisi törvények hívévé válik, a közjólét érdekében fáradhatatlan munkát fejt ki, szervezi az „örhadi szolgálatot”, – de menti, ami menthető. Fenntartás nélkül teljesíti a független, felelős minisztérium utasításait, de az ügybuzgalom mögött ott rejtőzködik a nemesi vezetés átmentésének szándéka is. A parasztokhoz felvilágosító bizottságokat küldözgetnek; „a szabadsággal járó jog és kötelességek kellő felfogására ki nem fejtett állapotukra mutatván”, de azonnal fenyegető eszközökhöz nyúlnak, mielőtt követelni mer a felszabadult nép.

Május elsején az új főispán, Ráday Gedeon hitese és ősi szokás szerint hivatalába beiktatván, Magyarország újjászülésétéről beszél – erről „kezeskedvén ez évi új törvényeink, mert a hűbéri rendszert népképviselő, a kiváltságokat jog, önkényt pedig felelősség váltotta fel.”

Valójában a felelősség szavát mind gyakrabban némítja el az érdeke; a „hazánk egén feltűnt jelenségekről” szónoklók szájából egyre többször hangzik el, hogy a nép „kiskorú és éretlen”. A lényegre tapintva jellemzi ezt a megyei nemességet Nagy Iván egyik júliusban írott cikkében: „Önök március előtt hazafiak – hogy régi szóval éljek – liberálisok voltak. Március után igaz kissé nem a legtöbbször viselték magukat”.

A forradalmi vívmányok realizálásában és a forradalom radikálódásának fékezésében egyideigleg együttthaladt a megye és a város. Április folyamán azonban ma is jól érzékelhető hasadás áll be a megyei törvényhatóság és a városi tanács magatartásában. A megyei választmányban egyre erősebb a törekvés: biztosítani a nemesi vezetését a forradalom körülményei között is, a polgáriassulni akaró város pedig elérkezettnek látja az időt, hogy megszüntesse a hűbéri alávetettséget, hogy szakítson két földesurával: a Zichy és a Balassa-családdal. A szakításra a márciusi törvényeket negligáló földesúri fellépés adott okot.

A városi választmány április 27-én kezdi tárgyalni a földesurak követelését, amely szerint továbbra is joguk van Balassagyarmat iparosaitól, kereskedőitől s némely szellemi adót, cenzust beszédni. A követelés méltánylása a feudális jogok változatlan fennmaradásának elismerését jelentené.

Balassagyarmat az 1848-as márciusi törvények alapján „ünnepelesen megtagadta a követelés teljesítését. Az ügyet közügynek tekinti.” Ha tehát az egyes lakosok a cenzus végett perbe fogatnának, az esetet akár a tanácsnak, akár a megbízottak egyikének azonnal jelentésként be. „A szembeszegülés indokolásában igen nagy szerepet játszik, „hogy a városnak példát kell mutatni a törvény alkalmazásában a legkisebb helység számára is.” Ugyanakkor, mikor a megyei hatóságok, ha csak lehet, nem adnak helyt a községek antifeudális követeléseinek, Balassagyarmat tanácsa rendkívül határozottan figyelmezteti a földesurait, „hogy céltalan perekkel ne háborgassák a várost.” Nemcsak a cenzust tagadja meg, hanem még a – máshol meghagyott – szőlődézma fizetését is. A földesurak a figyelmeztetés ellenére is megindítják a pert. A város azonban hajthatatlan marad, s továbbra sem fizet. Az ekkor meginduló per évtizedekig elhúzódik, végül is a város győzelmével végződik.

A forradalmi napok másik nagy jelentőségű kérdése Balassagyarmaton a rend és a haza védelme. A város népe áldozatkész hazafiasággal veszi ki a részét Nógrád megye hadi készüléteiben. Amíg a megye több helységében figyelhető meg bizonyos – a parasztságot érintő intézkedések határozatlanságával magyarázható – húzódás az „örhadi szolgálatból”, addig a forradalom vívmányaival élni tudó Balassagyarmaton szelődje sincs az odaadásnak.

Március 24-én, az első forradalmi közgyűlésen, nagy lelkesedéssel szavaz a megye a nemzetiség felállításáról. Kacs Kovács Károly, Ebeczy Ferenc, Horváth Elek megyei tisztviselők irányításával hamarosan 200 lovas és 800 gyalogos ölti magára „a sötétszürke atilla dolmány és nadrágot – a nemzetiszínű övvel és feketeszínű lapított kalappal”. A sereg ellátásáról Madách Imre katonai biztos gondoskodott.

A második, már nagyobb méretű katonai szervezés 1848 nyarán indult meg. A kormánynak a rend és a szabadság biztosítására mindössze 18 ezer katona állott rendelkezésére. Bécs a független magyar minisztérium sürgetésére nem volt hajlandó hazaküldeni a magyar ezredeket.

Ugyanakkor több helyen az országban rendzavaró megmozdulások történtek ki. Vas és Pozsony megyében zsidóüldözések voltak; Szatmár, Békés, Szolnok megyében antifeudális népforgatásokra került sor. Selmecen a tótok lázongtak, s egyre veszesebb hírek érkeztek a déli nemzetiségek rebellióiról.

Batthyány miniszterelnök május 16-án felszólította Magyarhon népeit a király által is szentesített nemzetiség toborzására. Rövid idő alatt 149 gyalog- és honvédszázad állt fegyverbe. De az egyre veszesebb nemzetiségi források az országgyűlésnek is legfőbb tárgyává teszik a katonai kérdést. A képviselőház – Kossuth emlékeztető beszéde nyomán – megajánlja a 200 ezer újoncot, amelyből 40 ezret azonnal fegyverbe igyekszik állítani.

Balassagyarmaton a megyei választmány július 20-án határoz a nemzetiség felállításáról. Pár nappal később már készen áll 3 század – Horváth Elek, Feiszt József és Bérczy Lajos főhadnagyk vezetésével. A tervek szerint a sereg augusztus elsején indulna Vác, Baja irányába Ó-Kanizsára a déli felkelők ellen. A nógrádi őrsereg mellé felajánlotta magát az egész tisztakar, Madách Imre főbiztos „beteges állapota mellett is” kéri a hadbavonulás lehetőségét. Ezekről a lelkes hadi készülétekről írja Nagy Iván július 28-án a Reform című pesti lapban: „Hatalmas hangnak nagy visszhangja van! . . . Honunk alsóbb vidékein – mint tudva van – gyalázatos pártütés lázong, és rabló rác csapat rakoncátlanok.”

Már több megyei nemzetiség ott táboroz. A napokban felszólítottak a nógrádiak is. „Kedves földieim, nógrádiak! Az irás azt mondja: ki bízik, nem csalatkozik. Önöknél a felszólítás visszhangra talált . . . Önök tizenegyet ezen készen állnak Ókanizsára menendők . . . Hallom, hogy Gyarmatról a zsidók közül is 280 fog menni. Ez szolgáljon adatul azoknak, kik a zsidóknak ellenségei.”

A sereg azonban mégsem indult el augusztus elsején. Még július 24-én figyelmeztette Balassagyarmat város tanácsa a megyei választmányt, hogy „zavaros időben nem bátoros az egész őrséget elvinni, mert tarthatni a közellevő, sőt városunkban, de annak vidékén lakozó szláv lakosok fenyegető lázadásaitól.” Ebeczy főbíró is jelenti, hogy a felső vidéken mozgalmak mutatkoznak azok elnyomására intézkedni kell.

Az augusztus 25-én összehívott népgyűlés határozatot hoz, hogy a 11 ezer nemzetőrök közül csak 1200 főnyi őrség indul el „hosszabb katonai szolgálatra.” Ehhez Balassagyarmat 31 katonával köteles hozzájárulni.

Jellasics betörése azonban újra csak előtérbe állította a katonai kérdést. Szeptember 14-én a miniszterelnök újabb toborzást rendelt el. Mivel Horváth Elek első alispán, Fráter Pál s Huszár Károly választmányi tagok Pesten felvilágosítást nyertek a feladatokról, a megyei toborzó bizottság – amelynek tagja Madách Imre is – szeptember 27-én elrendelte a katonaszállítás megkezdését. Balassagyarmat városnak az eddigi 44 főn kívül 65 katonával kellett növelnie a létszámot.

Windischgrätz betörése után, december második felében a Honvédelmi Bizottmány népfelkelést hirdetett meg s gerilla csapatok felállítására hívta fel a hazafiakat. Környékünkön a Mikszáth-novellából is ismert Gracza Antal, Hont vármegyei szolgabíró szervezi a leghíresebb gerillacsapatot. A gerillák létszámáról hivatalos adataink nincsenek. Annyi azonban bizonyos, hogy a szabadságharc folyamán többször feltűntek merész akcióikkal városunkban is; ezért a bukás után Andreánszky Sándor királyi főbiztos mindent elkövet a kézrekerítésük érdekében.

December közepétől egyébként gyakran vonulnak át kisebb-nagyobb katonai egységek Balassagyarmaton. Ezek élelmezése, a szabadságharc anyagi segítsége s a sorozatos újoncok jelentős áldozatokat követelnek a város lakosságától.

ZÓLYOMI JÓZSEF

Nógrád megyei parasztmozgalmak 1848-ban

Az 1847–48-i pozsonyi országgyűlésen hozott törvények – az addigi gyakorlatban volt úrbéri szolgáltatás és a földesúri bíráskodás megszüntetésével, a papi tized eltörlésével – új korszakot nyitottak a parasztság történetében. A törvényhozás végetvetett a jobbággyi kornak, a jobbágyságot felszabadította.

A parasztság – így megyénk parasztsága is – az új törvényhozástól elsősorban azt várta, hogy földigényét kielégítik, kisterjedelmű földjének, amelyen eddig gazdálkodott, további csoportosításra már nem kerül sor.

Az igények kielégíthetősége, a földbirtokosok részéről ért újabb sérelmek sokasága a parasztmozgalmak kibontakozásához vezetett megyénkben is. Az alábbiakban ezekről a mozgalmakról számolunk be a megye levéltárában őrzött dokumentumok alapján.

A parasztság első megmozdulása megyénkben Litkén történt. 1848. május 6-án reggel 9 óra tájban, Nagy Miklós mihálygergei tisztartó Litke községbe érkezett, ahol a helység bíráját, törvénybíráját és jegyzőjét a plébániára hívatta és utasításba adta nekik, hogy a falu lakosságát azonnal hívják össze a bíró házához, mert népgyűlést kíván tartani. Zmeskál Sándor szolgabíró május 21-én kelt jelentése szerint Nagy Miklós a népgyű-

lést ezen szavakkal nyitotta meg: „Polgártársak! Minekutána már szabadok vagyunk, szükség, hogy magunk sorsa felől rendelkezünk.” Az elhangzott beszéd további szövegét nem ismerjük. A népgyűlésen öt pontból álló követelést fogalmaztak meg:

1. Ezentúl az Uradalom Tisztsege felszólítandó, hogy az úgynevezett ugarak csak az egész szabadságban élő Polgár Társok megjelölésére szerint használhatók. – Különben, ha azon felül szántódnak, vagy vetetnek az vagy le kaszáltatják, vagy a marhákkal időnek előtte megétetnek az alul írottak által elhatározottan.
2. A juh tartás egyenlő akarattal elrendeltetett, hogy az egész telekkel bíró, ki csak tartani kívánna 20 az az húsz darabot tarthat azonnal.
3. Minden közös Terhek, minden rang, személyly válogatás nélkül közöltesse, aránylag viseltesse.
4. Kösség jövedelmére felügyelő (Perceptus) a kösség által választasson, az alválasztmány jóvá hagyassa mellett.
5. Az Uradalmi Bárányok részére el különözött pascum fel szabadíttasson, a Polgári népség marháinak táplálásokra melyre előlegesen is Uradalmi Tiszt Úr meg kéressen.”

A népgyűlés szervezője és szóoka, Nagy Miklós mihálygergei tisztartó, a korábbi években nem volt népszerű a környék falvaiban, sőt Litkén ki-mondottan haragudtak rá, mert az egyik helybeli jobbágytól 1847-ben fondorlatos módon egy fél házhelyet elvett. A gyűlésen elmondott beszédével, az ott megfogalmazott követeléseivel azonban megnyerte az egész falu bizalmát és támogatását, mert régi sérelmeik orvoslásában bizakodtak. A június 8-án kezdődő tanúkihallgatásokból kitűnik, hogy az uradalom a bárányai számára szükséges legelőt már tizenkilenc évvel ezelőtt a közle-gelőből vette el, ezért a falu lakói juhot nem tudtak tartani. A tanúk el-

mondották azt is, hogy a közbirtokosok nagyrésze az ugar nagyobb részét felszántotta, állataikat pedig a szegények legelőjének meghagyott ugarföldjein legeltették. Ezért a szegényebb családok állatokat nem tudtak tartani. Nagy Miklós beszédével elért sikerét, követelésének egyöntetű támogatását az is mutatja, hogy a szolgabíró jelentésének végén kénytelen volt megjegyezni: „Egyébíránt végezetül meg jegyezni tartozom, hogy a tanúk vallomásaikat nem szívesen tették és minden esetben tapasztaltam, hogy Nagy Miklós szavainak a népre nagy hatása volt, mert midőn általam némelyek kérdezettek, hogy miket mondott Nagy Miklós a gyűlésbe azt felelték semmit uram csupán ami a törvényben van.”

Sámsönháza lakói június 8-án azért lázadtak fel, mert a földbirtokos a kocma és mészárszéki haszonbérletet, amelyet hat évvel ezelőtt vett el a falutól, nem akarta visszaadni. A község lakói bosszúból a kocmához tartozó rétet lekaszálták, és megállapodtak abban, hogy azt, aki a kocma és mészárszék haszonbérletét élvező árendástól bort vagy húst hozat, 12 Rénes-forinttal és 12 pálcüttessel fogják büntetni.

A sámsönházi közbirtokosok a megyei állandó választmányának küldött jelentésükben a katonaság azonnali kirendelését kérik, mert „...ha ezen rakoncátlanság sokáig fenytetlen maradását látják a körül fekvő falvak, minden órában várható a zavar kiütése, melyet ha lángba borul, elfojtani szerfelett nehéz, s majdnem lehetetlen leend.”

Nagyobb megmozdulásra kerül sor ugyancsak június 8-án Vanyarc községben. A falu lakói azért lázadtak fel, mert az 1847. októberében végrehajtott tagosításakor Dessewffy Ottó földbirtokos a volt jobbágyság legelőjének és rétjének háromnegyed részét magának lefoglalta. A gazdák a kérdéses rétet tavasszal lelegeltették, június 8-án reggel pedig a falu lakói közül hetvenen az uradalom által elvett rétjüket lekaszálták.

A vanyarci gazdáknak nemcsak a legelő és rét, hanem a szőlőterülete is csökkent az 1847. október 25-én történt tagosítás alkalmával. Az uradalom huszonnégy volt jobbágyot becsületetett ki szőlőjéből. Ezek közül Penicska György, háromnegyed telkes gazda, családjával együtt június 21-én szőlőjét visszafoglalta. A törvény elé állított 68 esztendő Penicska György vallomása hünen kifejezi a parasztember érzelmi világát és hangulatát, amikor a szőlő-visszafoglalásának okát így adja elő: „Azt jól tudom, s meg vallom, hogy a szőlőből kibecsültettem, s a becsárat fel is vettem kéntelenségből, s mint hogy a becsárat keveseltem, de főleg mivel attól tartottam, hogy fiam, Pál azon esetben, ha szőlőmet oda engedem megtébolódik, magam is megzavarodva lévén a szőlőt elfoglaltam.”

A parasztság mozgalma 1848. júliusától külső formájában megváltozott. A parasztság nemcsak földfoglalással igyekezett magának elégtételt szerezni a különböző sérelmekért, hanem azzal is, hogy ellene szegült a nemzetőri összeírásnak. Ebben természetesen szerepe volt annak is, hogy a parasztságot nem tájékoztatták megfelelően a nemzetőrségnek a haza védelmében betöltött szerepéről. A parasztságnak a nemzetőrségbe való szervezését nehezítette az a körülmény is, hogy a nemzetőri összeírást a legtöbb faluban azok végezték (jegyző, pap, bíró), akik ügyintézői, végrehajtói, sőt olykor szorgalmazói voltak a parasztságot ért sérelmeknek.

Forrásaink szerint a nemzetőri összeírással kapcsolatos ellenállásra először 1848. júliusában Romhányban került sor. Virter József romhányi hites jegyző és iskolamester a főválasztmányoknak küldött jelentésében, az itt történt nemzetőri összeírás lefolyásáról és eredményeiről így számol be: „Szentiványi Ferenc esküdt úr, nekem szoros kötelességül hagyván, hogy azon hirdetményt, mely a Nemzeti fennálló sereg állításáról szól, következendő vasárnapon az helység házában az egész népesség előtt olvasam el, és azt szóval is értelmesen magyarázzam, ennek vége lévén mondván no tehát édes barátaim, kik akarják magokat, magok jó akaratokból a Nemzeti őrálló sereg sorába beiktatni. Amidőn senki sem vala, hogy magát beíratta volna, az nagy zendülés között azt mondták, hogy írjam én magamat be, és az urakat akiknek van mitől, de ő nekik nintszen semmijek, mért lennének ők őrálló sereg katonák.”

Romhány példáját követte Alsópetény, Keszeg, Nézs, Penc, ahol a tisztviselőket agyonütéssel fenyegették, a nemzetőröket pedig nem engedték összeírni. Jermán Pál 62 éves romhányi törvénybíró vallomásából tudjuk, hogy e környék falvainak ellenállásában szerepe volt Bagyinszki Máté romhányi származású, Pesten tanuló fiatalembernek, aki nyolc levélben számolt be a pesti eseményekről. A tanúvallomásból olvashatjuk, hogy az egyik levélben „ki volt jelentve, hogy egyformaság lévén közöttünk, azt mit tisztviselő, pap, vagy úr mond ne higgyük, mert ezek bennünket felvilágosítani nem akarnak.”

A karancskesziek, szeptember 20-án, a Karancsságon tartott nemzetőri összeírás alkalmával nem akarták az esküt letenni, mert – mint a főszolgabíró jelentésében olvashatjuk – Takács István (négyökrös, négylovas karancskesz-i lakos), a kesziek szószólója mintegy 800 ember előtt kijelentette „hogy ő és az ő keszi népe a hideg vasfázékhoz nem esküszik mind addig, míg neki nem lesz tudomása arról, hogy ezen esküvést a király akarja-e. Én pedig azért beszélek most így, mert az esküvést a király nem akarja, ez az urak koholmánya.”

A kellő felvilágosítás hiánya, az egymástól hallott kősz hírek irányították a parasztság állásfoglalását a nemzetőri sereg toborzásának kérdésében is. Ez tűnik ki a két karancskesz-i fővádolt vallomásából. Elsőként Pintér János 45 éves, félházhelyes gazda vallomásából idézzük: „... e vád nem engem, hanem egyenesen Takács Istvánt illeti, mert midőn megtudtam, hogy a nemzetőrség Ságón fog esküt tenni s Takács Istvánnal az udvaron össze jöttem, azt kérdezte tőlem Takács, kend Füleken volt hogy esküdtek ott a nemzetőrök, én azt feleltem rá, hogy ott a királyra esküdtek, ekkor ismét azt mondta Takács, hallod e barátom nem úgy van a mint te gondolod, mert én nálam volt már az írás, abba világosan benne van, hogy most az emberek két részre esküdnek, az egyik a

királyra, a másik az országra, és amelyiknek a részre esik az győz. Tehát te kire leszel én azt feleltem, hogy az apáméra (apa-király), mire ő azt válaszolta, hogy csak a királyéra is kell lenni, annak több népe lesz, az országnak bukni kell.” Takács István így vallott: „... ugyan akkor engemet bírtak arra meg, miként a falu akarattját én jelentettem ki, miszerint ők egyes akarattal csak a királyra esküdnek az országra pedig nem – én pedig azt mondtam nekik, hogy majd vigyázzok én, – ha az esküvésbe az ötödik ferdinánd lesz említve, akkor nem szölok.”

Varbó községben a nemzetőrök összeírását november 1-én akarták megtartani. A bírói háznál összegyűlt emberek előtt Marton István 43 éves egésztelkes gazda tartott beszédet. A toborzás lefolyását, Marton István beszédét a község bírójának és jegyzőjének a megye főispánjához küldött levelükből idézzük: „Folyó hó 1-én a jelen körülményekhez képest fölsőbb meghagyás következtében Varbó helységben Nemzetőreink bíránk házához begyűjtöttek s az alólírottak által felszólítottak a Tettes Nógrád most Tettes Trencsén megyében menendő önkénteseni magok fel ajánlásokra, – ezen előadásunk után Marton István így kezdé beszédét t. i. Ha aPap, Káplán, mester, földes Úrak, s úrasági tisztek mennek, mi is elmegyünk, –de addig nem. Mert kimondta Huszár Károly (járási törvényszék elnöke), hogy mindnyájának kell menni, – de jól tudom én, hogy Horváth Ede vicze lispán is csak kísértőbe megy a csuhás emberekkel vakitásképen s őket által adja, – haza szökkik az úrakkal. Nincs ott egy úr sem, – magok is az úrak mellett vannak, s 5-ik Ferdinánd ellen akarnak hajtani benünket. Ekkor a tömeghez fordulva így szólt – nem is tudják atyafiak mikor az elenség keresztül jön az országon, hiszen már Kossuth is elszökött úgy jött az újságba, vásárkor pedig beszéltem egy árva vármegyei tóttal azt mondtam, hogy neki minden házbéli cselédjét katonának hajtották, csak ő kereskedik még az országban. De hujjába iparkodásunk – úgy lessz az atyafiak velünk is – meg mondanánk továbbá neki hogy a pap, mester, gazdatisztek, bíró mind kerülhetetlenül szükségesek idehaza, s ezeket a törvény sem kötelezi. Az úrak csak akkor mennek midőn a csuhás embereket mind levágtatják s a robotot vissza állítják – hát az irtásföldekből mért kérik most is a dézsmát. Innen is kitetszik, hogy az urak el akarják nyomni a szabadságot s az előbbi kívánják vissza hozni. De a Király és Jelasics ellenek harczol s mellettük vannak... Látták atyafiak mikor a katonákat Vácra vitték az úrak mind vissza szöktek a kocsiikon. Csak hogy a sok szegény legényt kézbe adhatták, ilyenekből lessz a belső háború.”

A főispánnak küldött levél ezzel fejeződik be: „Az elmenetelre senki nem ajánlkozott. Ezek után bírói házuktól szét mentek s fel szállításunk Marton István bűjtogató miatt sikernélküli lett.”

A megye lévéltárában őrzött dokumentumok alapján mutattuk be az 1848-as megyei parasztmozgalmakat. A parasztság akkori állásfoglalásából és történetéből csak azokat az eseményeket emeltük ki, amelyekből ellenállásuk, türelmetlenségük tükröződik. A parasztság együttes magatartásából azonban – amint azt a honvédseregben küzdő nógrádi parasztkatonák nagy száma is bizonyítja – azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a 48-as törvényeket örömmel fogadta – bár kapcsolatban számos kérdést megoldatlanul hagyott – és a haza védelmére is lelkesedéssel fogott fegyvert.

SZERVÁTIUSZ TIBOR

Gondolatok

Nem volt soha érzésem a túl egyedi keresésére, annak ellenére, hogy a kellő helyen és kellő mértékben alkalmazott részletet a szintézisben igen fontosnak tartom. Inkább kollektív élmények, az egész természet, a világmindenség szerkezetét, belső logikáját felmutató formák élnek bennem. Mégis úgy hozta a sors, hogy portrét is kellett készítenem, pedig a formavilág, melyet kialakítottam, s az ebből következő belső rend nem volt alkalmas erre a célra. Kellett készítenem – mondom – külső, majd egyre inkább belső kényszerből.

Egymás után születtek számomra újra „Móricz”, „Ady”, „Bartók”, mert szükségét éreztem annak, hogy nagyjaink szellemét magam mellett tudjam. Nélkülük kevés, üres lenne életem. Méretben, arányban megnövelt jelenlétük anyagba kényszerülve a szobrászat, az ábrázolás, az újrateremtés mágikus erejével hat. Ők adnak erőt, s visznek előre az úton, melyen elindultam, melyen tapadok azóta is. Újból és újból megformálom, keresem, kutatom, érzem, fejlesztem, a szintézis felé irányítom őket. Adyt, Dózsát, Petőfit, s a többieket mind, kik az emberi létből hegycsúcsként emelkednek ki, messziről látszanak, s mint a csillagok ragyognak, akik az idő végtelenjében testvérré, kortárrá válnak.

Nem érdekelt e műfaj és mégis művelem? Talán mégsem! Mert ezek valójában nem portrék, legalábbis a jelentés hagyományos értelmében nem. Szobrok. S ha a szobor alakulása igazi, úgy hosszú formálás, koptatás, csiszolás után olyan lesz, mintha csak úgy keletkezett volna. A kő, a fa, a fém anyaga Adyvá, Dózsává, Petőfivé nőtt, kristályosodott, olvadt volna az idő geológiai folyamatában.

Most már tisztán látom: a portrét a hasonlítás, összevetés nyűgeitől megszabadítva, a belső lényeg tudom érvényesíteni, önmagát, öntörvényeit is felmutató formákban.

Vajon kell-e portré? S ha egyáltalán kell, milyen legyen az? Régi értelmében a technika mai lehetőségei között már nem érdemes művelni. Az új lehetőségek viszont végtelenek. De hát, ha mégis kell, ha belső hang kényszerít arra, hogy magam körül lássam azokat, kiket szeretek, s kik már nem élnek? A szobrászat, a forma, az anyag erejével megidézem, magam mellé kötöm fizikai valójukat, szellemüket.

Nem véletlenül zárom anyagba azok életét, kiknek életútján uralkodik a világgal, a léttel, a létért való küzdelem, s kiknek a lehető legnagyobb áldozatvállalása különös birodalommal szélesítette számomra ezt a műfajt.

Ez a birodalom immár akkora, hogy nagyságban az egész életet, múltat, jelent, jövőt egybefogja, az egész emberiség létét jelenti. Ide helyezem, ebbe a tág, sokszor félelmesen azonos törvények által kormányzott birodalomba azokat, kiknek embersége, emberi küzdelme eggyé válik a széles világ létével, életével. Portrék ezek, a létet, a lét kérdéseit feszegető „lét-portrék”, ahol Dózsa már nemcsak Dózsa, hanem minden ember, aki szenvedett, áldozatot vállalt, s meghalt valamiért. Így rokonai egymásnak Krisztus és Spartacus, Bartók és Ady, József Attila és Dózsa és Petőfi.

Célom az anyagnak olyan formát adni, amely szobor, portré; létet, egész emberi létet jelentő, hordozza a belső feszültséget, s olyan fokon képes az anyag fölé emelkedni, hogy azt tiszta szellemiséggé tudja kristályosítani. Nem egy ember egyéni jeleit, külső és belső valóját formálom anyagba. Az anyagot olyanná alakítom, hogy emlékeztessen arra, akit ábrázol, ne lehessen senki mással összetéveszteni, de a már szoborban élő valója ne csak ő legyen, hanem minden és mindenki, az egész mindenség, az egész emberiség, maga a lét.

Vannak a világban számomra jelentős helyek. Szeretem a tengert, egy régi templom merészen égre törő tornyát, valahol egy sziklát, a sok közül egy hegynek a csúcsát. Az országutat, melynek mentén bő sugárban forrás bugyog. Itt a táj egyszerű: kopasz domb, nő rajta a kóró, néhány fűzfa, s mellette kukoricás.

A tiszta forrás csobogása jelkép, örök, mindennél szebb emlékműve valakinek. Ezt a helyet is szeretem. Ispánkút. Ha tehetem, erre járok, sokszor képzeletben is erre barangolok. Egy helyen – s mindig ugyanazon a helyen megállok. Itt látok. Sok mindent látok. Különös érzések, furcsa gondolatok kerítenek hatalmukba.

Végiglátom a forrás mentén tovább kígyózó országutat. Egy másik út, egy szenvedéssel, küzdelemmel, gyaloglással, szekerézéssel, kevés örömmel, nagyszerű emberi és művészi teljességgel kövezett út is vezet ide. Ide kanyarog, ide torkolódik, itt végződik, pontosan azon a helyen, ahol most állok. Látom őt, amint szalad az úton, az út utolsó méterein, az élet utolsó perceiben, kieresztett ingnyakkal, kimerülve, kiábrándulva, egyedül. Nem készült erre, nem ezt akarta, de most már tudja, mi következik. Még néhány lépést tesz, csak azért, hogy már mindennel leszámoljon. Így várja be, hogy megrohanják, hogy vadul leszúráják. Ott maradt az, ki egymaga annyit vállalt, mint egy ország, egyedül, védtelenül, mindennek és mindenkinek kiszolgáltatva. Egy fiatal élet, egy nagyszerű zseni várta keményen, büszkén, keserűen, hogy brutálisan megöljék, ledöfjék, elpusztítsák, mint annyi mást, mint Dózsát és a többi, mindenkit, kik tenni mertek valamit az emberért, az emberiségért. Mindenki elszaladt, ellovagolt, elszekerezett mellette. Sőt, megölték, kifosztották, letépték róla a ruhát, a csizmát, s otthagyták vérbefagyva, egyedül.

Jelentős és különös ez a hely. Innen sok mindent látok, sok mindent felmérek. Látom, hogy döftek, szúrtak le akkor egy egész forradalmat, egy egész nép élni, létezni akarását. Hát nem jelképe ez a hely egy korszaknak? Hát nem ismerős ez a kép az emberiség életében?

Ott fekszik. Eddig tart az út, itt a vége, itt élete legnagyobb áldozatát hozta. De itt kezdődik, itt van folytatása, most már szédítő magasságban, a mindenséget súroló arányokban. Most már sérthetetlen, most már a miénk, bennünk él és lüktet minden idegszála. Az emberi akarat ereje, nagysága. Tiszta csillogás.

A forrás, mint Petőfi vére buzog, csobog örökké a pusztadomboldalon, ellep fűvet, virágot, kórót, s beborítja az egész világot.

Egy dombormű ürügyén

„S megszólalt előttem a nagy titok,
hogy: a tehetség, az nem humbug!”

(írta Móricz Zsigmond a „Földmunkás mint festőművész” című cikkében Benedek Péterről, amikor a festő Bálint Jenő róla írott könyvét átadta a nagy írónak.)

A tehetség, bármilyen mélyre ássák is el, annál mélygyökerűbben nő fel, s lehetnek kedvező esők, jó széljárás siettetéséhez. Sokszor elég egy alkalomadta véletlen, hogy felszínre hozzuk, s végérvényesen ott tartuk aktuálisnak. Ilyenkor hajlandónak mutatkozunk hagyományörzésről, hagyományteremtésről beszélni, pedig csak fájlaljuk, hogy nincs mindenre időnk! —, hogy kimunkálhassuk tárgyilagossággal meggyénk képzőművészeti előképeit, értékeit, már régen műalkotásokban meglévő fundamentumait. Pedig a felszabadulás óta eltelt idő megérlelhette volna a számbavétel izgalmas és igaz leltározását, hogy munkálásunk valós és ne „humbug szenzációk” árnyékában „igazolja”: Nógrád fehér folt de most az országos érdeklődéssé érett folyamatában megteremti pezsgő és sokarcú képzőművészeti életét.

Sokszor jóhiszeműen keverjük össze a szabadidő felhasználásával felszabadult alkotó tetteket a művészet valós forrásaival; a korigény értékrendjében egybecsomagoló szemlélet nem tekint eléggé mélyére a történelmi pillanatnak, hogy a valós koreszmény részévé olvassza az igaz értékeket!! Mi több, vissza sem tekint mindenben eléggé, ezért sokszor megkésik, megelőzik! (Gondoljunk a Benczúr-hagyatékra!)

Most Petőfi Sándor születésének százötvenéves ünnepsorozata vesz leltárba mindent, ami nemzeti, irodalomtörténeti szempontból igazán fontos, mert a nemzet nagy géniusza soha meg nem tagadt népében olyan erőket szabadított fel és inspirált, melyek műalkotásokban is megvalósultak túl a lélek mélyén.

Egy fészkerhez állított, fehér carrarai márványból megfaragott nagyméretű Petőfi-dombormű és alkotója Bátki József helye és szerepe készített e szertelen jegyzetre.

A Művészeti Lexikont hívom segítségül, mert nagy hiányával élek, hogy csak itt-ott felbukkanó, mindig csodálatba ejtő alkotásait ismerem, őt magát egy elsárgult fényképen láthattam először —, de az itt kapott szűkszavúság is bizonyítón győz meg arról, hogy a móríci nagy titok itt is igaz érvényű.

„Bátki József (Zagyvaróna, 1878. — Salgótarján, 1948. dec. 27.) festő és szobrász. Budapesten, Párizsban, majd Röth Miksa üvegfestő intézetében tanult. Oltárképeket, üveglakokat készített. A 20-as évektől szerepelt budapesti kiállít-

tásokon, főleg kisméretű népi alakokat ábrázoló faszobraival (Megy a juhász a számaron, Napsugár). Élő vonalak címen 1946-ban könyve jelent meg a rajzolás technikájáról.”

Abban az évben halt meg, amikor százéves centenáriumát ünnepeltük 1848-nak, s ebben az évben, jól előkészítve halálát és maradandóságát, utolsó műveként márványba álmodta a nagy költőt!

Nem vállalkozom arra, hogy elemzését adjam itt ennek a műalkotásnak. Ezt jobban hivatott műtörténészek — remélem — egyszer megteszik helyettem. De ha eddigi életutamon kimunkálhattam már valamit hitelemhez a művészet világában, úgy engedtessek meg; hiszen és valom — itt értékes, viláaunkat gazdagító műalkotással van dolgunk.

Azt is állíthatom, Bátki Józsefet nem kell újra felfedezni! A hazai képzőművészet vonulatában megvan a helye, csak a mi sáfárkodásunk lenne már előbb, elevenebb annak ellenére, hogy itt friss a befogadás, nem mozdulatlan a levegő, jó a kulturális mozgás.

Ipolytarnócon ősleleteket mentünk, ősi lábnyomokat, a nógrádsápi templom restaurált képét Firenzében tavaly ősszel mutatták be, — hogy tárulkozik vissza és előre szűkebb pátriánk, Palócföld — rangot adva a kúszó zsaluknak a város közepén itt Salgótarjánban. De most is, fészkerhez állítva vár a Petőfi-dombormű! A számontartás felelőssége szorít bennünket sokezer nyi vonatkozásban, s ha mégoly sok is a tennivaló, figyeljünk oda, hogy Salgótarjánban — nem képletesen! — valóban egy kis zsákutca a Petőfi utca, pedig teret érdemel, nálunk különösen, Nógrádban.

A Salgó vár maradványai, környékének Petőfit is megejtő varázsa mindinkább országosan is figyelemre méltóak. S ott egy kis kopott-szegényes márványtábla jelzi Petőfi emlékét. Míg itt, a városban egy fészker mellett, fehér carrarai márványból egy csodálatos Petőfi-dombormű figyelmeztet utcára, kollégium belső terére, hegytetőről messzebb látható lehetőségekre. Mert mégiscsak fény- és emberközelt kívánó alkotás, s Bátki József, az alkotó is a miénk!

Szabálytalan írás egy szobor születéséről

Levelet kapni jó dolog. Hírt hoz, távoli üzenetet. Az én levelem, amivel kapcsolatban most írni akarok, Hann Ferenctől jött. Ferkó jó barátom, és egy jó barát levele örömmel tölt el.

Feri leveleiben mindig van valami melléklet: egy meghívó, egy régi fénykép. Egyszer kaptam tőle olyan levelet, amiből egy táltos ugrott elő, nagyot nyertett és elvágatott a víz felé. A mostani levél melléklete egy vers volt: Hommage á Marc Chagall. Chagall...

Milyen régi jó ismerősöm. A levél olvasása közben már hárman ültünk a kenesei asztalnál: Chagall, Ferkó és én. Kvaterkázás közben elbeszélgettünk. Chagall a gyermekkoráról, Oroszországról, Ferkó Salgótarjánról és arról, hogy hogyan teszi meg autóstoppal az utat Tárján és Szeged között, oda és vissza.

Megvan az a rossz szokásom, hogy társalgás közben firkálgatok a kezem ügyébe eső akármire. Néha a terítőre, cementes zsákra, fára vagy falra, kőre. A szobrászok rajzai általában eltűnnek. Lefaragják őket, illetve átváltoznak formává – kalappá, kabáttá, csizmává – és elindulnak valamerre, dübörögve. Néha csak álldogálnak, vagy lassan csoszognak.

Marini például szint használ faragás közben jelölésre. Nagy ecsetjét belemártja a festékbe, festi a fát. Vonaglik, örvénylik a szín, csorog végig a fán, csak úgy süvöltenek a vörösek, sápadoznak a sárgák, a kék kesereg egy halvány lila folt mellett... Aztán elkezd faragni, néhol ottmarad a festék, aztán újabb festés következik, újabb faragás. Lassan kirajzolódik egy szenvedő lópofa, egy görcsbe rándult emberi arc. Itt van előttünk a Nagy Csoda.

Marini szobrai másképpen színesek, mint a görög szobrok. Csodálatosan együtt születik a szín a formával, szerkezettel.

Nem tudom, észrevették-e, de időközben már négyen ültünk az asztalnál, később Gizi is odaült közénk, szíve alatt Titok-Virággal. Most már a versről folyt a beszélgetés, én pedig azon töröm a fejem, honnan szerezzek egy jó száraz körtefa darabot, amibe elkezdhetem a szobrot faragni.

Igy járok mindig. Álmodozom, aztán hirtelen azon kapom magamat, hogy már régen kopácsolok, röpök a forgács és sosemvolt szörnyszilánkok üldögélnek körülöttem a fűben.

Összefonódik a mese, a vízió és a valóság... Marini egy könyvbe húzódott vissza, Ferkó egy levélbe, ... Chagall itt maradt, a lombok között... Ha reggel hozzáfogok a munkámhoz, hallom, hogy egy narancssárga hal hegedül a diófa lombja között...

Végre itt a körtefapalló, lehet vagy 15-ös, ... szeszélyesen kanyarognak a ceruzacsonk nyomai. Lassan felvázolom az öreg alakját, lebegő, törekény figurája mögött ott táncol a házikó, ablakából kilóg egy figura és átkapaszkodik a másik oldalra. Mint egy légy, sétálgat az öreg batyus zsidó alakja a ház talpán. Fenn a tetején a Hegedűs kuporog, óriási alakja mellett apró házak álmodoznak, pislogó ablakszemeik kedvesen csillognak.

Lassan letisztulnak a dolgok, lefaragtam egy csomó ötletet, de így több lett. Arra kell ügyelnem, hogy a sok apró részlet, ötlet ne hogy szétrobbantsa az egész kompozíciót. Forogatom, nézegetem, otthagynom... most odalopom magam is a másik oldalra. Kapaszkodok felfelé... csak karral, a két kezemmel. Te jó isten, hogy nézhetek ki hátulról?... Na, hol egy tükör?... rajzolom, gyúrom, ... mit tudom én, hogy nézek ki hátulról... csak érzem.

Na, jól van! Adjatok már egy korty sört!...

Lassan készen leszek munkámmal. Titok-Virág már régen gögicselő valóság, Miklósék autójával felhoztak bennünket, ismét vége egy kenesei nyárnak...

Holnapután beviszem a szobrot a Műcsarnokba, most lesz a Stúdió 72 kiállítás anyagának begyűjtése.

Budapest, 1973. január.

Kő Pál
szobrász

Évforduló

Rózsavölgyi Márk, a zeneszerző és hegedűművész, a klasszikus verbunkos korának híres mestere a nagy francia forradalom évében, 1789-ben született itt Balassagyarmaton, Nógrád megyében; s a nagy magyar forradalom esztendejében, 1848-ban hunyt el Pesten. Akárcsak nagy elődei és kortársai magyar földön, Bihari, Lavotta és Csermák, ő is szegényen, betegen, magárahagyottan halt meg. Hogy ki veszített benne a magyar kultúra, kevesen tudták csak. A közvélemény nem sokat törődött a hangversenyzésből akkor már esztendőik óta kipoptott, öregkorára zongora- és hegedűtanításból tengődő muzsikushalálhírével. Kortársai között jószerivel ketten voltak csak, akik a génusz biztonsággal megéreztek Rózsavölgyi igazi jelentőségét: Petőfi és Liszt.

Petőfi „Rózsavölgyi halálára” írt verse arról tanúskodik, hogy költője, bár nem volt muzsikushalál, pontosan tudta: mit jelent a 48 felé rohanó nemzetnek a „magyar muzsika”, a verbunkos. És ő volt az első, aki a magyar muzsika ragyogó fényeinek és a magyar muzikus-élet sötét árnyainak tragikus ellentétére rámutatott. Petőfi versének végső tanulsága, a „hegedű és koldusbot”, találó jelképévé lett egy teljes magyar zenész-nemzedék sorának.

Liszt Ferenc más módon, a zene eszközével szolgáltatott elégtételt Rózsavölgyinek. 1853-ban megjelent XII. magyar rapszódiaja nyitótémájául a verbunkos-komponista Serkentő című „eredeti csárdását” választotta, mintegy kibontva a műben rejlő lehetőségeket, a művészt legmagasabb régióiba emelve Rózsavölgyi dallamait.

Petőfi is, Liszt is alapvető fontosságú jelenségeket fedezett fel Rózsavölgyi zenéjében. A költő azt, hogy a nemzet öntudatra ébredésének, önmagára ismerésének szava rejlik benne. A zeneszerző pedig azt, hogy ez a napi használatra szánt szórakoztató zene több, mint napi használatra szánt szórakoztató zene: e csárdások, társastáncok egy nagyszabású, eredeti nemzeti műzene-stílus lehetőségeit rejtik.

Liszt valóban egyik figyelemreméltó szándékát érezte meg Rózsavölgyinek és nemzedékének. Az 1800-as évek s a rákövetkező évtizedek magyar muzsikusa kétféleképpen, „két síkon” komponált. „Eredeti magyarokkal” – stilizálatlan táncdarabokkal – szórakoztatta közönségét, ám közben egyre foglalkoztatta az a gondolat, hogy a népszerű nemzeti zenestílus és a nagy nyugati kultúrák szintéziséként miként lehetne a magyar dal és kamarazene, a szimfonikus muzsika és az opera útját egyengetni. La-

votta János érdekes programzenei alkotásokkal próbálkozott, Csermák Antal megírta az első – ma is élő – magyar vonósnégyeseket. Rózsavölgyi „magyar stílusú rondó”-val és variációkkal kísérletezett, a pesti Nemzeti Színház megnagyítására „Nemzeti Örömhangok” címen zenekari művet komponált, s írt – bár nem aratott vele sikert – operát is.

Am ahhoz, hogy egy új és eredeti nemzeti zenei műfaj kialakítson, voltaképpen nem volt szüksége ezekre a nagyszabású külső keretekre. Tehetsége igazában a kis formákban mutatkozott meg. Választékos, finom ízlésű melódikus fantázia, kifejező, változatos ritmika, meghitt-bensőséges harmóniavilág jellemzi táncait,

meltek közt nincs két egyforma. Egyéni karaktert hordoz valamennyi, akárcsak kortársának, az idősebb Johann Straussnak, az első „keringőkirálynak” valcerei. Mint a világhírűvé vált bécsi muzsikushalál: Rózsavölgyi is kialakító mestere lett egy híres nemzeti tánc-műfajnak, a korábbi hagyományokat korszerűbb keretben megújító csárdásnak. Az 1835-ben megjelent első csárdásnak – legalább hetven év legnépszerűbb magyar zenedarab-típusának – Rózsavölgyi a szerzője. Akárcsak Strauss, Rózsavölgyi is halatlanul érzékkel és frissességgel reagált – egy-egy új táncsal – kora minden aktuális eseményére. „Ellenzéki kör-magyar”, „Beszállászás”, „Országgyűlési Magyar”, „Egyesülünk” – olvassuk művei címlapján. Ő a nagyszabású magyar tánc-ciklus úttörője is: társastáncai hatásos eszközei voltak a reformkori társági élet magyarosodásában.

Végezetül hadd idézzek egy történelmi tanulságot. Néhány évtizeddel Rózsavölgyi halála után, az ifjabb Strauss egyik keringőjéhez ezt a megjegyzést fűzte a szimfóniaiőr Brahms: „sajnos, nem tölem való”. Az ő szavát meghallotta kora és környezete. Liszt és Petőfi szava azonban pusztába kiáltott szó maradt. Rózsavölgyit elfeledték – a szórakoztatóipar, mely egy-két művét tovább élte, torzításával többet ártott, mint használt a zeneszerző hírének. Halálának 125. évfordulója – és Petőfi versének 125. évfordulója – talán most alkalmas ad az utókor-nak, hogy „per-újr felvételt” kérjen a „Rózsavölgyi-ügyben” és – mint a magyar zenetörténet több más mesterét – őt is méltó helyére állítsa a magyar kultúra élő – műveiben élő – nagyjai között.

(A szerző balassagyarmati Rózsavölgyi-emlékünnepeken elhangzott beszédének rövidített változata. A szerző.)

BÓNIS FERENC

A Kortárs Petőfi-emlékszámáról

A Petőfi-jubileum szülte irodalomról még gyorsmélleg is aligha készülhetett: egyrészt a rendkívüli gazdagság, másrészt amiatt, hogy a publikációk sora vár még megjelentetésre. Egy biztos: valamennyi fórumot – könyvkiadás, folyóiratok, napilapok stb. – a méltó tisztelgés igénye vezérelte.

A megemlékezésnek az egyik legsajátosabb módját mindenesetre a Kortárs választotta: a „Közös dolgaink” című állandó rovat alapeszméjének kiteljesedéseként a Petőfi-szám mint a kelet-, közép-európai írók nyilatkozatainak foglalatát látott napvilágot. Az 1973. évi első szám egy esztendő előkészítő munka eredménye. A tizenegy – magyar, bolgár, cseh, szlovák, lengyel, német, orosz, ukrán, román, szerb és horvát – nyelven megje-

lent bevezetőt követően a jubileumi szám szerzői „Világszabadság” címszó alatt tisztelegnek az emberiség történelmi perspektíváját jövődőlő költő emléke előtt, hirdelve a népek barátságainak szocialista eszméjét.

Petőfi világirodalmi igényű és rangú lírájából természetszerűen következik, hogy az ország határain túl is – kiváltképp a környező népek irodalmában – érződött sodró erejű költészetének nagy hatása. Versei nem egyidőben, hanem lényeges időbeli eltérésekkel váltak ismeretű a szomszéd népek irodalmában. Petőfi irodalmi utóélete közel másfél százados utat járt be e népek tudatában. A Petőfi-kép nemzeti keretek között csúgy, mint külföldön mindegyre módosult, teljesebb, gazdagabb lett. A határokon túli fogadtatás az utóbbi évtizedekig jelentkező nemzetiségi ellenérzésektől megtisztulva érkezett el addig a pontig, melyet az egyik szlovák kutató (Ivan Kusy

– Vö.: A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből Bp., 1962. 274.1.) így jelölt meg: „Petőfi Sándor a miénk is”. Mint Kemény G. Gábor, az idézett kötet szerkesztője írja: „Petőfi költészetének a szomszédos irodalmakban végbemenő fokozatos befogadása és elismerése azonban már több a magyar költő megértésénél és megszeretésénél. Petőfi – mint 1848-49-ben – újra összekötő kapocs, közös elvi-művészi tartalom lett a magyar nép és a szomszédos népek életében és irodalmában.”

Ugyanez a gondolat tükröződik a Kortárs emlékszámban, melyből egyik legszébb példaként álljanak itt Nino Nikolov bolgár költő szavai: „Már kerek száz éve, hogy Petőfi Sándor otthon érezheti magát bolgár földön, – éppen száz év telt el első bolgár fordítása óta. Az ő jelenléte Bulgáriában tüneményes példa a kultúrák közti kapcsolatok történetében, – nélkülöz minden fellengzősséget, vagy megszorítást, mely általában jellemzi a külföldi szerzők fogadtatását. Túlzás nélkül mondható, hogy Petőfit a bolgár olvasók olyannyira természetesen, bensőségesen vallják magukévá, akárha bolgár volna . . .”

Neves magyar költők versei, vallomásai mellett, irodalom- és történettudósok írásai képezik a terjedelmes hazai fejezet tartalmát. A szabálytalanra formált, egyéni hangvételű lírai vallomások, a további új összefüggéseket találó tanulmányok közül Szemlér Ferenc romániai magyar költő írását azért emelhetjük ki, mert címében hordozza – „Családom tagja: Petőfi” – mások legmélyebb érzéseit is.

Julius Dolansky jeles cseh összehasonlító irodalomtörténész Petőfi költészetének aktualitását hangsúlyozza, amikor azt tanácsolja: „Olvassuk Petőfit!” Világosan felel arra, hogyan kell egybekötni a forró hazafiságot minden nemzet s az egész emberiség forradalmi gondolatával: egy új osztály nélküli társadalomért, amely megszabadult elnyomóitól . . . Elég okunk van hát ma is Petőfihez fordulni. Hisz ő, a lelkes magyar hazafi a forradalomban „a világ új evangéliumát” látta. Lángoló versekkel lelkesítette a nép legszélesebb rétegeit. Szenvedélyesen védte a szegényeket, nekik szánta szívét. Világabszurdokról álmodott, mely új rendet hoz el az emberiségnek. Hitte, hogy eljő a nap, amikor a rabszolga nép piros zászlókat emelve megdönti a zsarnok hatalmát, s örök békét biztosít a felszabadított világnak. Lehet-e szebb s nemesebb eszményképe két testvéri nemzetnek, melyet szocialista internacionalizmus köt össze? Petőfi Sándor újraéled köztünk, s megtestesíti a halhatatlanságot. „Tadeusz Fangrat lengyel költő így fejezi be nyilatkozatát: „Szeretem Petőfi költészetét, szerzői estjeimen szavalni szoktam műveinek fordításait és külön elégtételekre szolgál, ha látom, milyen érzéseket keltenek hallgatóimban, mennyire még közelebb hozzák a testvéri Magyarországot. Mert Petőfi: Magyarország – és Magyarország: Petőfi.”

Több közép-európai irodalomban Petőfi német követítéssel vált ismertté. Ezért kaptak helyt az összeállításban költészetének német és osztrák fordítói is. Magyarországon kívül a soknemzetiségű Szovjetunióban jelentek meg legtöbbször és legnagyobb példányszámban Petőfi művei. Ezt igazolja Radó György tanulmánya. E fejezetben Leonyid Martinov ismert orosz költő esszéje mellett érdeklődésre tarthatnak számot ukrán és grúz írók vallomásai. George Sbarce román író és muzikológus – mintegy mondanóját jelképezve – magyarul válaszolt a Kortárs felkérésére: „A magyarság és az emberiség, pontosabban: a kelet-európai ember minden közös jellegzetességét megtaláljuk költészetében, messzire nyúló eszméiben. Innen aztán Petőfi kettős arca, nemzetiessége és univerzalitása: egyik arca a magyarságé, másik pedig földrészünk leigázott, szenvedő és reménykedő népeie – még ha más-más észjárásba is törte őket a történelem.” Nagyon gazdag az összeállítást záró szerb-horvát fejezet is, hiszen nem kisebb írók, mint Miroslav Krleža és Ivo Andrić szólnak meg benne.

Hálás feladat az általánosítás: Petőfi Sándor nemcsak a magyarság költője, nemcsak nemzeti irodalmunk vezéralakja. Versei, eszméi a velünk szomszédos, sorsunkban nemegyszer rokon népek körében is otthonra, termékeny talajra találtak. Az „Egy gondolat bánt engemet . . .” alapeszméje, a világszabadság gondolata tizenegy nyelven visszhangzik a januári Kortárs lapjain.

E kétszáz oldalas nemzetközi tabló első sorban vallomások gyűjteménye. Így tehát a történeti Kelet-Közép-Európa minduntalan előkerülő egyik legfontosabb közös gondja, a nemzeti, nemzetiességi kérdés tekintetében sem tudományos állásfoglalásokat, hanem tiszta szándékú írói megítéléseket közöl. Az egymást természetesen nem minden árnyalatban fedő – olykor egyoldalú: idillizáló vagy türelmetlenebb – vélekedésének mérvadó marxista kontrollja a folyóirat szerkesztői számára Arató Endre „Petőfi és a nemzetiességi kérdés 1848-49-ben című tanulmánya és Pándi Pál „Kisértetjárás” Magyarországon” című monográfiája, mely művek az olvasók számára is segítenek eligazodni a megközelítésben eltérő vélemények között.

Reneszánszát éli napjainkban az irodalomtudományban a hatásmotívumok és a kapcsolatok kutatása. A Kortárs dícséretes kezdeményezése arról győz meg, amit eddig is sejtettünk: egy évszázad kevés volt, hogy Petőfi határainkon túli fogadtatását, hatását felmérje a tudomány, tekintve, hogy ez a folyamat még le sem zárult, sőt a konszolidált kelet-európai viszonyok között – s nem utolsósorban e jubileumot követően – újabb fordulatot vesz további felfedezésekre.

CSONGRÁDY BÉLA

VÉGH ANTAL: ERDŐHÁTON, NYÍREN

Aligha van – talán nincs is – még egy tájegységünk, amelyet annyit emlegetnénk az elmúlt években, mint éppen a Nyírséget, Szabolcsot. Okkal, mert ebben az országrészben mutatható ki legtovább a feudális Magyarország (a „3 millió koldus országa”) kövületei, ennek az országrésznek van szüksége a legdinamikusabb fejlődésre. A tudósításokat, de ezt a könyvet olvasván sem tudjuk, hogy borzongjunk, felháborodjunk vagy azonnal siessünk Szabolcsba tenni valamit. Mintha valamiféle fátum, nyomasztó köd ült volna meg ezt a tájat: a legszaporább, a legszegényebb, a legelmaradottabb. Mintha évszázadokon keresztül ki lett volna szakítva az ország vérkeringéséből, mit sem kapva a „szelíd” Pannónia kultúrájából, Borsod iparából, az A'-föld boldogabb tájainak gazdagságából. Nincsenek igazi városai, falvai szegények, kicsik – a föld népe elfut vagy ingázik innen. Mintha külön ország lenne az országban, itt semmi sem úgy van, mint máshol. Szenzációi „negatív” szenzációk, „botrányosak”. A legutóbbi is éppen Végh Antal nevéhez fűződik, Penészlelhez. Mert – s emeljük ezt ki, hiszen ez éppen a változás, a változtatás egyik záloga, motorja – Kőlcseytől Váci Mihályig – ez a táj mindig megszülte a maga szellemi embereit is, akik országos, egyetemes érvénnyel hangot adtak a „szatmári adózó nép”, a szabolcsi homok panaszáinak. Ezek az értelmiségiek éppen, mert olyan mélyről, annyira a végekről jöttek, érzékenyebbek voltak a nemzeti lét, a magyarság sorskérdései iránt is. Vállalásuk, gesztusuk a szatmárcsekei nemes úr óta egy kicsit mindig hereikus, magános akció volt. Nem értették, nem akarták érteni őket még véreik sem. A jobbágyszabadító Kőlcsey vetését legázoltatták a parasztokkal, Végh Antal meg éppen . . . de ne vágjunk a dolgok elébe!

Penészlelkel kezdődött a per, a „botrány”. Galambos Lajos (szintén a táj szülőlté) panaszkolta el egyik interjújában (Bertha Bulcsu: Meztelen a király, Szépirodalmi 1972.), hogy nem szeretik a földijeit, mert „kipofázták” a faluját. Sajátos gondolkodásmód ez, amely szerint nem a tény a szegyenletes, hanem az, ha beszélünk róla. Nem a felelőst kell elmarasztalni, de azt aki feltárja, „szellőzteti” a tényt, valóságot. Mintha bizony a hallgatás nem lenne cinkosság, a beletörődés nem lenne legenyhébben fogalmazva is hanyagság? Nehéz sorsa ez már a magyar írónak Székességi, Zrínyiék óta, hogy nem vonulhatnak vissza az esztétikum belterjességébe, nem monhatnak le arról, hogy a nemzet lelkiismeretei, ébresztői legyenek. A szatmári adózó népért a költőnek kellett, saját nemesi érdekei ellenére is kiállnia. Végh Antal ebből a fajtából való. Valóban szégyen, hogy testvekre a gyerekek Penészleken (és máshol is), hogy szelcibálta zsúpfedeles, rossz vályogházakban élnek ma is az emberek, hogy denaturált szeszt isznak, hogy ártatlan és jobb sorsra érdemes gyerekeknek 3–10 Ft a napi „orájuk”, hogy használt ruhákat kell gyűjteni nekik, mert fájnak. Ebbe az elesettségbe, nyomorúságba nem szabad belenyugodni sem annak, aki szenved, sem annak, aki tud róla. Erre a falura, erre az országrészre oda kell figyelni és többet juttatni – ha csak átmenetileg is – az ország javaiából, míg talpra nem állnak, míg be nem hozzák a lemaradást, míg vissza nem tudják adni kamatostól a „befektetést”. Mert vissza fogják adni. Illetve máris adják, egyelőre még csak munkáskezekkel, azzal a több tízezernyi ingázóval, akik az ország más, szerencsésebb vidékeit építik.

Végh Antal végülis „megvédte”, megírhatta ezt a könyvet, a „Magyarország felfedezése” sorozat legizgalmasabb, legszenvedélyesebb kötetét. Csak az írhat így, aki a „nostra res agitur”, az „értetek haragszom” igazának tudatával nézi és éli át a táj sorsát. (Ne gondoljuk azonban, hogy a tényekből levonható tanulság csak Szabolcsra érvényes provinciális igazság! Ez a sorozat az egész országot, egész jelenünket kívánja feltérképezni, bármilyen tájról, bármilyen gazdasági vagy társadalmi kérdésről (olaj, szén, erdő, népszaporulat stb.) legyen is szó – oda kell figyelni. Nem véletlen, hogy pl. Erdei Ferenc köny-

vét másodszor is kiadták, hisz amit a városiasodásról, centralizációról, decentralizációról írt, abban elméleti értékű, továbbgondolandó igazságok vannak). Nem elemezhetjük az egész könyvet, ezért csak néhány „mazsolát” emelnénk ki. Mátészalka... — gyászban van, csúszna a szánkra a népdal sora. Izléstelenség lenne. Mátészalka nincs gyászban, hisz a minap lett város. Örül a városra nyilvánításnak. És bosszankodik, mert... a talajvizes részen osztanak telkeket, mert nincs elég lakás, mocskosak az utcák, a szállodák (a szállodákban a lavor, az ágy, a vizesveder...); nincs elég munkaalkalom, rossz az ivóvíze, kultúrháza, kicsi a könyvtára stb. De ezek a panaszok Nyíregyházán is. Az egész megye csupa panasz? No nem. Talált Végh Antal örvendetest, dicséretet is. Almáskertek kötik meg a sívó homokot, gyarak, házak sorai bújnak ki a földből, főiskolát kapott Nyíregyháza, gazdagodnak a falvak, talpraállnak a téesszek. Végh Antal azonban nem dicsőímszót akar írni. Ezért szól az agrárallórlól Szpirodovnéval beszélgetve, a korrupciót, önző és buta tsz. elnökökről, akik kifosztva hagyják sorsukra a falvakat, a korlátolt vajai iskolaigazgatóról, aki hagyja elmenni a tanteszület két tehetséges, nagytudású, albertletben tengődő fiatal pedagógusát — holott ott az üres lakás! —, a múzeumigazgatóról, akiről Aczél György látogatásáig megelégedkezett a megye, az újfelhértói KISZ titkárról, aki anyagi feltételt szab (lakás) ahhoz, hogy vállalja funkcióját; de rendetlen, lusta kertészekről is, akik rosszul metszik meg az almafákat, a felvásárló nagyvállalatról, amely 2 Ft-ért veszi és 12-ért adja el az almát, a másíkról, amelyik állatok felvásárlásánál próbálja becsapni a tapasztalatlan tsz. elnököket, lelkiismeretlen, képtelen hivatalnokokról, aki miatt elviesedtek, hasznavehetetlenné váltak a termőföldek, az újfelhértói iskolaigazgatóról, aki túri, hogy a gyerekek térdig mocsokban járjanak (a piszokról, közönről, lustaságról, butaságról különösen sok szó esik) — egyszóval mindarról, ami a közelmúltban, jelenben akadályozza Szabolcsot a felemelkedésben, boldogulásban. Fel-forrósodik Végh Antal hangja, amikor a szülőföldjéről: Erdőhátról szól, a derék, dolgos és értelmes parasztokról, munkásemberekről, a kultúrát, tradíciót teremtő és azt ápoló népművelőkről, az árvíz idején helytállókról, az ország szolidaritásáról, amellyel sikerült talpraállítani a letarolt vidéket, a tudósokról, parasztokról, akik világ-márkává tették a szabolcsi almát, értelmiségiekről, fiatalokról, akik hivatásuknak érzik, hogy nem futva meg a nehézségek elől tegyenek valamit a szabolcsi emberért, tájért.

Nem pesszimista Végh Antal, a könyve sem. Mi sem lehetünk azok a bajokról olvasván, hiszen ahol megvan a képesség és a szándék, hogy feltárják a helyzetet, ott meg kell találni a megoldást is. Végh Antal a maga eszközeivel, nem keresve a népszerűséget, sőt! kihíva a megbíráltak haragját, bosszúját, is elmondja, amit látott, ami fáj neki is, nekünk is. Erő kell ehhez is, hit a jóban, a jobban: Meg fog változni Szabolcs, hisz a lehetőségei adóttak, megteremthetők! (Szépirodalmi Kiadó, 1972.)

HORPÁCSI SÁNDOR

Két megyei kiadványról

A hely ismeretének és megszerettetésének fontos folyamatában számos megoldási lehetőség kínálkozik. Leghathatósabb talán annak a bemutatása, hogy miként tükröződik az adott helység vagy táj az írók munkásságában, olyan emberek lelkivilágában és műveikben, akik többet és jobban látnak meg, mint a hétköznapi emberek, és a látottakat, az átélteket érzékletesen, szemléletesen el is tudják mondani műveikben.

A megye városaival foglalkozó művek sorában ezért üdvözölhetjük nagy öröm-

mel a múlt évnek azt a kiadványát, mely a megyében elsőnek vállalkozott arra, hogy egy adott helység (ez esetben Balassagyarmat város) múltjának és jelenének az irodalmi alkotásokban való megjelenítéseiből adjon válogatást és egyúttal új színfolttal gazdagítsa a helyi kiadványainknak már egyébként is széles skálájú együttesét. A kötet (Szabó Károly: Balassagyarmat az irodalomban. Bgy. 1972. 126 old.) Tinóditól, Balassitól egészen a ma is tevékenykedő költőkig, Vihar Béláig, Jobbágy Károlyig és Polgár Istvánig megszólaltatja mindazokat, akik maradandó műveikben valaha is szóltak Balassagyarmatról. Szerencsés volt a szerkesztés során az irodalom fogalmát tágabban értelmezni és a valóságban így olyan műveket is bevenni, melyek egyrészt inkább a történettudomány körébe tartoznak (mint pl. Bél Mátyás vagy Nagy Iván művei), vagy inkább a publicisztikai művek közé sorolhatók (amilyenek pl. Szobóki Ferenc vagy Szabó Zoltán írásai). Örvendetes látni azt, hogy a kis nógrádi város valamennyi formában megihletve irodalmunk legnagyobbjait is, így olvashatunk Petőfi és Arany mellett a nagy nógrádiak, Madách, Mikszáth, Komjáthy és Szabó Lőrinc nevével fémjelzett szemelvényeket. Talán csak akkor támad az olvasónak egy kis hiányérzete, ha azt látja, hogy a különböző súlyú és jelentőségű szerzők némileg aránytalanul jelentkeznek. Arany János epigrammája nagyon tünékenyen kevésnek bizonyul (még ha ismer is ilyet a hazai kiadói gyakorlat, gondoljunk csak a Miért szép? kötet két és félszavas Ungaretti-versére) — különösen, ha látjuk, hogy a „külföldre szakadt hazánkfia” nem túlzottan színvonalas írásai majd négy oldalt kaptak. Nem érhetne volna vád a szerkesztőt, ha az igazán nagyoktól több, de legalábbis teljesebb szemelvényt közölt volna, akár a kevésbé jelentősek rovására is. És ha már az írók kötetét kiterjesztette a történetírókra, szoríthatott volna egy kis helyet a múlt század nagy statisztikusainak: Vályi András és Fényes Elek műveiben frappáns összefoglalások olvashatók a városról. De ugyancsak érdemes lett volna elgondolkozni a neves nógrádi tisztviselő, Radványi Ferenc művéből vett részlet közléséről, annál is inkább, hiszen ő néhány évtizeddel Bél Mátyás előtt írta meg összefoglaló művét a megyéről. Felvetődik még az is, hogy a bevezetőben beharangozott három író köztül a szemelvényekben végül is miért csak kettővel találkozunk. Szívesen olvastunk volna többet Szabó Zoltánnak a 30-as években megjelent és ma már alig megszerezhető szociográfiai művéből, a fájdalmas realitással megírt Cifra nyomorúságból.

A nagyon szép kezdeményezés érdemét azonban mindez nem csökkenti. A változatos műfajú alkotásokat bemutató antológia, éppen változatossága, sokszínűsége révén is nagyszerűen hat az érzelmekekre, formálja a város szeretetét. De

a tartalmi értékeken túl az az izléses megformálás, a közölt érdekes képanyag is messzire viheti Balassagyarmat híret és hasonló vállalkozások jó példájává válhat.

A múzeumi szervezet nemes törekvése, vagyis hogy ingyenes juttatás formájában gondoskodjék kiadványainak terjesztéséről, jut kifejezésre a másik kötet esetében. Ez a már korábban megkezdett sorozat (a Dokumentumok a Nógrád megyei forradalmi munkásmozgalom történetéhez) ezúttal a Dokumentumok, adatok Nógrád megye felszabadulás utáni történetéhez. (1944. december — 1948. július) címmel 500 oldalon színes, érdekes válogatást tesz közzé mindazokból a — főleg levéltári — dokumentumokból, melyek az élet megindítását, az államosításokat, az első hároméves terv eredményeit, a demokratikus pártok megalakulását, a MKP működését, a földosztást, a tömegszervezetek munkáját, vagy annak egy-egy kérdését mutatják be az olvasónak. Már több alkalommal szóltunk az eredeti dokumentumok nagy erejéről, légkörteremtő hatásáról, a kor problémáiba való beilleszkedést elősegítő jellegéről. Mindezek teljes mértékben állnak e rövid, de igen tartalmas és mozgalmas korszak minden egyes dokumentumával kapcsolatban is. Az is érthető, hogy miért kellett a korábbi célkitűzést némileg módosítva ebben a válogatásban a szorosán vett munkásmozgalmi kérdéseken túl lényegében mindenről szólni: hiszen mindaz, ami ezekben az években történt, az a hatalomra került munkásosztály szívós és céltudatos tevékenységének, harcok igyekezetének az eredménye. Az értékes gyűjtemény kitűnő kiegészítője lesz a megyetörténet még ezután megjelenő IV. kötetének, hiszen az abban elmondott és módszeresen kidolgozott tényanyagot támasztja alá és az ott esetleg bővebben ki nem fejtett rész kérdéseket világítja meg, elősegítve még a történeti feldolgozás mondanivalójával való érzelmi azonosulást is. További kötetei hasonló gondokkal elkészítve (csak néhány olyan kisebb fogyatékoságot kiküszöbölve, mint pl. a dokumentumok lelőhelyeinek pontatlan jelölése, vagy a tartalomjegyzék hiánya) értékes darabjai lesznek helyismereti irodalmunknak.

SCHNEIDER MIKLÓS

Nemzetközi festészeti biennálé Kassán

Késő este érkeztem Kassára. A város már előlött a szombat esti hangulat. A dóm, melynek csak lábait világították meg a fények, gótikus álmát aludta a neonok fölötti sötétben.

Aznap már nem láthattam a Kelet-Szlovákiai Galéria által rendezett első nemzetközi festészeti biennálét. Legfel-

jebb a résztvevő országok – Bulgária, NDK, Lengyelország, Románia, Szovjetunió, Csehszlovákia, Magyarország – zászlait vehettem számba a galéria előtti téren. Városnéző, ismerkedő sétám alatt elgondolkodhattam a kassai kezdeményezés jelentőségéről.

A biennálé szó hallatára az embernek önkéntelenül is a velencei jut az eszébe, az európai képzőművészetnek ez a nagymúltú intézménye. Most ne is soroljuk a többi, amelyről még tudunk. Inkább a kassaiak kezdeményezését gondoljuk tovább.

A szocialista országok többsége rendszeres résztvevője a velencei biennálénak, mert amint Rózsa Gyula írta, minden hibája ellenére is, „olyan sereg-szemléje az európai művészetnek, ahol mindig találni valami fontosat és érdekességet, s amin kiállítóként is meg kell jelenni”. Kár lenne tehát a szocialista országok képzőművészetének kívülrekedni, viszont elgondolkoztató, hogy a krakkói grafikai biennálén kívül jelenleg nincs tekintélyes nemzetközi tárlatunk. Pedig a krakkóihoz hasonló rangos ágazati seregszemlék feltétlenül serkentően hatnának a szocialista országok mindegyikének képzőművészetére, erősítenék a szocialista képzőművészet pozícióit, biztosítanák az országaink közötti rendszeres vérkeringést.

Ezért üdözöltem a kassai biennálét. Amikor a partás jóindulatából a hivatalos nyitás előtt két órával először futottam végig a kiállítást, már láttam, hogy a minőség és ezzel együtt a rang még hiányzik. A kiosztott díjak is ezt tükrözték. Első díjat nem adtak ki. Két második díj került kiosztásra, s több művész kapott még jutalmat. Örömdetes számunkra, hogy a hazánkat képviselő Blaskó János, Kunt Ernő, Lóránt János közül Lóránt János kapta az egyik második díjat. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy Lóránt anyaga részben korábban a békéscsabai, majd soproni retrospektív kiállításán, részben a dániai Mai magyar képzőművészet című kiállításon szerepel, s ez korlátozta beküldési lehetőségeit.)

Lóránt két képe – az Iparitanuló és a Vadorzó – kiemelkedett a meglehetősen vegyes, ugyanakkor szürke mezőnyből. A kiállítás rendezői akarva-akaratlanul ugyanezt hangsúlyozták, amikor egy bejáratú ajtó és egy összekötő folyosó által lehatárolt, a többi felől elválasztott, hangsúlyos falfelületre helyezték Lóránt képeit. (Talán a Vadorzóról ejtsünk szót. A kép riadt, pontszerű, formátlan száju figuráját a tárgynélküli formák félelmetes világával veszi körül. A jobb oldalt tömörülő gazdag, szorongást keltő formákra balról a fel-felcsapódó riadalom esz-köztelen ívelt foltja felel. A kép emberalakját semmi sem óvja a művész fölhajló megértésén kívül. Eszköztelenségében megrendítő kép.)

Az ilyen tárlatokon könnyen abba a hibába esik az ember, hogy a többé-kevésbé ismert alkotói pályák hitelesítenek egy alacsonyabb színvonalú képet is, míg esetleg ismereteink kódosító hatása-

ként értékeket tévesztünk szem elől. Ezért igyekeztem fokozott mértékben függetleníteni magam és szűz szemmel nézni a tárlatot. Próbáltam keresni az egyes képek mögött a megharcolt utat, a hitelesítő vívódást, vagy a műsák külön adományát: a könnyedséget. Legtöbbször azonban a század festészetének kisebb-nagyobb állomásait jelölő eredmények szürke mását találtam.

A legtöbb figyelemre méltó képpel a házigazda szlovák művészek szerepeltek. A kiállító harminckét művész színvonalban és törekvéseiben is meglehetősen széles skálán mozgott. Bobota Štefan, Kormucik József, Makara Štefan, Popovic Vladimir a felsoroláson túl több szót is érdemelne.

Lóránti hitelességű és mélységű képei azonban – azt hiszem – a fiatal lengyel Falat Antoninak voltak csak. Az arcképfestő kisiparosok modorában festett ifjú párja egyszerre esküvői kép és emlékezés évtizedek távolából. A másik képen undok kisfiú, kerek kalappal, térdzoknival, hízzottan, hintalovon, egyik figura sem előbb, mint a másik; összetartozásuk szerves, a létük valóságos – a felülbírált nosztalgiát láthattuk. Falat Antoni irodalommentes, tisztán festői időalkalmazása felkészült és reményekre jogosító művészt sejtet.

A január közepéig nyitvatartó tárlatot művészetpolitikai szempontból csak üdvözölni tudjuk. Tartalma megítéléséhez talán megfelel az írók és költők minden eddiginél nagyobb száma kapcsán idézett közmondás: ahol sok a tej, vastagabb a tejföl. A tejjel nincs probléma, de kívánjuk, hogy a mostani vékony réteg után, szélesebb körű szervezéssel dúsbabb anyag gyűljön össze évről-évre.

PÁL JÓZSEF

Réti Zoltán kiállításáról

Rézkarokat olajképeket, többségében akvarelleket állított ki Réti Zoltán a Fényes Adolf Teremben megrendezett kiállításán. Már a tárlat megnyitásán kiderült: nemcsak szűkebb pátriája, hanem a budapesti kiállítástárogatók is érdeklődéssel fogadták művészetét. Napjaink tárlat-dömpingjében ugyanis szokatlan Réti lírai hangvétele, amely a művész kettős alkotó tevékenységére – festő és muzikus egyszemélyben – vezethető vissza. Művészetében szerepet játszik a kutató következettsége és elszántsága, valamint a tanár szívóssága és szigorúsága.

Réti Zoltán több mint harminc alkotását mutatta be első fővárosi kiállításán. A tárlat anyaga változatos: Kétföldön, Ipolyzög, Érsekivádkert, Szügy házait, az Ipoly-part fáit, a folyó környékének dolgozó embereit láthatták a látogatók. Kaszafető parasztok, krumpolit méregető asszonyok, aranyló dombhátak, gyermeket ringató erdei madonnák vittek üzenetet e tájról.

Réti egy mozdulat rögzítésében nem a pillanatkép szépsége hatja meg. A Sós-kázóban évtizedeket fog át. A föld-re hajló asszony időtlenné váló, klasszikus tömörséggel megrajzolt alakja mindenekelőtt egy magatartásformát tükröz: a Váci Mihály által megfogalmazott használni akart, nem tündökölni paraszti igazságát.

A krónikás makacsságával kutatja a falu emberének hétköznapijait. Alakjai megmaradnak született, nyers valójukban: a még hagyományos életformát tükrözik. Rézkarcsorozattal búcsúzik a paraszti élet kötöttségeitől: a gyermekkorban meglátott és megismert gondtól, a Kalászszedő súlyos teherként nehezedő kosaratól.

Réti Zoltán embere mellől hiányzik a gép, a technika – mint segítő erő. A művész tudomásul veszi az újat, azonban ez nem külsőségeiben, hanem belső érzelmi indítékaiban található meg képein.

Szemlélet kérdése Réti képeinek megközelítése: csendes és kiegyensúlyozott egyénisége nem tette őt a másoknál tűntetően mindig újat keresés és akarás mintaképévé. A zenei alkotást jellemző befelé fordulást olykor nem követte látványos kitörés: mindvégig megmaradt őszintén és egyszerűen beszélő művésznek, aki egy tenyérnyi országgrész, az Ipoly-part és a nógrádi dombok hírnöke, csendben dolgozó munkása akart lenni.

Munkásságában az akvarell foglalja el a fő helyet. Réti nem kísérletező típus, ám ez nem jelenti nála a hagyományos formák ismétlődését. A topográfus szorgalmával vallatja a körülötte élő és lüktető táj vonásait. Képei szigorú szerkezetűek. A Tavaszi domboldal zuhatagbősége, a Színes házak egymásba épülő szerkezete, az Öreg fa kápolnával mese-szerűen egyszerű népdalhangelata, a Tavaszi vizek súlyos tompasága tartalmában jelent újat Réti művészetében. Színeit tájképeinél jellemábrázoló erővel ruházza fel, karakteresek – mint rézkarcainak vonalvilága – és festői harmóniában összehangoltak.

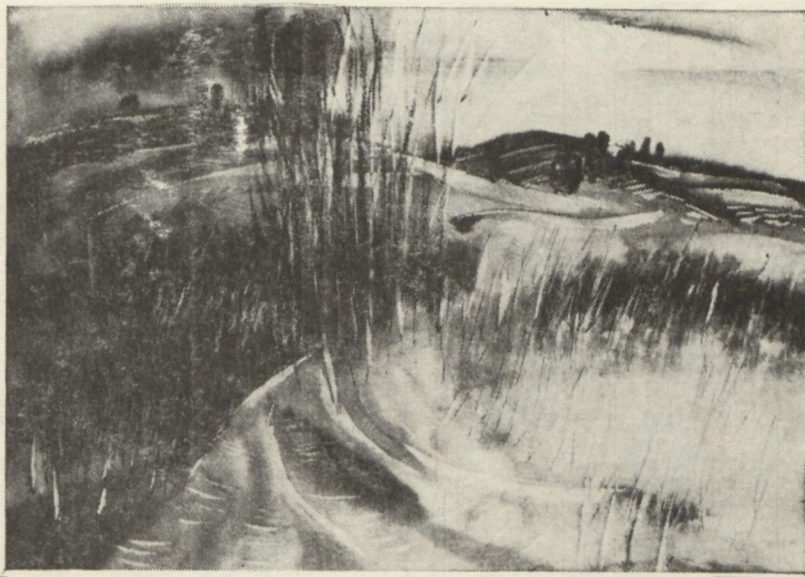
Réti érzelmileg gazdagon szól családjáról, munkájáról. Az Anyám szigorú és konok tisztasága, a Trió a szabadban játékos összefogottsága kiegyensúlyozott emberre vall.

Réti azonosult világával. Képei annak az embernek a művészi törekvéseit mutatják be, akiben együtt él a festő, a muzikus, a tanár és a kutató. Réti alkotásaiban remélhetőleg előbb-utóbb nagyobb szerepet kap a ma embere. Az átalakuló város – Balassagyarmat – további új vonásokkal gazdagíthatja művészetét.

MOLNÁR ZSOLT

LÓRÁNT JÁNOS: VADORZÓ, TANULMÁNY

RÉTI ZOLTÁN: TAJ

HÍREK

Budapesten, a Műcsarnokban tekinthető meg április második felében id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész kiállítása. Az április 14-én nyíló kiállítás május 5-ig várja látogatóit.

Szeretettel üdvözljük az 1972. évi Madách-émlékermeseket. Tisztelegésül idézzük ide még egyszer a Madách-kutatókban, a Madách-életmű népszerűsítésében s a megye szellemi felemelkedésében tanúsított közreműködésükért ez évben jutalmazottak nevét: dr. Balogh Sándor egyetemi tanár, Gyárfás Miklós író, Gálfi Árpád, a TIT Nógrád megyei titkára, Kiss Imre, a megyei Moziüzemi Vállalat igazgatója továbbá a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola.

Az első Magyarországon nyomtatott könyv – a Hess András budai műhelyében készült Chronika Hungarorum – megjelenésének 500. évfordulóját ünnepeljük 1973-ban. A Megyei Emlékbizottság felhívásával egyidőben kiadott tájékoztató foglalja össze az 500 éves könyvnyomtatás megyei jubileumi ünnepségeinek programját.

Az ismeretterjesztés új lehetőségével gazdagodott Salgótarjában az ország egyik legmodernebb TIT-székháza. A korszerű audiovizuális oktatási eszközökkel felszerelt nyelvi laboratórium ez év februári ünnepélyes átadása után várhatóan megsokszorozódik az idegen nyelv tanulása iránti érdeklődés.

Előkészületben az 1973. évi Magyar Nyelv Hete. Ebben az évben Nógrád megye ad otthont az anyanyelvünk ápolásának társadalmi és nemzeti szempontból egyaránt jelentős kérdéseivel foglalkozó rendezvénysorozatnak, mely április 16-án veszi kezdetét.

Nagy sikerrel zárult a nagybátonyi általános iskola, gimnázium és szakmunkásképző intézet által „Így látom Petőfit” címmel meghirdetett pályázat. A pályamunkából rendezett gyermek és ifjúsági rajz kiállítás egy hónapig állt a látogatók rendelkezésére.

A Budapest centenáriumi évében létesült Óbuda-Nógrád kapcsolat keretében óbudai képzőművészek kiállítására került sor március elején Salgótarjában. Nógrád megye népművészeti csoporttal és népművészeti kiállítással mutatkozott be a III. kerület lakosainak, március 25-én.

A napokban zajlott le a megyei diákművészeti fesztivál, melytől hivatott eldönteni, kik képviseljék Nógrádot a – májusban Pest, Heves, Szolnok, Nógrád, Budapest diákjainak fórumot adó – egri Gárdonyi Géza Diáknapokon.

